DESCARTES

-AKLINI İYİ YÖNETMEK VE BİLİMLERDE HAKİKATİ ARAMAK İÇİN-

YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: MURAT ERŞEN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 4758

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

RENÉ DESCARTES
–AKLINI İYİ YÖNETMEK VE BİLİMLERDE HAKİKATİ ARAMAK İÇİN–
YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA

ÖZGÜN ADI
DISCOURS DE LA MÉTHODE
POUR BIEN CONDUIRE SA RAISON
ET CHERCHER LA VÉRITÉ DANS LES SCIENCES

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
MURAT ERŞEN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2019
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM, MART 2020, İSTANBUL

ISBN 978-625-7070-19-5 (CİLTLİ)
ISBN 978-625-7070-18-8 (KARTON KAPAKLI)

BASKI-CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/80-81 TOPKAPI
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
Tel: (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

CCCLXXV

DESCARTES

-AKLINI İYİ YÖNETMEK VE BİLİMLERDE HAKİKATİ ARAMAK İÇİN-

YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
MURAT ERŞEN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Sunuş vii

Birinci Bölüm 5
İkinci Bölüm 15
Üçüncü Bölüm 27
Dördüncü Bölüm 37
Beşinci Bölüm 47
Altıncı Bölüm 63

Sunuş

Yazarının adı olmadan ilk kez 1637'de yayımlanan *Yöntem Üzerine Konuşma*[1] modern felsefenin kurucusu olduğu genel kabul gören René Descartes'ın (1596-1650) geçmişinin muhasebesini yaptığı bir otobiyografi ve evrensel bilim projesinin mukaddimesini oluşturan bir felsefe ve bilim eseridir. Yirmi üç yaşında dönemin ünlü Fransız Cizvit okulu La Flèche'in boyunduruğundan kurtulmuş bir gencin yaşadığı krizlerin, ilk düşüncelerinin, kırk yaşına, o döneme göre yaşlılığın eşiğine varmış, ama henüz hiçbir şey yayımlamamış bir filozof tarafından sunulan dökümüdür: Bir düşünürün genç bir adam olarak portresi.

Fransızca yazılmış ilk büyük felsefe klasiği olarak görülse de bu entelektüel otobiyografi ilk değildir aslında. Diğer başka eserler arasında, örneğin Montaigne'in özgür meditasyonlarını sunduğu *Denemeler*'i Fransızca yazılmıştır. Öte yandan İngiliz Francis Bacon'ın 1623 tarihli *Novum Organum*'u ve İtalyan Galileo Galilei'nin 1632'de yayımlanan *İki Büyük Dünya Sistemi Üzerine Deneme*'si yeni bilimi, yöntemlerini ve araştırmalarını başka cephelerden sunmuştur. Ama *Yöntem Üzerine Söylem* bunların hepsi birdendir. Descartes'ın hem kendi entelektüel eğitimini anlattığı otobiyografik biçime sahip bir kültür romanı, hem

1 *Discours de la méthode.*

de yeni bir bilimin programı ve reklamıdır. Önsözü olarak tasarlandığı üç bilimsel denemenin bir broşürüdür. Kitabın tam adı bu bakımdan önemlidir: *Aklını iyi yönetmek ve bilimlerde hakikati aramak için yöntem üzerine konuşma ve bu yöntemin denemeleri olarak Dioptrik, Meteorlar ve Geometri.* Nitekim Descartes yöntemin temel ilkelerini sunduktan sonra, bunların uygulamalarını bu denemelerde verir: Örneğin *Dioptrik*'te bulunan ışığın kırılma yasası ya da analitik olmaktan ziyade cebirsel ünlü *Geometri.* Nihayet Kartezyen felsefenin ilk nüveleri de bu eserde çıkar ilk kez felsefe sahnesine. Şüphe krizlerinden sonra ilk kez yöntemsel olarak düşünen özneye, hakikatin temeline ve ardından Tanrı'dan matematiksel fiziğin dünyasına götüren kurallı bir yörüngenin kıvrım kıvrım açılışını sunar. Kısacası *Yöntem*'in amacı sadece ve öncelikle bir hayatı gözler önüne sermek değil, bir düşünceyi ortaya koymaktır: Düşüncelerinin düzenli silsilesiyle bir zihnin nasıl yol aldığının tablosu çizilir burada. Bu anlatısal tablo gerçekliğe en azından gösterdikleriyle sadık olsa da Descartes'ın kendi fiziğini anlatmak için Tanrı'nın hayalî mekânlarda yaratacağı yeni dünyaya bir fabl olarak başvurması anlamında sakladıklarıyla bir fabldır. İster inançlı bir Hristiyan olarak Kilise'yle ters düşmek istemediği için olsun, ister düşkünlük derecesinde bağlılık gösterdiği huzurunun bozulmasından korktuğu için, hayatı boyunca sıkı sıkıya riayet ettiği, Virgilius'un *bene vixit, bene qui latuit*[2] sözünü düstur edinen temkinli ve talepkâr kişiliğin maske takarak ilerlediği satırları okuruz.

"Çocukluğundan beri edebiyatla beslenmiş bir zihnin" altı bölümden ve üç epizottan oluşan bu felsefi anıtı işte tüm bu açılardan seçme olaylardan oluşan bir otobiyografi ve itiraf, yapılmış çalışmaların bilançosu, gelecek eserlerin programıdır. Düşünce biçimlerimizin bir analizini teşkil eden bu entelektüel hikâyeye eşlik eden, en basit açıklıklardan hayat-

2 Saklanarak yaşayan iyi yaşamıştır.

taki en sağlam bilgiye götüren bir uslamlama zinciri, bilginin derece derece açıldığı sürekli bir zihinsel hareket sergiler. İşte felsefi aklın resmi olması bakımından da hitap ettiği anonim okura *de te fabula narratur*[3] der.

Yöntem'in aslında felsefesi büyük ölçüde şekillenmiş olan Descartes'ın yayımlanan ilk eseri olmasının sebebi, tam da 1633'te Kilise'nin Galilei'yi güneş merkezli görüşünden dolayı yeniden mahkûm etmesidir. Böylece Descartes 1629'da kozmoloji ve fizik üzerine yazmaya başladığı *Dünya ya da Işığa dair İnceleme*'yi[4] başına bela açmamak için kendisine saklamaya karar verir. Kendi felsefesinin temel ilkeleri sayesinde güneşin dünya etrafında döndüğünü ispatlasa da yapacaklarını hayata geçirmekten alıkoyulmaya niyeti yoktur.

Yöntem'in tam olarak hangi tarih ya da tarihlerde yazıldığı da tartışmalıdır. Tek seferde mi kaleme alındığını, yoksa farklı zamanlarda yazılan metinlerin bir montajı mı olduğunu bilmiyoruz. Sahne 1619'da Descartes 23 yaşlarındayken açılır. Zihinsel gücünün farkında olan ihtiraslı genç Descartes'ın sadece muhtemel kanılarla doyum bulmamaya karar verdiği zamanlar. Kendi zihinsel kapasitelerinden emin bir gencin tüm zarafetiyle kaleme aldığı son derece saldırgan bir metindir bu. Nefret etmeksizin üstatlarına ve onların öğretilerine başkaldıran, entelektüel otoriteyi reddeden, her şeye kendi başına baştan başlama arzusu duyan, önyargılardan kurtulup artık büyümek isteyen ateşli bir zihnin çığır açan eseridir.

Okulda öğretilen bilimlerin övgü dolu ve eleştirel bir dökümünün ardından, "Dünyanın büyük kitabını okumak" için dış dünyaya açılır filozofumuz. Askerlik hayatını, yaptığı seyahatleri, bilgisini ve görgüsünü artırmak için farklı insanlarla ve kültürlerle karşılaşmalarını anlatır. Bohem hayatla geçen kararsız ama zenginleştirici süreçten sonra nihayet

3 Anlatılan senin hikâyendir.

4 *Le Monde ou traité de la lumiére.*

inzivaya çekilerek bir kış dönemi sobanın başında yaptığı ilk felsefi meditasyonlara varır.

Dilinin Fransızca olması sayesinde dönemin âlimlerinin ve kilisenin dili olan Latinceden hemen ayrılır. Sadece uzmanlara değil olabildiğince çok kişiye ulaşmaktır amacı. Ama tam bir demokratik tavır da değildir söz konusu olan. Zira o zamanlar halkın büyük çoğunluğu okula gitmediği, okuma yazma bilmediği için halka, geniş kitlelere seslendiği söylenemez.

Öte yandan *Yöntem*'i 1644 tarihli *Felsefe'nin İlkeleri*[5] gibi Descartes felsefesinin bir özeti, tam ve detaylı bir sunumu olarak da görmemek gerekir. Niyeti daha ziyade müjdelediği büyük esere özendirmektir. Şimdiye kadar vardığı sonuçları göstermek isteyen Descartes, kendi felsefesinin asli tezlerini oluşturan temaları ve önermeleri canlı biçimde arka arkaya ortaya koysa da ayrıntılar, nüanslar, hatta açıklamalar sonraya bırakılmıştır. *Yöntem*'in teorik kısımları birer özettir. İkinci bölümde anlatılan yöntem 1628 civarında başladığı, ama tamamlanmadan kalan ve ölümünden sonra yayımlanacak *Aklın İdaresi için Kurallar*'da[6] ayrıntılı biçimde açıklanacaktır. Dördüncü bölümdeki metafizik, 1641 tarihli *İlk Felsefe üzerine Meditasyonlar*'ın[7] ve 1644 tarihli *Felsefenin İlkeleri*'nin birinci bölümünün bir özetidir. Beşinci bölümdeki fizik ve biyoloji ise 1630-1633 arasında yazılan ama yine ölümünden sonra yayımlanacak *Dünya ya da Işığa dair İnceleme* ve *İnsan*[8] ile *Felsefenin İlkeleri*'nin II., III. ve IV. bölümlerinin özetidir. Hülasa *Yöntem* Descartes'ın en azından 1637'ye kadar geliştirdiği hâliyle asli tezlerine temas etmek için gayet uygun olmakla beraber, derinleşmek ve onları gerekçelendiren şeylerin tamamını anlamak için yeterli değildir.

---

5 *Principia philosophiae.*

6 *Regulae ad directionem ingenii.*

7 *Meditationes de Prima Philosophia.*

8 *L'homme.*

Descartes'ın "yöntem"den anladığı şey, zihnin güçlerini gereksizce sarf etmeden yanlışı hakikat olarak almayacağından emin olmasını sağlayan ve bilgiyi sürekli artıran basit bazı kurallardır. Gerçi *Yöntem*'in ilkin okurda uyandırdığı izlenim bir sıradanlık duygusu olabilir. Kaleminin gücünün sağladığı anlaşılırlık, felsefesinin derinliğine nüfuz etmek önünde engel olabilecek böyle bir sıradanlık duygusu yaratabilir. Zira daha sonra *Kurallar*'da ayrıntılandırılmış olarak bulunabilecek olsalar da şimdilik âdeta dört çalakalem kural vardır karşımızda. Açık olmayan şeyleri doğru kabul etmemek, zorlukları bölmek, düşünürken düzene riayet etmek, üzerinde düşünülen şeylerin zaman zaman bilançosunu yapmak. Özgün hiçbir şey olmadığı yanılgısı yaratan bu hissiyat, bu yöntemsel özlülüğün felsefi kapsamını ve en basit görünen önermelerin sakladığı karmaşıklığı saklama tehlikesi arz eder. Aslında Descartes özgün bir şeyler söylemek peşinde değildir. Hakikat nüve olarak doğuştan zaten bizdedir. Bu bakımdan hakikate erişim felsefe kadar eski, doğal ve basittir. Gerçek bir felsefe kökten biçimde yeni olamaz, "olabilecek en eski ve en ortak felsefedir". Asıl iş önyargılarla eğitimin tıkadığı yolu açmaktır.

Yöntem'in meşhur giriş cümlelerinin akıllar arasında tesis ettiği demokratik eşitlik de bunun göstergesidir zaten. "Öyle ki kanılarımızın farklılığı bazılarımızın diğerlerinden daha akıllı oluşlarından değil, sadece düşüncelerimizi değişik yollarla yürütmemizden ve farklı farklı şeylere değer vermemizden ileri gelir. Zira iyi bir zihne sahip olmak yeterli değildir, esas olan onu iyi kullanmaktır." Öyleyse yanlış yollara sapıp şüphe götürür düşüncelerde kaybolmak yerine, açık ve seçik bilgiler üzerine bina edilmiş sağlam ve bereketli bir bilime ulaşmak için aklı iyi yönetmenin bir yöntemine sahip olmak gerekir. Aklı iyi kullanmak yöntemle mümkündür. Fakat Descartes felsefesinin yönteminden ibaret olduğunu düşünmek de bir

abartı, hatta ikinci bir yanılgı olacaktır. Yöntem esasında felsefeyi ve hakikati olanaklı kılan şeydir.

Böylelikle önce otobiyografik olan anlatı her okur için kendi formasyonunun bir yoluna dönüşür. O kendine mal ettiği ve üstlendiği bir Ben'de kendini tanır. Kendini onun önünde, onun için, onunla birlikte yazılan bu modern bilimin öznesi ya da nesnesi olarak tanır. Çünkü Descartes'ın modernitesi bu iki icattan ileri gelir. *Cogito*[9] denen şeyde keşfedilen benlik henüz doğmakta olan bir bilimin benidir. Demek ki bu zihin hem Descartes'a aittir, hem de onunla birlikte modern bilime girişini düşünmeye çalışan anonim okura. Kendinin bilincine varan bu bilimin öznesi böylece bilimin ilk bölümü ve felsefe ağacının kökü, kökenidir. Bu yüzden Descartes'ın eseri tek bir başlık altında toplanabilir: *Zihnimin Tarihi*. Bu tarih eş zamanlı olarak üç şey anlatır: Kendini anlatan, düşünen şey olarak kendi fiili tekilliğinde nasıl oluştuğunu söyleyen bir adamın, René Descartes'ın otobiyografisi. Bilginin ya da bilimlerin ve tekniklerin taslağı çizilmiş ansiklopedinin zihnin doğal ışığıyla, onun kategorileriyle ya da ilk kavramlarıyla, insan doğamızı mükemmellik derecesine çıkarmak için geriye yalnızca ekilmesi ve yetiştirilmesi kalmış hakikat tohumlarıyla ilişkisi içinde takdimi. Herkesin hayatında en az bir kere yapabileceği ya da yapması gereken bir kendinin sınaması. Var olan bu ben, neyim?

Çocukluktan ve önyargılardan kopmanın amblematik işlemi şüphedir. Bir hayat tarzı olarak şüpheden –hocalarına karşı şüpheci, öğretilenlere karşı mesafeli, dünyayı dolaşırken karşılaşılan farklı farklı kanaatlere hoşgörülü bir güvensizlikten– ayrılan nokta atışı şüphe, dördüncü bölümün başında tüm önermeleri sistematik biçimde sınamadan geçirmek için yöntemsel araç olarak ortaya çıkar. Yıkıcı ve aşırı bir şüphedir bu. Öyle ki bir mey-

9 Düşünüyorum, o hâlde varım.

dan okuma ve bahis olan bu şüphe sonucunda ya her şey şüpheli çıkacak ya da sonuna kadar götürülmüş bu şüphe tam da onu iptal eden bir hakikat anında düşüneni karaya çıkaracaktır. Bu şüphe krizi ve yöntemi daha ayrıntılı biçimde 1641'de *Meditasyonlar*'ın ilk bölümünde sunulacaktır. Buradaki, okuru fazlaca ürkütmemeye özen gösteren daha yumuşatılmış bir versiyonudur: Büyümek isteyen ve hakikati bulmak isteyenin aşması gereken bir engel olarak. Nihayetinde, *Yöntem*'in dördüncü bölümünde zihnin hareketi ünlü *cogito*'ya varacaktır: Hakikatin kriteri olarak görülen genel kurala: Çok açıkça ve seçikçe doğru olarak kavradığımız şeylerin hepsi doğrudur. *Cogito* doğruysa, bina edilecek bilimin temeline yerleştirilebilir. Bu yeni hakikatin ve yeni kuralın uygulaması kendileri de yeni olan hakikatlere ulaşmaya vesile olacaktır. Eylem halindeki bilgi, inşanın koşullarının bilincinde olarak binayı yükseltmekte olan bu bilgi, doğamızı en üstün mükemmellik derecesine çıkaracak bir evrensel bilim projesidir işte.

Bu evrensel bilim projesine yön veren şey Kant'ın deyişiyle bir büyüme hikâyesinin mottosu olan *Sapere aude*[10] ve özgürlüktür. Descartes'ta her şey özgürlük fikrinden çıkar ve özgürlük fikrine döner. Onda özgürlük sadece bir erdem ya da ideal değil, her şeyden önce üretici, faal bir neden ya da güçtür.

Böylelikle özgürlük ve hakikat âşığı Descartes büyük eserlerinde modern bilimin yolunu açmak istemiştir. Matematik, fizik, biyoloji ve beşerî bilimlerde en büyük yenilikçilerden biri olup kolektif bir esere, insanlığın düşünce tarihine öyle bir katkıda bulunmuştur ki etkileri bugün hâlâ sürmektedir. Descartes'ın zihinsel tarihi her bir insanın aynı yola çıkma azim ve cesaretini gösterdiğinde kendi başına deneyimleyebileceği bir tarihtir.

10 Bilmeye cesaret et!

Yöntem Üzerine Konuşma'nın elinizdeki çevirisinde Denis Moureau'nun bir önsöz, notlar ve dosyayla sunduğu, 2000 yılında Librarie Générale Française'den çıkan *Discours de la Méthode* edisyonu temel alınmış, verilen dipnotlarda büyük ölçüde bu edisyonda yer alan notlara başvurulmuştur.[11]

Murat Erşen
Lyon, 2020

11 Kaynaklar: Denis Moureau, "Introduction", *Discours de la Méthode*, Librarie Générale Française, 2000; Jean-Marie Beyssade, *Etudes sur Descartes, L'histoire d'un esprit*, Seuil, 2001; Pierre Guenancia, *Lire Descartes*, Gallimard, 2000.

–AKLINI İYİ YÖNETMEK
VE BİLİMLERDE HAKİKATİ ARAMAK İÇİN–

YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA

Eğer bu konuşma tümünü bir defada okumak için fazla uzun gibi görünürse altı bölüme ayrılabilir. Birinci bölümde bilimlere değinen çeşitli düşünceler bulunacaktır. İkincide yazarın aradığı yöntemin başlıca kuralları. Üçüncüde onun bu yöntemden çıkardığı ahlak kurallarından bazıları. Dördüncüde yazarın sayelerinde metafiziğinin temelleri olan Tanrı'nın ve insan ruhunun varoluşunu kanıtladığı deliller. Beşincide araştırdığı fizik sorularının düzeni ve özellikle de kalbin hareketlerinin ve hekimliğe ait bazı başka zorlukların açıklaması, aynı zamanda da ruhumuzla hayvanların ruhu arasındaki farklılık. Sonuncuda ise yazarın doğanın araştırılmasında şimdiye kadar alınan yoldan daha ötesine gitmek için gerektiğine inandığı şeyler ve onu bunları yazmaya iten nedenler.

Birinci Bölüm

Sağduyu[1] dünyanın en iyi paylaştırılmış şeyidir, zira herkes onunla öylesine iyi donatılmış olduğunu düşünür ki başka her şeyde çok zor memnun olanlar bile sahip oldukları sağduyudan fazlasını hiç de arzu etmezler. Bu konuda hepsinin aldanması olası değildir, ama bu daha ziyade tam anlamıyla sağduyu ya da akıl diye adlandırılan iyi yargılama ve doğruyu yanlıştan ayırt etme gücünün tüm insanlarda doğallıkla eşit olduğuna delalet eder. Öyle ki kanılarımızın farklılığı bazılarımızın diğerlerinden daha sağduyulu oluşlarından değil, sadece düşüncelerimizi değişik yollarla yürütmemizden ve farklı farklı şeylere değer vermemizden ileri gelir. Zira iyi bir zihne sahip olmak yeterli değildir, esas olan onu iyi kullanmaktır. En yüce ruhlar en büyük erdemlere olduğu kadar en büyük kötülüklere de yeteneklidir, ancak çok yavaş yürüyenler eğer her zaman doğru yolu izlerlerse, koştukları hâlde bu yoldan uzaklaşanlara göre çok daha ileriye gidebilirler.

Bana gelince, hiçbir zaman zihnimin herhangi bir bakımdan herkeste olandan daha kusursuz olduğunu düşünmedim, hatta çoğu kez başka bazı kişilerdeki kadar işlek düşünceye, açık ve seçik hayal gücüne ya da geniş ve her an

1 Descartes'ın bahsettiği sağduyu (*le bon sens*) burada akıl, yani tüm insanlarda mevcut olan iyi düşünme kabiliyetiyle eş anlamlıdır.

hazır bir belleğe sahip olmayı diledim. Zihnin kusursuzluğuna hizmet eden bunlardan başka bir nitelik bilmiyorum, zira bizi in-san kılan ve hayvanlardan ayırt eden tek şeyin o olması ölçüsünde akıl ya da sağduyuya gelince, herkeste aklın bir bütün olarak bulunduğuna inanarak, bu konuda daha çok ya da azın *aynı türden bireylerin biçimleri* ya da doğaları arasında değil de yalnızca *ilinekler* arasında olduğunu söyleyen filozofların ortak görüşünü izlemek istiyorum.[2]

Ama gençliğimden beri beni kendilerinden bir yöntem meydana getirdiğim mülahazalara ve düsturlara götüren belli yollara rastlamak konusunda çok talihli olduğumu düşündüğümü söylemekten çekinmeyeceğim, bu yöntem sayesinde bana öyle geliyor ki derece derece bilgimi artırma ve onu yavaş yavaş zihnimin vasatlığının ve yaşam süremin kısalığının ulaşmama izin verdiği en yüksek noktaya yükseltme vasıtasına sahibim. Zira şimdiden ondan öyle meyveler devşirdim ki[3] kendime dair oluşturduğum yargılarda kendini beğenmişlikten ziyade her zaman güvensizlikten yana eğilim göstermeye çalıştığım ve de tüm insanların çeşitli eylemleriyle girişimlerine bir filozof gözüyle baktığımda bunların neredeyse hepsi bana beyhude ve yararsızmış gibi göründüğü hâlde, hakikatin aranmasında şimdiden başarmış olduğumu düşündüğüm ilerlemeden ölçüsüz bir tatmin

2 Bu paragrafın sonunda anlatılanlar bütünüyle skolastikler tarafından kullanılan teknik söz dağarını kullanarak aklın evrenselliğini tekrarlıyor. İlinekler bireyleri, ne olduklarını kökten biçimde değiştirmeden etkileyen çeşitlemelerdir. Örneğin "beyaz saçlı olmak" Sokrates'in bir ilineğidir, öyle ki saçının rengi ne olursa olsun Sokrates yine Sokrates olmaya devam eder. Yukarıda sözü edilen üç zihinsel nitelik –düşüncenin tezliği, hayal gücünün netliği, hafızanın kapasitesi– işte bu anlamda ilineklerdir. Buna mukabil biçim her bireyin doğasını ya da özünü oluşturur. Sokrates'in biçimi her insan gibi onun aklıdır. Tür aynı biçime sahip bireylerin bütünüdür. Dolayısıyla insan türünü tanımlayan ve diğer canlı türlerinden farklılaştıran şey akıldır.

3 Descartes'ın devşirdiğini söylediği meyveler *Yöntem Üzerine Konuşma*'yı yayımladığı sırada zaten kurmuş olduğu felsefesinin bölümleridir. *Dünya veya Işığa Dair İnceleme* ve *İnsan* başlıklı çalışmalarındaki fizik ve fizyoloji (bkz. V. böl.), metafizik (bkz. IV. böl).

duymaktan ve gelecek için eğer insanların salt insanlar[4] olarak uğraşları arasında gerçekten iyi ve önemli bir tanesi varsa, bunun benim seçtiğim uğraş olduğuna inanma cesareti gösterecek kadar büyük umutlar beslemekten kendimi alamıyorum.

Bununla birlikte kendimi aldatıyor olabilirim, belki de altın ve elmas diye aldıklarım bir parça bakır ve sırçadır. Bizi ilgilendiren şeylerde kendimizi kandırmaya ne kadar açık olduğumuzu ve de bizden yana olduklarında dostlarımızın yargılarının ne kadar kuşku götürdüğünü biliyorum. Ama bu konuşmada hangi yolları izlediğimi göstermekten ve herkes yargılayabilsin diye yaşamımı bir tablo gibi tasvir etmekten pek hoşnut olacağım; kamuoyunun hakkımdaki görüşlerini öğrenmek kendimi yetiştirmek için kullanageldiğim diğer araçlara ekleyeceğim yeni bir vasıta olacak.

Böylece buradaki amacım herkese aklını iyi kullanması için izlemek zorunda olduğu yöntemi öğretmek değil, sadece kendi aklımı ne şekilde kullanmaya çalıştığımı göstermektir.[5] Öğüt vermeye kalkışanlar kendilerini öğüt verdikleri kişilerden daha ehil buluyor olmalıdırlar, ama ufacık bir yanılgıya düşseler bile bundan dolayı ayıplanırlar. Ama içinde öykünülebilecek birkaç örneğin yanı sıra belki izlenmemekte haklı olunacak birçok başka örneğin de bulunduğu bu yazıyı sadece bir öykü ya da isterseniz bir masal gibi sunarken kimseye zarar vermeksizin bunun kimilerine

---

4 Yani örneğin *Kitab-ı Mukaddes*'teki vahiyleri kullanan ilahiyatçılar gibi "doğaüstü" kökene sahip verilerden yararlanan kişilerin aksine, sadece akıllarını ve doğal olarak sahip oldukları bilgi araçlarını kullanan insanlar.

5 Bu önemli açıklamaya göre *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın yöntemi her durumda ve her alanda uygulanabilir olan ve hiçten yola çıkıp bilim uydurmaya olanak tanıyan bir biçimsel kurallar bütününden ibaret değildir (aslında sadece *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın ikinci bölümündeki kaideler böyle bir kullanma kılavuzunu akla getirebilir), yöntem daha ziyade bilginin nasıl oluşmuş olduğunun bilincine varmaktır. *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın 1637 tarihli edisyonunda altı bölümün ardından gelen *Denemeler* (*Dioptrik*, *Meteorlar*, *Geometri*) yöntemi fiilen sunmaları bakımından çok önemli bir role sahiptirler.

yararlı olacağını ve samimiyetime herkesin şükran duyacağını umut ediyorum.

Çocukluğumdan beri kitaplardan beslendim ve bunlar vasıtasıyla yaşam için yararlı olan her şeye dair açık ve güvenilir bir bilgi kazanılabildiğine ikna edildiğimden o zamanlar bunları öğrenmek için sonsuz bir arzu duyuyordum. Ama âdet olduğu üzere kişinin eğitimliler safına kabul edilmesiyle sona eren tüm bu öğrenim sürecini tamamlar tamamlamaz kanaatimi tamamen değiştirdim. Zira öyle çok kuşku ve yanılgıyla kuşatılmış bulunuyordum ki kendimi yetiştirmeye çalışırken elde ettiğim tek kazanç gitgide cahilliğimi görmeye başlamış olmam gibi geliyordu bana. Yine de Avrupa'nın en ünlü okullarından birindeydim[6] ve eğer yeryüzünün herhangi bir yerinde âlim insanlar varsa işte onlar herhâlde buradadır diye düşünüyordum. Orada diğerlerinin öğrendiklerinin hepsini öğrenmiştim, hatta bize öğretilen bilimlerle yetinmeyerek, bir şekilde elime geçen en tuhaf ve nadir kabul edilen bilimleri ele alan tüm kitapları çabucak okumuştum. Bununla birlikte başkalarının benimle ilgili yargılarını biliyordum ve şimdiden aralarında yazgıları gelecekte öğretmenlerimizin yerini doldurmak olan birkaç tanesi bulunsa bile okul arkadaşlarımdan hiç de aşağı tutulmadığımı görüyordum. Ve nihayet yüzyılımız bana güçlü zihinler bakımından en az öncekiler kadar bereketli ve verimli görünüyordu. Bu da bana diğer tüm yüzyılları kendi başıma yargılama ve dünyada bir zamanlar bana var olduğu umudu verilen türden hiçbir öğretinin bulunmadığını düşünme özgürlüğü tanıdı.

Bununla birlikte okullarda yapılan çalışmaları beğenmiyor değildim. Biliyordum ki oralarda öğretilen diller eski kitapların anlaşılması için zorunludur, masalların inceliği zihni açar, tarihin unutulmaz eylemleri onu coşturur ve yü-

6 Descartes on bir yaşında Kral IV. Henri'nin isteğiyle 1603'te la Flèche'te kurulan ünlü Cizvit okulu *Collège royal Henri-le-Grand*'a girdi ve 1614'e kadar burada öğrenim gördü.

celtir ve bunlar ihtiyatla okunduklarında muhakeme oluşturmaya yardım eder, tüm iyi kitapların okunması geçmiş yüzyıllarda bunları yazmış olan en saygın ve ilginç kişilerle bir sohbet, hatta bunların bize yalnızca en kusursuz düşüncelerini açtıkları iyi hazırlanılmış bir sohbet gibidir, belagat eşsiz güçlere ve güzelliklere sahiptir, şiirin büyük hayranlık duyulacak hassasiyetleri ve tatlılıkları vardır, matematikçiler gerek meraklıları hoşnut etmeye gerek tüm sanatları kolaylaştırmaya ve insanların zahmetlerini azaltmaya yarayan çok incelikli buluşlar yapmışlardır, töreleri inceleyen yazılar pek çok öğretici şeyle erdeme özendirmesi bakımından çok faydalı tembihler içerir, ilahiyat cenneti kazanmayı öğretir, felsefe her şey hakkında doğruluk görünüşüyle konuşmanın ve daha az bilgili olanları kendine hayran bırakmanın yolunu sağlar,[7] hukuk ilmi, tıp ve öteki bilimler onları uğraş edinenlere onurlar ve zenginlikler getirir ve son olarak gerçek değerlerini öğrenmek ve onların bizi aldatmasından kaçınmak için en boş inançlı ve en düzmece olanlar da dâhil her şeyi incelemek gerekir.

Ama dillere ve hatta eski kitapları, bunların öykülerini ve masallarını okumaya şimdiden yeterince zaman ayırmış olduğuma inanıyordum. Zira başka yüzyıllardan yazarlarla sohbet etmek seyahat etmekle hemen hemen aynı şeydir. Çeşitli halkların töreleri hakkında bir şeyler bilmek hem kendimizinkileri daha sağlıklı biçimde yargılamak hem de hiçbir şey görmemiş olanların genellikle yaptıkları gibi kendi modalarımıza ters düşen her şeyin gülünç ve akla aykırı olduğunu düşünmememiz için iyidir. Ama insan seyahat etmeye çok fazla zaman ayırırsa en sonunda kendi ülkesine yabancı hâle gelir ve eğer geçmiş yüzyıllarda olanlara fazlaca merak salarsa kendi ülkesinde olup bitenler hakkında genellikle hayli cahil kalır. Masalların hiç de öyle olmayan

7 Felsefeye dair eleştirel, hatta ironik bir saptama söz konusu. La Flèche'te öğretilen "felsefe" mantık, fizik ve metafiziği kapsıyor ve Aristoteles ile yorumcularını yakından takip ediyordu.

olayları mümkünmüş gibi tahayyül etmeye götürmesinden başka, en sadık tarihler bile olayları okunmaya daha layık kılmak için onların değerini değiştirmese ya da artırmasa da en azından daha bayağı ve az bilinen durumları neredeyse hep es geçtikleri için –ki böyle olunca geriye kalan kısım da artık aslında olduğu gibi görünmez– ahlaki davranışlarını bunlardan çıkardıkları örneklere göre düzenleyenler roman kahramanlarının[8] acayipliklerine düşer ve güçlerini aşan tasarılar oluştururlar.

Belagate çok değer veriyordum ve şiire âşıktım, ama her ikisinin de çalışmanın meyvelerinden çok zihnin yetenekleri olduklarını düşünüyordum. Akıl yürütmede en güçlü olanlar ve düşüncelerini açık ve anlaşılır kılmak için en iyi düzene koyan kişiler Aşağı Britanya dilinden başkasını konuşmasalar ve asla belagat öğrenmemiş olsalar bile ileri sürdüklerini daima en ikna edici şekilde sunabilirler. Ve en hoş buluşları yapan ve bunları en fazla süslemeyle ve tatlılıkla ifade etmeyi bilenler şiir sanatından habersiz olsalar bile en iyi şairler olmaktan geri kalmayacaklardır.

Kanıtlarının kesinliği ve apaçıklığı nedeniyle özellikle matematikten hoşlanıyordum, ama henüz onların gerçek kullanımını ayırt edemiyordum ve yalnızca mekanik sanatlarda yararlı olduklarını[9] düşünerek, bu kadar sağlam ve sarsılmaz temeller üzerine daha yüksek bir yapının hiç kurulmamış olmasına hayret ediyordum.[10] Aksine, töreleri

---

8 Burada Descartes'ın anıştırmada bulunduğu şövalye romanlarındaki ve efsanelerindeki kahramanlardır. Örneğin *Roland Destanı*'nın kahramanı, *Graal Efsanesi*'ndeki Lancelot ve Arthur, hatta belki de Fransızcaya 1614'te tercüme edilen ve romanesk dünya ile gerçek dünya arasındaki karışıklığın pek güzel bir örneği olan Don Quijote.

9 La Flèche'te Cizvitlerin verdiği eğitim matematiğin pratik teknik uygulaması üstünde yoğunlaşıyordu.

10 Bu cümle Descartes'ın projesini mükemmelen ifade etmektedir. Matematiğin apaçıklığını ve kanıtlamaya dayalı düzenini model alıp daha sonra biraz daha yüksek bilimlere geçerek eksiksiz bir bilgi meydana getirmek (ayrıca bkz. *Kurallar*, IV).

ele alıp işleyen eski putperestlerin[11] yazılarını sadece kum ve çamur üzerine kurulmuş çok gösterişli ve çok göz alıcı saraylarla kıyaslıyordum. Bunlar erdemleri göklere çıkarır, dünyadaki her şeyden daha değerli gösterir, ama bunları tanımayı yeterince öğretmezler ve çoğu kez pek güzel bir ad taktıkları şey olsa olsa ya bir duyarsızlık, ya bir gurur, ya bir umutsuzluk ya da bir ana-baba katilliğidir.[12]

İlahiyatımıza büyük saygı duyuyor ve başka herhangi biri kadar ben de cennete kavuşmayı istiyordum, ama bu yolun en az âlimlere olduğu kadar cahillere de açık olduğunu ve insanı oraya götürecek vahyedilmiş hakikatlerin anlama yetimizin üzerinde olduklarını çok emin biçimde öğrenince bunları muhakemelerimizin zayıflığına tabi kılmayı göze alamadım. Zira bunları incelemeye girişmek ve bu işte başarılı olmak için Tanrı'nın olağanüstü yardımı ve insandan daha fazlası olmak gerektiğini düşünüyordum.

Yüzyıllardan beri yaşamış en kusursuz zihinler tarafından işlenmiş olduğundan içinde hâlâ tartışmaya açık, dolayısıyla da kuşkulu olmayan hiçbir şey bulunmadığını gördüğüm için felsefe konusunda onunla uğraşan başka kişilerden daha fazlasını umacak kadar kibirli olmadığımı söylemekten başka bir diyeceğim yok. Ayrıca aynı konuya ilişkin asla birden fazla doğru görüş olamayacağı hâlde bilgin kişilerce

---

11 Bu satırlarda kastedilenler Yunanlar, Romalılar ve bilhassa Stoacılardır. Descartes'ın yazışmaları Stoa düşüncesini ve özellikle Seneca'yı çok iyi bildiğini göstermektedir.

12 Burada Stoacı ahlak anlayışına gönderme yapılmaktadır. Kimi kez "bilgenin paradoksları" diye de adlandırılan bu tema uyarınca acı ya da genellikle keder olarak görülen olaylar (bir yakının vefatı) aslında hakiki elemler değildir. Descartes burada bir "duyarsızlık" görmektedir. Bilgenin tamamen kendine hâkim olması ve salt kendi vasıtasıyla mutluluğa erişebilmesi anlayışı Descartes'a göre kibirdir. Yine intihar (umutsuzluk) gibi, bir tiranın katli de (Caesar'ı öldüren Brutus) bu dünya görüşüne göre kimi kez meşrudur. Stoacılara yöneltilen bu eleştirilerle XVII. yüzyıl Hristiyan düşünürlerinde sık sık karşılaşılmakta ve bu ahlaki tutum "kibir"le özetlenmektedir. Zira Stoacılar Tanrı'nın yardımı ve inayeti olmadan sadece kendi başlarına mutluluğa ve erdeme ulaşma iddiasındadırlar.

savunulan çeşitli görüşler olabildiğini göz önünde tutarak, sadece gerçeğe benzer olan her şeyi neredeyse yanlış sayıyordum.[13]

Sonra diğer bilimlere gelince, bunlar ilkelerini felsefeden aldıkları ölçüde,[14] sağlam olmaktan bu kadar uzak temeller üzerine dayanıklı hiçbir şey kurulamamış olduğu yargısına varıyordum. Ve ne vaat ettikleri onur, ne de sağladıkları kazanç beni onları öğrenmeye sevk etmeye yeterliydi, zira Tanrı'ya şükür, geçimimi rahatlatmak için bilimle ilgili bir meslek icra etmeye beni zorlayan bir durum hissetmiyordum ve kinikler gibi şanı küçümsemeyi meslek edinmesem bile, yine de ancak düzmece unvanlarla elde etmeyi umabileceğim şana da tamah etmiyordum. Son olarak yanlış veya düzmece öğretilere gelince, ne bir simyacının verdiği sözler, ne bir astroloğun kehanetleri, ne bir sihirbazın düzenbazlıkları, ne de bildiklerinden fazlasını bilir görünmeyi meslek edinmişlerin hileleri ve övüngenlikleri tarafından artık aldatılamayacak kadar bunların değerinin ne olduğunu zaten yeterince bildiğimi düşünüyordum.

Bunun içindir ki yaşım öğretmenlerime tabi olmaktan çıkmama izin verir vermez kitapları incelemeyi tamamen bıraktım. Ve bizzat kendi içimde ya da dünyanın büyük kitabında bulunabilecek olandan başka bir bilimi bundan böyle aramamaya kesin karar vererek, gençliğimin geri kalanını yolculuk yapmak, saray erkânlarını ve orduları görmek, çeşitli mizaçlarda ve koşullarda insanlarla içli dışlı olmak, çeşitli deneyimler edinmek, kaderin önüme çıkardığı rastlan-

13 Yöntem olarak benimsenen ve *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın dördüncü bölümünün başında sunulan "kuşku" burada "neredeyse" ile getirilen nüansın unutulmasından ibarettir. Böylece "görünüşte doğru", "gerçeğe benzer" (*vraisemblable*), "muhtemel" yanlış olarak görülecektir.

14 Yöntemin genel zorunluluğu üzerine mülahazalardan bağımsız olarak Descartes tarafından *Felsefenin İlkeleri*'nin önsözünde sunulan ünlü "felsefe ağacı" karşılaştırması "diğer bilimlerin" (kuşkusuz burada daha önce söz konusu edilmiş olan hukuk ve tıp) felsefi ilkelere nasıl dayandığını anlamaya olanak tanır: Tıp (insan vücudunun işleyişinin bilimi) bir fizik gerektirir, hukuk ise ahlak ile ilişkilidir.

tılarda kendimi denemek ve her yerde önüme çıkan şeyler üzerine bir parça yarar sağlayabilmek amacıyla bu şekilde tefekkür etmek için kullandım. Zira bana öyle geliyordu ki odasında kitaplara gömülmüş bir insanın yaptığı, hiçbir somut sonucu olmayan ve genel kanıdan uzaklaştığı ölçüde göstermek zorunda olduğu zekâ ve beceri nedeniyle bir ihtimal elde edebileceği boş gururdan başka hiçbir netice vermeyen kurgulara ilişkin uslamlamalardansa, herkesin kendisini ilgilendiren ve yanlış hüküm verdiği takdirde olayın kendisini derhâl cezalandıracağı muhakemelerde daha çok hakikatle karşılaşabilirdim. Ve eylemlerimde görüş açıklığına erişmek ve bu yaşamda güvenle yürümek için doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi öğrenmek konusunda her zaman çok büyük bir arzum vardı.

Doğrusu sadece başka insanların âdetlerini incelemekle uğraştığım sırada bunlarda bana güvence veren hiçbir şey bulamadım ve bunlarda hemen hemen bir zamanlar filozofların kanıları arasında gördüğüm kadar çeşitlilik fark ettim. Öyle ki bunlardan elde ettiğim en büyük kazanç bize pek saçma ve gülünç gelmelerine rağmen, başka büyük halklar tarafından genel kabul görüp onaylanmaktan geri kalmayan pek çok şey görerek, beni yalnızca örnek ve alışkanlık dolayısıyla ikna eden şeylere fazla katı biçimde inanmamayı öğrenmek ve böylece doğal ışığımızı[15] karartabilen ve bizi aklın sesini dinleme konusunda daha az yetkin kılan birçok yanlıştan kendimi azar azar kurtarmaktı. Birkaç yılımı dünya kitabı içinde bu şekilde inceleme yaparak ve bazı deneyimler edinmeye uğraşarak geçirdikten sonra, günün birinde kendi içimdekileri de incelemek ve zihnimin tüm güçlerini izleyeceğim yolları seçmek için kullanma kararı aldım. Bu da galiba ülkemden ve kitaplarımdan hiç ayrılmamış olsaydım elde edebileceğimden çok daha fazla işime yaradı.

15 "Doğal ışık" (*la lumière naturelle*) "doğaüstü ışık"tan, yani vahiyden ayrı olarak her insanın doğal olarak sahip olduğu doğru düşünme kapasitesidir. Bu ifade burada neredeyse "akıl" ve "sağduyu" ile eş anlamlıdır.

İkinci Bölüm

O sıralar henüz bitmeyen savaşların[1] beni çektiği Almanya'daydım ve imparatorun taç giyme töreninden orduya dönerken[2] kışın başlangıcı beni bir konaklama yerinde alıkoydu; burada oyalanacağım hiçbir sohbet olanağı bulunmadığından, üstelik de ne mutlu ki hiçbir kaygı ya da tutku beni rahatsız etmediğinden bütün gün kapanıp düşüncelere dalmak için tam bir boş zaman bulduğum sobalı bir odada kalıyordum. Aklıma gelen ilk düşüncelerden biri, birçok parçadan oluşan ve çeşitli ustaların elinden çıkmış eserlerde çoğu kez tek bir ustanın çalıştığı eserlerdeki kadar kusursuzluk olmadığını fark etmemdi.[3] Bu şekilde tek bir mimarın ele alıp tamamladığı yapıların birçok mimarın başka amaçlar için inşa edilmiş eski surları kullanarak onarmaya çalıştığı yapılardan genellikle daha güzel ve daha düzenli olduğu gö-

1 Almanya'da Protestan prenslerle Katolik imparator arasında 1618'den 1648'e kadar süren Otuz Yıl Savaşları.

2 Bohemya-Macar Kralı Ferdinand'ın Alman kayzeri olması onuruna düzenlenen törenlerden dönerken, büyük bir ihtimalle Bavyera'da Ulm şehri yakınlarında, 10-11 Kasım 1619.

3 Burada bilginin birliği teması öne çıkarılmakta ve mimarlık, şehircilik, politika ve felsefe gibi çeşitli alanlardan alınan bir dizi karşılaştırmayla açıklanmaktadır. Bunun anlamını çözmek için Descartes'ın kuvvetle vurguladığı bu birliğin hem binanın (yani felsefenin) hem de onu inşa eden zihnin (yönteme göre çalışan filozofun) birliği olduğu hatırlanmalıdır. Zihnin bu birleştirici rolü için örneğin bkz. *Kurallar*, I.

rülür. Böylece başlangıçta sadece küçük birer kasabayken zamanla büyük kentler hâline gelen eski siteler genellikle bir mühendisin bir ovada kendi hayal gücüne göre tasarladığı şu düzenli yerlere nazaran öyle kötü düzenlenmiştir ki yapılarının her biri ayrı ayrı irdelendiğinde, çoğu kez buralarda diğerlerindeki kadar ya da daha fazla sanat bulunsa dahi yine de burada bir büyük, şurada bir küçük yapıya bakarak nasıl tertip edildikleri ve sokakları nasıl eğri ve eşitsiz hâle getirdikleri görüldüğünde onları bu şekilde yapanın aklını kullanan insanların iradesinden çok talih olduğunu söyleyesiniz gelir âdeta. Ve eğer yine de her zaman özel kişilere ait binaların kamunun süslenmesine yarayacak şekilde imar edilmesi görevini üstlenen memurlar bulunduğu göz önüne alınırsa, sadece başkasının eserleri üzerinde çalışarak pek yetkin şeyler yapmanın oldukça zor olduğu görülecektir. Böylece bir zamanlar yarı vahşiyken ancak yavaş yavaş uygarlaşan, yasalarını yalnızca ağır suçların ve çatışmaların yarattığı huzursuzluk kendilerini zorladığı ölçüde yapan halkların bir topluluk hâlinde yaşamaya başladıklarından beri basiretli bazı yasa koyucuların oluşturduğu anayasaları izleyen halklar kadar iyi bir yönetime[4] sahip olamayacaklarını hayal ettim. Dolayısıyla şu kesindir ki buyruklarını yalnızca Tanrı'nın verdiği hakiki dinin nizamı tüm diğerlerinden kıyas kabul etmez derece daha iyi düzenlenmiş olacaktır. İnsani meselelere gelince, sanıyorum ki eğer Sparta bir zamanlar dört başı mamur olduysa, çoğunun hayli garip ve hatta iyi âdetlere aykırı olduğuna da bakılırsa, yasalarının her birinin iyiliği nedeniyle değil, tek bir kişi tarafından icat edildikleri için hepsinin aynı amaca yönelik olmasından ötürüdür bu.[5]

---

4 Politik ve sosyal bir örgütlenmeye sahip.

5 Efsaneye göre Sparta kenti yasalarının hepsi Lykurgos tarafından istikrarı ve özellikle askerî gücü temin etmek amacıyla oluşturulmuştu. Descartes'ın iyi âdetlere aykırı kurallardan söz etmesi bundandır. Spartalılar sakat ve çok zayıf çocukları ortadan kaldırıyor, yakalanmadan hırsızlık yapmayı başaranları kutluyorlardı vs.

Ve böylece pek çok farklı kişinin kanılarından azar azar oluşan ve gelişen kitaplardaki bilimlerin, en azından kanıtları ancak muhtemel olan ve hiçbir ispatı bulunmayanların önüne çıkan olaylara ilişkin sağduyu sahibi bir kişinin doğallıkla yapabileceği basit akıl yürütmeler kadar hakikate yaklaşmadıklarını düşündüm. Ve yine bu şekilde düşündüm ki hepimiz yetişkin yaşa varmadan önce çocuk olduğumuz ve uzun süre çoğu kez birbirleriyle çelişen ve belki de hiçbiri bize hep en iyiyi öğütlemeyen arzularımız ve öğretmenlerimiz tarafından yönlendirildiğimiz için yargılarımızın doğumumuzdan itibaren aklımızı tam olarak kullanmamız ve yalnızca onun tarafından yöneltilmemiz durumunda olacağı kadar arı ve sağlam olması imkânsızdır.

Kuşkusuz bir kentin tüm evlerinin onları sadece başka bir tarzda yeniden yapmak ve sokaklarını daha güzelleştirmek amacıyla yerle bir edildiğini hiç görmeyiz, ama çok kişinin evlerini yeniden inşa ettirmek üzere yıktırdığı, hatta bunlar kendiliklerinden çökme tehlikesi taşıdığında ve temelleri pek sağlam olmadığında bazen buna mecbur kaldıkları görülür. Bunu örnek alarak şuna kani oldum: Bir bireyin temellerinden itibaren her şeyini değiştirerek ve yeniden ayağa dikmek için tepetaklak ederek bir Devlet'i yeniden kurmayı ya da hatta bilimlerin gövdesini ya da bunları okutmak için okullarda kurulmuş düzeni reformdan geçirmeyi amaç edinmesi akla yatkın değildir, ama şimdiye kadar güvenle edindiğim tüm kanılara gelince, ardından daha iyi başkalarını ya da akla uygun hâle getirdikten sonra aynılarını tekrar yerlerine koymak üzere bir kez olsun onlara güvenmeyip bir kenara bırakmaktan daha iyisini yapamazdım.[6] Ve bu yolla yaşamı-

6 Bu önemli açıklamadan anlaşılacağı üzere Descartes eski bilgilerin tüm içeriğini ne pahasına olursa olsun yenilemek ve yerlerine kendi oluşturduğu yepyeni başkalarını koymak için bir "boş levha" oluşturmak iddiasında değildir. Peşinde olduğu daha ziyade yanlış ve şüpheli gördüklerini yadsımaya ve ama aynı zamanda zaten kurulmuş ve bilimler içinde geçerli olanları muhafaza etmeye olanak tanıyan bir tasnif yapmaktır. Bunu >

mı sadece eski temeller üzerine bina ettiğim ve gençliğimde doğru olup olmadıklarını asla sınamaksızın kendimi inanmaya terk ettiğim ilkelere dayandığım takdirde olacağından çok daha iyi yönetmeyi başaracağıma sıkı sıkıya inandım. Zira bunda çeşitli güçlükler olduğunu fark etmeme rağmen, yine de bu güçlükler hiç de çözümsüz değillerdi; ne de kamuyu ilgilendiren en ufak şeylerin yeniden derlenip toparlanmasında ortaya çıkan güçlüklerle kıyaslanabilirlerdi. Bu büyük kurumları yıkıldıklarında ayağa kaldırmak, hatta sarsıldıklarında yerlerinde tutmak fazlasıyla güçtür, onların düşüşleri ancak çok şiddetli olabilir. Sonra eğer varsa kusurlarına gelince –ki aralarındaki çeşitlilik pek çok kusurlarının bulunduğundan emin olmaya yeterlidir– alışkanlık kuşkusuz bunları oldukça azaltmış, hatta basiret sayesinde pek öngörülemeyecek olanlardan birçoğunu bertaraf etmiş ya da göze çarpmadan düzeltmiştir. Ve nihayet kusurlar değiştirilmelerine nazaran neredeyse her zaman daha katlanılabilirdir, aynen dağlar arasından dolanıp giden engebeli yolların kullanıla kullanıla giderek düzgün ve rahat yürünür hâle gelmeleri gibi; öyle ki onları izlemek kayaların üzerine tırmanarak ve uçurumların dibine inerek kestirme yoldan gitmeye çalışmaktan çok daha iyidir.

İşte bu nedenledir ki doğum ya da talih yoluyla kamu işlerinin çekip çevrilmesine uygun olmadıkları hâlde, bu konuda kafalarında sürekli bazı yeniden yapılandırma düşünceleri taşımadan edemeyen şaşkın ve tedirgin mizaçları hiç onaylayamam. Eğer bu yazıda bu türden bir deliliğe kapıldığım şüphesi doğuracak en küçük bir şey olduğunu düşünseydim yayımlanmasına izin verdiğim için çok üzülürdüm. Amacım kendi düşüncelerimi yeniden biçimlendir-

---

açıklamak için *Meditasyonlar*'ın ekinde yer alan *Altıncı İtirazlara Cevaplar*'da canlı bir örnek verir: Kuşku duyan kişi, kimileri çürük olan ve sağlamlara da zarar veren elmayla dolu bir sepet karşısındaki birinin konumundadır. Tek çözüm tüm sepeti boşaltmak ve sağlam elmaları muhafaza ederek bir ayıklama yapmaktır.

meyi denemekten ve tamamen bana ait bir zemin üzerine bina etmekten öteye geçmedi. Eserim bir hayli hoşuma gittiğinden, eğer burada onun bir modelini görüşünüze sunuyorsam, bunun sebebi bu yüzden herhangi bir kişiye onu taklit etmesini öğütlemek istemem değildir. Tanrı'nın lütuflarından daha çok nasiplenmiş olanlar belki de daha yüksek amaçlara sahip olacaklar, ama amacımın birçok kişiye daha şimdiden fazla cüretkâr gelmesinden korkuyorum. Kişinin önceden kabul ettiği tüm görüşlerden sıyrılmak yönünde verdiği karar herkesin izlemek zorunda olduğu bir örnek değildir ve dünya aşağı yukarı buna hiçbir şekilde uygun olmayan iki çeşit kafa yapısından oluşmuştur. Yani kendilerini olduklarından daha becerikli sanarak yargılarında aceleci olmaktan kendilerini alamayan ve tüm düşüncelerini bir düzen veya sıra içinde yönetmek için yeterli sabra sahip olmayanlar; bundan dolayı bir kez kabul ettikleri ilkelerden kuşku duyma ve genellikle izlenen yoldan sapma özgürlüğünü seçtiler mi, asla dosdoğru gitmek için tutulması gereken yolu izleyemeyecekler ve tüm yaşamları boyunca yollarını şaşırmış olarak kalacaklardır. Diğerleriyse doğruyu yanlıştan ayırt etme konusunda kendilerini eğitebilecek başka kişilerden daha az yetenekli oldukları yargısına varacak kadar akıl ya da alçak gönüllülüğe sahip olduklarından, kendi başlarına en iyilerini aramaktansa, bu başkalarının görüşlerini izlemekle yetineceklerdir.

Bana gelince, her zaman tek bir öğretmene sahip olsaydım ya da en bilgili kişilerin kanıları arasında daima bulunan farklılıkları hiç bilmeseydim kuşkusuz bu sonunculardan biri olacaktım. Ama daha kolejden beri filozofların herhangi biri tarafından zaten dile getirilmiş olmayacak kadar tuhaf ve inanılması güç bir şeyin hayal edilemeyeceğini öğrenmiştim ve o zamandan beri de yolculuk yaparken bizimkilere oldukça aykırı duygu ve düşüncelere sahip tüm insanların bu yüzden ne barbar ne de vahşi olduklarını, aksine çoğu-

nun aklını bizim kadar ya da bizden daha fazla kullandığını görerek ve aynı insanın aynı zihin yapısıyla çocukluğundan itibaren Fransızların ya da Almanların arasında yetişmiş olsa, hayatını hep Çinlilerin ya da yamyamların arasında geçirseydi olacağından ne kadar farklı hâle geleceğini düşünerek ve giysilerimizin modasına varıncaya kadar, on yıl önce hoşumuza giden ve belki de bir on yıl sonra da yine hoşumuza gidecek aynı şeyin bize şimdi ne kadar garip ve gülünç geldiğini, öyle ki bizi inandıran şeyin kesin bilgiden çok alışkanlık ve örnek olduğunu ve bununla birlikte keşfedilmesi bir parça güç doğrular için oy çokluğunun hiçbir kanıt oluşturmadığını, zira bunları tüm bir topluluktan ziyade tek bir kişinin bulmasının gerçeğe daha yakın olduğunu göz önünde tutarak, görüşleri bana diğerlerininkinden daha yeğmiş gibi görünen hiç kimseyi seçemedim ve kendimi yönlendirme işine kendi başıma girişmek zorunda kaldım.

Ama yalnız başına ve karanlıkta yürüyen bir insan gibi öyle yavaş gitmeye ve her şeyde öylesine ihtiyatlı ve düşünceli olmaya karar verdim ki pek az ilerlesem dahi en azından düşmekten kendimi koruyacaktım. Hatta giriştiğim çalışmanın tasarısını yapmaya ve zihnimin yeteceği her şeyin bilgisine ulaşmak için doğru yöntemi aramaya yeterli zamanı ayırmadan önce eskiden inançlarım arasına aklın süzgecinden geçmeden sızabilmiş olan kanılardan hepsini tümden reddederek başlamak istemedim.

Daha gençken felsefenin bölümleri arasında mantık[7] ve matematikler arasında da geometrik çözümleme[8] ile cebir

7 Söz konusu olan Aristoteles'ten ve özellikle tanıtlamalı tasımlamadan esinlenmiş bir mantıktır. Bir örnekle: Her insan ölümlüdür, Sokrates bir insandır, o hâlde Sokrates ölümlüdür. Descartes'a göre böyle bir mantık yeni bir bilgi üretmeye olanak tanımaz, zira sonuç zaten varsayılan öncüllerin içinde saklıdır ve yeni bir bilgiye götürmez, ancak başka yollarla zaten oluşturulmuş bir bilgiyi açık ve yapılandırılmış hâlde sunmaya yarar. Bu konuda bkz. *Kurallar*, X'un sonu.

8 Descartes pek çok kere Antik Çağ'ın geometricilerinin kendi geometrilerini kurmak için bir analiz yöntemi (yani geometrik bir problemin tüm yalın >

çalışmıştım, bunlar amacıma katkıda bulunacak gibi görünen üç sanat ya da bilimdi.[9] Ama bunları inceleyince, mantığın kıyaslarının ve diğer işlemlerinin çoğunluğunun yeni bir şey öğretmekten çok bilinen şeyleri başkalarına açıklamaya ya da hatta Lullus'un[10] yöntemi gibi, bilinmeyen şeyleri öğretmek yerine onlar hakkında yargıda bulunmadan konuşmaya yaradıklarını fark ettim. Mantık aslında çok doğru ve çok iyi birçok öğüt içermesine rağmen, bunların arasına zararlı ya da gereksiz o kadar çok başkaları karışmıştır ki bunları ayırmak henüz kabaca bile yontulmamış bir mermer kitlesinden bir Diana ya da bir Minerva çıkarmak kadar güçtür. Sonra eskilerin çözümlemesine ve modernlerin cebirine gelince, bunların yalnız bir hayli soyut ve kullanışsızmış gibi görünen konuları kapsamalarından başka, ilki her zaman şekillerin incelenmesiyle öyle sınırlanmıştır ki hayal gücünü[11] fazlaca yormaksızın anlama yetisini işletemez; ikincisinde ise belirli kurallara ve belirli rakamlara o kadar bağımlı olunur ki zihni geliştiren bir bilim yerine

---

unsurlarının parçalarına ayrılmak suretiyle analitik olarak gün yüzüne çıkarılması) kullandıklarını, ama bu yöntemi kamuya açmak yerine sadece araştırmalarının sonuçlarını sunmakla yetindiklerini açıklar. Buna karşılık Descartes'ın tavrında evrenselci ve neredeyse politik bir nitelik vardır. Öyle ki *Yöntem Üzerine Konuşma*'da bilgiyi ortaya koymakla kalmaz, ona ulaşmasını sağlayan yöntemi de gözler önüne serer.

9 Skolastikler için "bilim" bir bilgi ve "sanat" bu bilgiyi tesis etmeye yarayan bir yöntemdi. Descartes'a göreyse matematikler ikisi birdendir, yani hem içerikleri (matematik hakikatler) bunları bir bilim yapar, hem de bir yöntem modeli sağlarlar ve bu açıdan bir "sanat" olarak görülebilirler.

10 İspanyol keşiş Raimundus Lullus (1235-1315) inançsızları kesinlikle ikna edecek bir yöntem sunduğunu iddia ettiği eserler kaleme almıştır. Onun ve takipçilerinin kullandığı bu yöntem Descartes için herhangi bir konuda derine inmeden konuşabilmeyi sağlayan salt biçimci yöntemin prototipidir.

11 Descartes'ta hayal gücü zihnin nesneleri imgelerle mekânsal olarak temsil ederek düşünme yetisidir (bkz. *Altıncı Meditasyon*'un başı). Yani sadece mekânda bulunan, geometricilerin işlettikleri tipte maddi nesneler kelimenin kesin anlamında tahayyül edilebilirdir. Dolayısıyla maddi olmayan nesneleri (Tanrı, insan zihni ve aynı zamanda fikirler ve kuralları) düşünmek için bu yetiye başvurulmaması gerekir; bunlar anlama yetisinin etkinliği içinde yer alırlar.

bundan zihni karıştıran ve karartan bir sanat yaratılmıştır. Bu da her üçünün elverişli yanlarını içeren, kusurlarından ise bağışık olan başka bir yöntem aramam gerektiğini düşünmeme neden oldu. Yasaların çok sayıda olması sıklıkla kusurlara mazeret sağlar, öyle ki bir devlet sıkı sıkıya gözetilen pek az sayıda yasaya sahip olduğu zaman daha iyi idare edilir; böylece mantığı oluşturan bu çok sayıda temel kural yerine, kendilerine uymaktan bir kez bile olsun geri kalmamak yönünde sağlam ve değişmez bir karar almak kaydıyla aşağıdaki dört kuralın bana yeterli olacağına inandım.

Birincisi öyle olduğunu açıkça bilmediğim hiçbir şeyi asla doğru diye kabul etmemekti, yani acelecilikten ve önyargıdan özenle kaçınmak ve kendilerini zihnime onlardan şüphe etmek için hiçbir fırsat bulamayacağım kadar açık ve seçik[12] şekilde sunanlardan başka hiçbir şey üzerine artık yargıda bulunmamaktı.

İkincisi inceleyeceğim güçlüklerin her birini daha iyi çözümlemek için olabildiğince ve gerektiği kadar çok parçaya bölmekti.[13]

---

12 Apaçıklık (*évidence*) ya da daha teknik bir ifadeyle açıklık (*clarté*) ve seçiklik (*distinction*) Kartezyen doğruluğun ölçütünü oluşturur. Descartes bunları daha kesin bir biçimde *Felsefenin İlkeleri*'nde (I, mad. 45 ve 46) açıklar. Bir algı (*perception*) "dikkatli bir zihin için mevcut ve aşikâr" olduğunda açıktır; "kendinde, onu olması gerektiği şekilde düşünen kişiye aşikâr görünenden başka hiçbir şey kapsamayacak kadar belirgin ve diğerlerinden farklı" olduğunda ise seçiktir. Demek ki bir (fikir) seçik olmadan da (bir fikri aynı anda algılanan başka fikirlerden doğru biçimde ayırdığımdan emin değilimdir) açık olabilir (onu düşünürüm, zihnimde mevcuttur). Descartes bunu *Felsefenin İlkeleri*'nde şu örnekle açık kılar: Bir ağrı canlı ve net (açık) olsa bile onun nedenini ve kesin niteliğini bilemeyebilirim. Buna karşılık seçik bir algı daima açıktır da. Bu doğruluğun çok talepkâr bu iki ölçütü ise ancak temsillerimin (*représentation*) çok sabırlı ve meşakkatli bir çalışmayla aydınlatılması sonucu elde edilebilir.

13 Bu analiz adı verilen yöntemdir. Söz konusu olan üzerinde çalışılan güçlüğü onu oluşturan en yalın parçalarını tam olarak algılayıncaya kadar parçalarına ayırmaktır. *Kurallar*'ın diliyle söylersek, "sezgi" (*intuition*) ile görülen bu yalın unsurlar bir sonraki kaidede açıklanacak "çıkarsamalar" için bir başlangıç noktası sağlarlar. Sorunların bu şekilde bölümlenmesi konusunda verilen örnekler için bkz. *Kurallar*, V, VI, XIII, XIV.

Üçüncüsü en yalın ve bilinmesi en kolay nesnelerden[14] başlayıp yavaş yavaş ve derece derece ilerleyerek en karmaşık olanların bilgisine yükselmek için düşüncelerimi sıra ve düzene göre yönetmek ve birbirinin ardından doğal olarak gelmeyenler arasında dahi bir sıra ve düzen varsaymaktı.[15]

Sonuncusuysa her yerde hiçbir şeyi atlamadığımdan emin olabileceğim kadar eksiksiz sayımlar yapmak ve her şeyi genel olarak gözden geçirmekti.

Geometricilerin en güç ispatlamalarına ulaşmak için yararlanmayı âdet edindikleri bu uzun ama basit ve kolay kanıt silsileleri bana insanların bilgi alanına giren tüm şeylerin birbirlerini aynı şekilde izlediklerini ve yalnızca bunlar arasında doğru olmayan hiçbirini doğru diye kabul etmemek ve bunları birbirlerinden çıkarsamak için gereken düzene her zaman dikkat etmek şartıyla sonunda kendisine ulaşamayacağımız kadar uzak ya da ortaya çıkaramayacağımız kadar gizli hiçbir şeyin kalmayacağını hayal etme vesilesi vermişti. Ve hangilerinden başlamam gerektiğini bulmakta çok güçlük çekmedim, çünkü bunların en basit ve bilinmesi en kolay şeyler olduklarını zaten biliyordum ve bugüne kadar bilimlerde hakikati aramış olanlar arasında bazı tanıtlamalar, yani bazı kesin ve apaçık kanıtlar bulabilenlerin yalnızca matematikçiler olduğunu dikkate alarak, onların da araştırmalarını aynı yolda yürüttüklerinden şüphe duymadım, bunlardan umduğum tek fayda ise zihnimi hakikatlerle beslenmeye ve yanlış muhakemelerle yetinmemeye alıştırmalarından başka bir şey değildi. Ama bunun için

---

14 Yani diğer fikirlere indirgenemeyen ve çıkarsama düzeninde ilk sırada gelen en yalın fikirler: Descartes bunları *Kurallar*'da (XII) "yalın doğalar", *Yöntem Üzerine Konuşma*'da "hakikatlerin nüveleri" ve Elizabeth ile yaptığı mektuplaşmalarda "ilk mefhumlar" diye adlandırır.

15 Bilgiyi inşa etmek için izlenen düzen dünyada keşfedilecek ya da irdelenen nesnelerin yapısı tarafından dayatılacak doğal bir düzeni illa yeniden üretmez; bu her şeyden önce kendinde var olmayan, ama bina edilirken onu doğuran bilginin korelatı olarak var olan bir düzendir. Ayrıca bkz. *Kurallar*, X.

genellikle matematikler adı verilen tüm bu özel bilimleri öğrenmeye çabalamak gibi bir amacım olmadı ve bunların nesneleri farklı olsa da hepsinin yalnızca bu nesnelerde bulunan çeşitli ilişkileri ve orantıları incelemek konusunda uyuştuklarını görerek, sadece genel itibarıyla bu orantıları incelemenin ve bunu da benim için bilinmelerini en kolay kılmaya hizmet edecek nesnelerde varsaymanın, hatta bu orantıları ileride uygun düşebilecekleri diğer bütün nesnelere daha iyi tatbik edebilmek için bu nesneleri sınırlamanın daha iyi olacağını düşündüm. Sonra bu orantıları bilebilmek için bazen her birini ayrı ayrı irdelemeye ve bazen de onları yalnızca hatırımda tutmaya ya da birçoğunu birlikte anlamaya gereksinim duyacağıma dikkat ederek, bunları ayrı ayrı daha iyi irdelemek için onları çizgiler hâlinde[16] tasarlamam gerektiğini düşündüm, çünkü daha yalın ya da hayal gücümde ve duyularımda daha seçik biçimde temsil edebileceğim başka hiçbir şey bulamadım, ama hatırımda tutmak ya da birçoğunu birlikte anlamak için bunları mümkün olduğunca kısa bazı simgelerle açıklamam gerekiyordu; bu yolla geometrik çözümleme ve cebirin en iyi yanlarını alacaktım ve birinin tüm kusurlarını diğeriyle düzeltecektim.

Aslında şunu söyleyebilirim ki seçmiş olduğum şu birkaç temel kurala tam olarak riayet etmek bu iki bilimin kapsadığı bütün soruları çözmekte bana öyle kolaylık sağladı ki en basitlerinden ve en genel olanlarından başlayıp bulduğum her doğruyu daha sonra başka doğruların bulunmasında işime yarayacak bir kural olarak kullanmak suretiyle bunları incelemek için harcadığım iki üç ay içinde sadece eskiden çok güç diye yargılamış olduğum birçok sorunun çözümüne ulaşmakla kalmadım, ayrıca sonuna doğru bana hiç bilme-

16 Kendi aralarında ortak bir büyüklük ölçüsü bulunmayanlar da dâhil tüm orantı ilişkileri basit ve etkili bir sembol sistemi oluşturan çizgilerle temsil edilebilir. Bu konuda bkz. *Kurallar*, XIV.

diğim birçok soruyu dahi hangi yollarla ve ne ölçüde[17] çözümlemenin mümkün olduğunu belirleyebilecekmişim gibi geldi. Eğer her şeye dair yalnızca tek bir hakikat olduğunu, bu hakikati bulan herhangi bir kişinin ona dair bilinebilecek her şeyi bildiğini, örneğin aritmetik konusunda öğrenim görmüş bir çocuğun kurallarına uygun olarak bir toplama işlemi yaptığında, incelediği toplama ilişkin insan zihninin bulabileceğinin tümünü bulduğundan emin olacağını göz önünde tutarsanız, herhâlde bunda size fazla övüngen görünmem. Çünkü nihayetinde doğru sırayı izlemeyi ve aranılan şeyin tüm hâl ve şartlarını doğru şekilde saymayı öğreten yöntem aritmetiğin kurallarına kesinlik veren her şeyi içerir.[18]

Ama bu yöntemde beni en çok memnun eden şey onun sayesinde eksiksiz biçimde değilse de en azından gücüm dâhilinde her konuda aklımı kullandığımdan emin olmamdı, dahası bu yöntemi uygulayarak zihnimin nesnelerini yavaş yavaş daha açık ve daha seçik kavramaya alıştığını hissediyordum ve onu hiçbir özel konuya bağımlı kılmadığımdan, cebirde yaptığım gibi bu yöntemi başka bilimlerin güçlüklerine de bir o kadar yararlı bir şekilde uygulamayı umuyordum. Bunu yapmak için ilkin ortaya çıkacak tüm güçlükleri incelemeye kalkışmadım, zira bu yöntemin buyurduğu düzenin kendisine ters düşerdi. Ama bunların ilkelerinin hepsinin henüz kendisinde kesin ilkeler bulamadığım felsefeden alınması gerektiğine dikkat ederek, her şeyden önce felsefede doğru kurallar oluşturmaya çalışmam gerektiğini düşündüm; bu da dünyadaki en önemli şey olduğundan ve orada en çok acelecilikten ve önyargıdan korkulması gerektiğinden, içinde bulunduğum yirmi üç yaşından çok

17 Bu önemli saptama Kartezyen aklın kendinden başka bir şeyin dışarıdan dayatması olmadan kendi sınırlarını belirlemeye yetenekli olduğuna dikkat çekiyor. Bir anlamda ussallığın özerkliğine işaret ediyor.

18 Bu cümle Descartes'ın yöntemde matematiğin rolüne yaptığı vurgunun yanlış yorumlanmasının önüne geçmektedir. Matematikleri güvenilir kılan yöntemdir, yoksa tersi değil.

Descartes

daha olgun bir çağa ulaşıncaya kadar hem önceden kabul etmiş olduğum tüm yanlış kanıları zihnimden söküp atmak, hem de daha sonra muhakemelerime malzeme olacak pek çok deneyim biriktirmek suretiyle bulduğum yöntemde gitgide daha çok güçlenmek için birtakım alıştırmalar yaparak kendimi buna uzun uzadıya hazırlamadan önce bu işin altından kalkmaya çalışmamalıydım.

Üçüncü Bölüm

Ve son olarak, içinde oturduğumuz konutu yeniden inşa etmeye başlamadan önce onu yıkmak, malzemeleri ve mimarları tedarik etmek ya da mimariye kendimiz girişmek ve bundan başka yapının resmini özenle çizmek nasıl yeterli olmayıp bu işte çalışıldığı sırada rahatça ikamet edilebilecek bir başka konutun da sağlanmış olması gerekiyorsa, aynı şekilde aklım beni yargılarımda kararsız olmaya zorladığı sırada eylemlerimde kararsız kalmayayım ve bundan böyle elimden geldiğince en mutlu şekilde yaşamayı sürdüreyim diye kendime sizinle paylaşmayı çok istediğim üç ya da dört düsturdan ibaret geçici bir ahlak oluşturdum.

Birincisi Tanrı'nın bana çocukluğumdan beri içinde yetiştirilmeyi lütfettiği dine daima kararlılıkla bağlı kalarak ülkemin yasalarına ve törelerine itaat etmek ve başka her konuda kendimi birlikte yaşayacağım en sağduyulu insanlar tarafından uygulamada genellikle benimsenen en ılımlı ve aşırılıktan en uzak düşüncelere göre yönetmekti. Zira hepsini yeniden sınamayı istediğim için kendi kişisel görüşlerimi o andan itibaren hiç değerinde görmeye başlayınca en sağduyulu insanların görüşlerini izlemekten daha iyisini yapamayacağıma emin olmuştum. Ve her ne kadar belki de İranlılar veya Çinliler arasında bizim aramızda olduğu kadar sağduyulu insanlar varsa bile kendime birlikte yaşa-

mam gereken insanlara göre çekidüzen vermek bana daha yararlıymış gibi görünüyordu ve hangilerinin onların gerçek görüşleri olduğunu bilmek için söylediklerinden ziyade yaptıklarına dikkat etmeliydim; yalnızca ahlaki yaşam yozlaştığında inandıklarının hepsini söylemeyi isteyen pek az insan bulunduğu için değil, aynı zamanda bunların çoğunun bu yozlaşmadan haberi bile olmaması nedeniyle, zira kişinin bir şeye inanmasını sağlayan düşünce edimiyle bir şeye inandığını bilmesini sağlayan edim birbirinden farklı olduğundan çoğunlukla bunların biri diğeri olmaksızın vardır. Ve tümü eşit şekilde kabul edilmiş birçok görüş arasında sadece en ılımlı olanlarını seçiyordum, çünkü bunlar uygulama için hep en elverişli oldukları kadar, tüm aşırılıklar genellikle kötü olduğundan büyük olasılıkla en iyileridirler de; hem de yanılgıya düştüğüm takdirde aşırılardan birini seçtiğimde diğerini izlemek gerekiyorduysa doğru yoldan daha az sapayım diye.[1] Özellikle de kişinin özgürlüğünden bir şeyler koparan tüm vaatleri aşırılıklar arasına koyuyordum. İyi bir amaç göz önüne alındığında zayıf ruhların sebatsızlığını düzeltmek, hatta amaçların tümüyle ilişkisiz olduğu ticarette güvenlik için antların içilmesine ya da o amacı yerine getirmeyi zorunlu kılan sözleşmeler yapılmasına izin veren yasaları değersiz görmem değildi bunun sebebi, ama dünyada her zaman aynı kalan hiçbir şey bulamadığım ve şahsen kendime yargılarımı daha beter değil, gitgide daha kusursuz kılma sözü verdiğim için eskiden iyi saydığım bir şeyi o artık iyi olmaktan çıktıktan ya da ben onu artık iyi bulmayı kes-

1 İzlenmesi gereken ortalama kanıyı tanımlayan bu bölüm Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'te açımladığı "doğru orta" (orta yol) teorisine neredeyse parodik bir karşı çıkış olarak okunabilir. İlk bakışta en iyi davranış biçimi olarak aşırılıktan uzak durmayı ve ılımlı ortayı salık veren Descartes'ın Aristoteles ile tam bir uyuşum içinde olduğu düşünülebilir. Ancak Aristoteles'te iki aşırı uç arasındaki doğru orta optimum bir etiği tanımlarken (örneğin cesaret ödleklik ile atılganlık arasındaki optimal konumdur), Descartes'ta bu orta sadece rahatlığından ve istatistiki doğruya benzerliğinden dolayı seçilir.

tikten sonra hâlâ iyi olarak görmeye kendimi mecbur hissedersem sağduyuya karşı büyük bir suç işlemiş olduğumu düşünecektim.[2]

İkinci düsturum eylemlerimde elimden geldiğince sağlam ve kararlı olmak ve en kuşkulu kanıları dahi bir kez onlar hakkında karar verdikten sonra çok güvenilirlermiş gibi kararlılıkla izlemekti. Bunda kendilerini ormanda kaybolmuş bulan yolcuları taklit edecektim; onlar bir o yana bir bu yana başıboş dönüp dolaşmamak, ama aynı zamanda tek bir yerde de durup kalmamak, ellerinden geldiğince daima aynı yöne doğru yürümek ve başlangıçta o yönü seçmeye sadece rastlantıyla karar vermiş olsalar da zayıf ihtimallerle bunu asla değiştirmemek zorundadırlar, zira bu yolla tam arzu ettikleri yere gidemeseler de sonunda hiç olmazsa bir ormanın ortasında kalakalmaktan muhtemelen daha iyi durumda olacakları bir yere varacaklardır. Ve böylece yaşamda eylemler çoğu kez gecikmeye gelmedikleri için en doğru kanıları ayırt etmek elimizden gelmediği zaman en muhtemel olanları izlemek zorunda olduğumuz şüphe götürmez bir hakikattir, hatta birilerini diğerlerinden daha olası görmesek de bazılarında karar kılmamız ve daha sonra bunlara uygulamayla ilişkili oldukları sürece artık şüpheli olarak değil, ama bizi buna karar vermeye götüren sebep böyle olduğundan çok doğru ve çok kesin diye bakmalıyız. O zamandan beri bu düstur genellikle daha sonra kötü olarak yargılayacakları şeyleri iyi diye yapmaktan kendilerini bir türlü alamayan zayıf ve kararsız ruhların vicdanlarını genellikle rahatsız eden tüm pişmanlık ve vicdan azabından kurtulmam için yeterli oldu.

2 Ahlakın geçici karakterine ve Descartes'ın "özgürlük" olarak adlandırdığı bu seçme gücünün sürekli etkin olmasının zorunluluğuna bir hatırlatma. Çünkü burada bahis konusu olan sadece daha iyi bir ahlaka ulaşmak değil, ama aynı zamanda ona doğru ilerlemektir, yani bir seçimi asla temelli olarak sabitlememek gerekir. Bu bakımdan Kartezyen özgürlük geçmişte değil (seçtim) şimdide ifade bulur (seçiyorum).

Üçüncü düsturum her zaman talihten çok kendimi yenmeye,[3] dünyanın düzeninden ziyade kendi arzularımı değiştirmeye çalışmak ve genellikle kendi düşüncelerimizden başka tümüyle iktidarımız dâhilinde olan hiçbir şeyin var olmadığına, böylece dışımızdaki şeylere ilişkin elimizden gelenin en iyisini yaptıktan sonra bizi başarıdan yoksun bırakan her şeyin bizim için mutlak surette olanaksız olduğuna inanmaya kendimi alıştırmaktı. Ve yalnızca bu gelecekte elde edebileceğimin ötesinde bir şeyler arzu etmekten kendimi alıkoymak ve böylece hoşnut olmak için bana yeterliymiş gibi görünüyordu. Zira irademiz doğallıkla sadece aklımızın ona herhangi bir biçimde olası diye sunduğu şeyleri arzulamaya yöneldiğinden, dışımızdaki tüm iyi şeylerin gücümüzden eşit ölçüde uzak olduğunu düşünürsek, doğuştan hakkımızmış gibi görünen nimetlerden kendi kabahatimiz olmaksızın yoksun kaldığımızda, bunların eksikliğinden Çin ya da Meksika krallıklarına sahip olmadığımız için duyacağımızdan daha büyük bir üzüntü duymayacağımız kesindir ve denildiği gibi zorunluluğu erdem sayarak, hastayken sağlıklı ya da hapisteyken özgür olmayı da arzu etmeyiz, tıpkı şimdi de elmaslar kadar bozulmaz bir maddeden yapılmış bedenlere ya da kuşlar gibi uçmak için kanatlara sahip olmaya heves etmediğimiz gibi. Ama her şeye bu açıdan bakmaya alışmak için uzun alıştırmaların ve sıkça tekrarlanan derin düşüncelerin gerektiğini itiraf ediyorum ve sanıyorum ki eskiden kendilerini talihin imparatorluğundan kurtarmayı başarabilen ve acılara ve yoksulluğa rağmen tanrılarıyla mutluluk konusunda yarışabilen şu filozofların[4] sırrı esas itibarıyla

3 Pişmanlık ve vicdan azabı için bkz. *Ruhun Tutkuları*, mad. 60 ve 63 ve tesadüf ile kader için bkz. age, mad. 145 ve 146.

4 Arzulara hâkimiyet temasının da akla getirdiği gibi bu üçüncü düstur bütünüyle Stoacılıktan esinlenmektedir. Bununla birlikte Kartezyen ahlakın Stoacı olduğu söylenemez. Zira Stoacılarda bu ahlaki kurallar baştan kurulmuş kesin bir bilimin neticeleri ve taçlandırılması olarak düşünülmektedir. Oysa aşikâr esinlenmeye rağmen Descartes'ta bu kurallar sadece geçici mahiyete sahiptir.

bundan ibaretti. Zira onlar durmadan doğanın alınlarına yazdığı sınırlamaları düşünmekle meşgul olduklarından, düşüncelerinden başka hiçbir şeyin iktidarlarında olmadığına, diğer şeyler için herhangi bir tutku duymaktan kendilerini alıkoymaya da tek başına bunun yeterli olduğuna kesinlikle kaniydiler; düşünceleri üzerinde öyle mutlak bir denetimleri vardı ki doğa ve talih tarafından olabildiğine kayırıldıkları hâlde bu felsefeden yoksun oldukları için istedikleri şeylere asla sahip olmayan insanlardan kendilerini daha varlıklı ve daha mutlu saymakta gayet haklıydılar.

Son olarak bu ahlakı neticelendirmek üzere insanların bu yaşamda sahip oldukları çeşitli meşguliyetleri en iyisini seçmeye çalışmak için gözden geçirmeye karar verdim; başkalarının uğraşlarına ilişkin hiçbir şey söylemek istemeksizin, girıştiğim işi sürdürmekten, yani tüm yaşamımı aklımı geliştirmeye adamaktan ve benimsediğim yöntemi izleyerek elimden geldiğince hakikatin bilgisinde ilerlemekten daha iyisini yapamayacağımı düşündüm. Bu yöntemi kullanmaya başladığımdan beri öylesine büyük doyumlar hissetmiştim ki bu yaşamda bunlardan daha tatlılarının ya da daha masumlarının elde edilemeyeceğine inanıyordum; her gün bu yöntem yoluyla bana oldukça önemliymiş gibi görünen ve genellikle diğer insanlar tarafından bilinmeyen bazı hakikatleri keşfederken bunlardan elde ettiğim tatmin zihnimi öylesine dolduruyordu ki geri kalan hiçbir şey beni ilgilendirmiyordu. Bundan başka önceki üç düstur yalnızca kendimi yetiştirmeyi sürdürme amacı üzerine kurulmuştu: Zira Tanrı her birimize doğruyu yanlıştan ayırt etmek için bir ışık vermiş olduğundan, zamanı gelince başkalarının kanılarını incelemek için kendi muhakememi kullanmaya karar vermemiş olsaydım, bunlarla yetinmem gerektiğine bir an bile inanmazdım ve bunları izlerken daha iyilerini bulmak üzere var olduğu takdirde hiçbir fırsatı kaçırmamayı umut etmeseydim, kendimi vesveseden bağışık kılamazdım. Ve niha-

yet, yetenekli olduğum tüm bilgileri ve de gücüm dâhilindeki tüm gerçek nimetleri elde etmemi sağlayacağından emin olduğumu düşündüğüm bir yol izlemeseydim ne arzularımı sınırlamayı bilirdim, ne de mutlu olurdum; irademiz bir şeyi anlama yetimizin onu iyi ya da kötü diye temsil etmesine göre izlemeye ya da ondan kaçınmaya yöneldiğinden,[5] iyi davranmak için doğru yargıda bulunmak ve elinden gelenin en iyisini yapmak için, yani tüm erdemleri ve diğer tüm iyi şeylerin hepsini elde etmek için de mümkün en iyi hükmü vermek yeterlidir ve bundan emin olunduğunda ise hoşnutluk duymamak olanaksızdır.

Bu düsturlardan böylece emin olduktan ve bunları inandıklarım arasında her zaman ilk sırada gelmiş olan iman hakikatleriyle birlikte ayrı bir yere koyduktan sonra, geriye kalan kanılarımdan kendimi özgürce kurtarmaya girişebileceğim yargısına vardım. Tüm bu düşüncelerin aklıma geldiği sobalı bir odada daha uzun süre kapanıp kalmaktansa insanlarla konuşarak sonuca daha iyi ulaşabileceğimi umut ettiğimden, kış henüz tam bitmeden tekrar yola koyuldum. Ve bunun ardından gelen dokuz yıl boyunca dünyada oraya buraya yolculuk etmekten başka bir şey yapmadım, orada oynanan tüm güldürülerde oyuncu olmaktansa seyirci olmaya çalışarak ve özellikle de her konuda onu kuşkulu kılabilecek ve bize kendimizi aldatma vesilesi yaratabilecek şeyler üzerinde derin düşüncelere dalarak, zihnime önceden sızabilmiş olan tüm yanlışları kökten söküp atıyordum. Bunu yaparken sırf kuşkulanmak için kuşkulanan ve kendilerini her zaman kararsızmış gibi gösteren kuşkucuları[6]

5 Anlama yetisi ile irade arasındaki ilişkiyi aydınlatan önemli bir cümle. Çünkü Descartes'a göre anlama yetisinin açık ve seçik olarak sunduğu bir iyiyi iradenin seçmemesi neredeyse imkânsızdır. Eğer sadece açık ve seçik biçimde anlaşılan iyileri seçersek doğru hüküm verdiğimiz ve doğru davrandığımız konusunda emin olabiliriz.

6 Hakikatin bilinemez olduğunu ve dolayısıyla her şeyin kuşkulu olduğunu ileri süren Antik Çağ filozofları skeptiklere gönderme yapılıyor. Bu görüş daha sonra Montaigne ile *Denemeler*'de tekrar canlılık kazanmıştır. Her >

taklit etmedim, zira aksine tüm amacım sadece emin olmaya ve kayayı ya da kili bulmak için gevşek toprağı ve kumu dışarı atmaya yönelikti. Bana öyle geliyor ki bu işte oldukça başarılı oldum, çünkü incelediğim önermelerin yanlışlığını ve kesinlikten yoksunluğunu zayıf tahminler yoluyla değil, açık ve güvenilir uslamlamalar yoluyla ortaya çıkarmaya çalışırken, kendisinden her zaman yeterince güvenilir bir sonuç çıkaramayacağım kadar kuşkulu hiçbir şeyle karşılaşmadım, öyle ki hiç olmazsa vardığım sonucun kesin hiçbir şey kapsamadığını görüyordum. Ve tıpkı eski bir konutu yıkarken bir yenisini inşa etmek üzere genellikle tüm yıkıntıların muhafaza edilmesi gibi, kötü temellere dayandırıldığına hükmettiğim kanılarımı yok ederken çeşitli gözlemler yaptım ve o zamandan beri daha güvenilir olanlarını kurmak için yararlandığım birçok deneyim kazandım.[7] Ve dahası kendim için tayin ettiğim yöntemde alıştırmalar yapmayı sürdürdüm. Zira tüm düşüncelerimi genellikle bu yöntemin kurallarına göre yönetmeye özen göstermemin yanı sıra, zaman zaman da birkaç saatimi özel olarak bu yöntemin matematiğin bazı güçlüklerine uygulanmasına ve hatta bu kitapta açıklanan birçoklarında göreceğiniz gibi[8] yeterince sağlam bulmadığım tüm diğer bilimlerin ilkelerinden ayırarak, matematiksel güçlüklere benzer hâle getirebildiğim başka bazı güçlüklere ayırıyordum. Ve böylece görünüşte tatlı ve masum bir yaşam geçirmekten başka hiçbir uğraşları olmadığından, incelemelerini zevkleri kötülüklerden ayır-

---

ne kadar Descartes kuşkuyu etkili bir yöntem olarak kullansa da amacı skeptiklerden çok farklıdır. Söz konusu olan kuşkuyu kendisini feshedeceği son raddeye kadar götürüp ondan hareketle bilgiyi tesis etmektir.

7 Descartes'ın bilginin edinilmesinde (ya da burada bilgi edinmeye hazırlık için) deneyime ve gözlemin rolüne verdiği önemi burada kaydetmek gerekir.

8 *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın 1637 tarihli baskısına eklenen *Denemeler*. Descartes yöntemi uyguladığı bu denemelerde genellikle o tarzda ele alınmayan problemleri matematik araçlarla fiilen işler. Örneğin *Dioptrik*'te kırınım vakasını ya da optik bir fenomen olarak düşünülen gökkuşağını böyle ele alır.

maya yönelten ve boş zamanlarının tadını canları sıkılmaksızın çıkarmak için tüm dürüst eğlencelerden istifade ederek yaşayan kişiler gibi yaşayarak tasarımı sürdürmekten ve belki de hakikatin bilinmesinde sadece kitapları okumakla ya da kültürlü kişilerle görüşmekle yapmış olacağımdan daha fazla ilerlemekten geri kalmadım.

Ne var ki bilginler arasında tartışılagelen güçlüklere ilişkin henüz tarafımı belirlemeden ve cari felsefeden daha kesin herhangi bir felsefenin temellerini araştırmaya başlamadan bu dokuz yıl akıp gitti. Ve daha önce önlerine aynı tasarıyı koydukları hâlde bence bunda başarılı olamamış pek çok seçkin zihnin örneği aklıma öyle güçlükler getirdi ki bazı kişilerin benim bunu başardığım söylentisini yaydıklarını görmemiş olsaydım belki de bu işe bu kadar erken girişmeyi göze alamazdım. Onların bu kanıyı neye dayandırdıklarını söyleyemeyeceğim, eğer konuşmalarımla buna bir parça katkıda bulunduysam, bu bilmediğim şeyleri pek az incelemede bulunmuş kişilerin genellikle yaptıklarından daha safiyane biçimde itiraf etmemden ve belki de herhangi bir öğretiyle övünmektense, kimilerinin kesin saydıkları birçok şeyde kuşku duymamı gerektiren nedenleri göstermemden olmalıdır. Ama olduğumdan başka biri yerine konmayı asla istemeyecek kadar samimi olduğumdan, bana bahşedilen üne kendimi her vasıtayla layık kılmak için çalışmam gerektiğini düşündüm; işte bu arzu tam sekiz yıl önce beni tanıdıkların olabileceği tüm yerlerden uzaklaşarak, gönlüme göre bir ülkeye yerleşme kararı vermeye itti.[9] Bu ülkede uzun süren savaşlardan sonra öyle bir düzen kurulmuştu ki burada bakımı sağlanan ordular sanki insanların barışın meyvelerinden çok daha fazla güvenle tat almasını sağlamaya hizmet ediyordu. Orada başkalarının işlerine burunlarını sokmaktan ziyade kendi işleriyle meşgul olan hayli çalışkan

9 Söz konusu ülke Hollanda'dır. Descartes 1628'de geldiği bu ülkede bazı kısa seyahatler dışında 1649'a kadar kalmıştır.

büyük bir halk kitlesi arasında, en işlek kentlerin rahatlıklarının hiçbirinden yoksun kalmadan, en ücra çöllerde olduğu kadar yalnız ve münzevi yaşayabildim.

Dördüncü Bölüm

Orada yaptığım ilk meditasyonları size anlatmalı mıyım bilmiyorum, zira bunlar öyle metafiziksel ve öylesine alışılmadık türdendir ki belki de herkesin beğenisine uygun gelmeyeceklerdir. Yine de dayandığım temellerin yeterince sağlam olup olmadığının yargılanabilmesi için onlardan bir şekilde söz etmek zorundayım. Yukarıda söylendiği üzere bazen âdetler konusunda kesinlikten hayli yoksun olduğu bilinen kanılara sanki bunlar kuşku götürmezmiş gibi riayet etmek gerektiğini epey zamandan beri fark etmiştim, ama o sıralar sadece hakikati aramakla meşgul olmayı arzu ettiğim için tam tersini yaparak, bundan sonra inandıklarım içinde bütünüyle şüphe götürmez bir şeyin kalıp kalmayacağını göreyim diye hakkında en ufak bir kuşku duyabileceğim her şeyi kesinlikle yanlışmış gibi reddetmem gerektiğini düşündüm. Böylece bazen duyularımızın bizi aldatması nedeniyle onların bize hayal ettirdiği şekilde hiçbir şeyin var olmadığını farz etmek istedim. Ve geometrinin en basit konularına ilişkin muhakeme ederken bile yanılan ve mantığa aykırılıklara düşen insanlar olduğu için, benim de bir başkası kadar yanılgıya açık olduğum yargısına vararak, önceden kanıtlamalar diye kabul etmiş olduğum tüm nedenleri yanlış sayıp reddettim ve nihayet uyanıkken sahip olduğum tüm düşüncelerin aynılarının o sıra hiçbiri doğru

olmasa da aklımıza uyurken de gelmiş olabileceklerini göz önünde tutarak, herhangi bir şekilde zihnime girmiş olan her şey sanki düşlerimin yanılsamalarından daha gerçek değilmiş gibi davranmaya karar verdim.[1] Ama hemen ardından her şeyi böyle yanlış diye düşünmeyi istediğim sırada bunu düşünen benim zorunlu olarak bir şey olmam gerektiğine dikkat ettim. Ve şu *düşünüyorum, öyleyse varım* hakikatinin kuşkucuların en aşırı varsayımlarının bile sarsamayacağı kadar sağlam ve güvenilir olduğunu saptayarak, hiç tereddütsüz onu aramakta olduğum felsefenin ilk ilkesi olarak kabul edebileceğim yargısına vardım.

Sonra ne olduğumu dikkatle inceleyerek ve hiçbir bedenim olmadığını, içinde olabileceğim hiçbir dünyanın ve hiçbir yerin var olmadığını tasarlayabileceğimi, ama yine de bu yüzden kendimin var olmadığını tasarlayamayacağımı, tam tersine başka şeylerin doğruluğundan kuşku duymayı düşünmem olgusundan pek açık ve pek kesin biçimde var olduğum sonucunun çıktığını, oysa yalnızca düşünmeyi bıraksaydım, tasavvur ettiğim tüm başka şeyler doğru olsalardı bile var olmadığıma inanmam için elimde hiçbir neden bulunmadığını görerek, tüm özü ya da doğası yalnızca düşünmek olan, var olmak için herhangi bir yere gereksinmeyen, herhangi maddi bir şeye bağımlı olmayan bir töz[2] olduğumu anladım; öyle ki bu ben, yani beni ben yapan ruh bedenden bütünüyle ayrıdır ve hatta onu tanımak bedeni ta-

---

1 Bu üç kuşku sebebine (duyuların yarattığı yanılsama, matematiklerde akıl yürütürken yapılan hatalar, düş) *Meditasyonlar*'da "yanıltıcı Tanrı" ve "kötü cin" hipotezleri eklenir. Bu ikinci eserde son raddesine kadar götürülen kuşkunun bu iki öğesi *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın hitap ettiği kitle göz önünde tutularak sessizlikle geçilir.

2 Descartes'ın verdiği töz tanımı için bkz. *Felsefenin İlkeleri*, 1, mad. 51: "Var olmak için sadece kendisine ihtiyaç duyacak şekilde var olan bir şey." Bu tanıma göre düşünen tözün etkinliği çeşitli düşüncelerden oluşur, ancak düşünceler kendi başlarına değil, sadece düşünen şeyin değişkeleri olarak vardırlar.

nımaktan daha kolay olup[3] beden var olmasaydı bile ruh ne ise o olmaya son vermezdi.

Bundan sonra bir önermenin doğru ve kesin olabilmesi için ne gerektiğini genel olarak irdeledim, zira böyle olduğunu bildiğim bir tanesini şu anda bulduğuma göre bu kesinliğin neden ibaret olduğunu da bilmem gerektiğini düşündüm. Ve bu *düşünüyorum öyleyse varım*'da düşünmek için var olmak gerektiğini açıkça görmemin dışında doğruyu söylediğime beni emin kılan hiçbir şey bulunmadığını fark ederek, çok açık ve çok seçik kavradığımız tüm şeylerin doğru olduklarını genel bir kural kabul edebileceğim, ama yine de seçik olarak kavradıklarımızın hangileri olduğunu saptamada bazı güçlükler bulunduğu yargısına vardım.

Bunların ardından giderek, kuşku duyduğumu ve dolayısıyla bilmenin kuşku duymaktan daha büyük bir kusursuzluk olduğunu açıkça gördüğümden, varlığımın büsbütün eksiksiz olmadığını düşünerek, olduğumdan daha kusursuz bir şeyi düşünmeyi nereden öğrendiğimi araştırmaya karar kıldım, bunun gerçekten[4] de daha kusursuz bir doğada olması gerektiğini apaçık anladım. Gökyüzü, yeryüzü, ışık, sıcaklık ve binlercesi gibi benim dışımdaki pek çok başka şeye dair sahip olduğum düşüncelerin nereden geldiklerini anlamakta pek o kadar güçlük çekmedim, çünkü bunlarda onları bana üstün kılan hiçbir şey olmadığını fark ettiğimden, eğer doğru olsalardı doğamın belli bir kusursuzluğa sahip olması itibarıyla onların doğama bağımlı olduklarına ve eğer doğru olmasalardı onları yokluktan elde etmiş olduğuma, yani bendeki bir kusur nedeniyle bende var olduklarına inanabi-

---

3 Bkz. *İkinci Meditasyon*'un başlığı: "İnsan Zihninin Doğası ve Onun Bedenden Daha Kolay Tanınması Üzerine". Bu meditasyonun sonundaki ünlü "balmumu parçası" analizi bu önermeyi doğrulamaya olanak tanıyacaktır.

4 Tanrı'nın varlığının "etkiler yoluyla" ilk ispatının sunumu burada başlamaktadır. *A posteriori* diye de adlandırılan bu kanıtlama *Üçüncü Meditasyon*'da daha geniş biçimde serimlenir.

lirdim. Ama bu benimkinden daha kusursuz bir varlık fikri için aynı olamazdı, zira onu yokluktan elde etmek açıkça olanaksız bir şeydi ve daha kusursuz olanın daha kusurlu olandan doğması ve ona bağımlı olması bir şeyin yokluktan gelmesinden daha az çelişkili olmadığına göre onu kendimden elde etmiş de olamazdım. Böylece geriye sadece onun bana gerçekten benim olduğumdan daha kusursuz olan ve hatta haklarında herhangi bir fikir oluşturabileceğim tüm kusursuzlukları kendinde barındıran bir doğa tarafından, yani tek kelimeyle ifade edersem Tanrı olan bir doğa tarafından yerleştirilmiş olması kalıyordu. Buna bir de şunları ekledim: Sahip olmadığım bazı kusursuzlukları bildiğime göre var olan tek varlık ben değildim (izninizle burada Okul'un terimlerini özgürce kullanacağım), ama zorunlu olarak kendisine bağımlı olduğum ve sahip olduğum her şeyi kendisinden elde ettiğim daha kusursuz başka bir varlık olmalıydı. Zira eğer başka her şeyden bağımsız olarak tek başıma var olsaydım, öyle ki sahip olduğum bu pek az kusursuzluğu kendimden edinebilseydim, aynı sebeple bende eksik olduğunu bildiğim artakalan tüm kusursuzlukları da kendi kendime edinebilir ve böylece kendim sonsuz, ebedî, değişmez, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten olabilir ve nihayet Tanrı'da var olduğunu görebildiğim tüm kusursuzluklara sahip olabilirdim. Çünkü bu akıl yürütmeler uyarınca doğamın gücünün yettiğince Tanrı'nın doğasını bilmek için yapmam gereken tek şey bende bir fikrini bulduğum tüm şeylere dair onlara sahip olmanın bir kusursuzluk olup olmadığını gözden geçirmekti ve bir kusur gösteren şeylerden hiçbirinin onda olmadığına, oysa tüm kusursuzlukların onda bulunduğuna emin oldum. Görüyordum ki kuşku, değişkenlik, keder ve benzeri şeyler, kendimin bunlardan bağışık olmasından hayli hoşnut olacağıma bakılırsa, onda var olamazlardı. Sonra bundan başka duyusal ve cisimsel birçok şeyin fikrine sahiptim, zira düş gördüğümü ve gördüklerimin ya da hayal ettiklerimin hep-

sinin yanlış olduğunu varsaysam da bunların fikirlerinin hakikaten de düşüncemde olduklarını yine de yadsıyamazdım, ama şimdiden kendimde akli doğanın cismani olandan pek açıkça ayrı olduğunu bildiğim için tüm bileşimin bağımlılığa tanıklık ettiğini ve bağımlılığın da açıkça bir kusur olduğunu göz önünde tutarak, bundan iki doğanın bileşimi olmanın Tanrı için bir kusursuzluk olamayacağı ve netice itibarıyla onun böyle olmadığı yargısına vardım. Ama eğer dünyada tamamen kusursuz olmayan bazı cisimler, düşünen bazı varlıklar ya da başka doğalar varsa, onların varlığı da Tanrı'nın gücüne bağımlı olmalıydı, öyle ki bunlar o olmadan varlıklarını bir an bile sürdüremezlerdi.[5]

Bundan sonra da[6] başka hakikatleri araştırmak istedim ve önüme geometricilerin nesnesini koydum. Bu nesneyi sürekli bir cisim olarak ya da çeşitli parçalara bölünebilen, farklı şekil ve büyüklükler alabilen, her türlü hareket etmeye ve yer değiştirmeye elverişli, uzunluk, genişlik, yükseklik veya derinlik bakımından belirsizce[7] uzamlı bir mekân olarak kavrıyordum, zira geometriciler kendi nesnelerinde tüm bunları varsayarlar, ben de onların bazı en basit tanıtlamalarının üzerinden geçtim ve herkesin bu tanıtlamalara yüklediği büyük kesinliğin yalnızca bunların daha önce sözünü ettiğim kural uyarınca apaçık biçimde kavranmalarına dayandığına, ayrıca bunların nesnelerinin varlığından beni emin kılan hiçbir şey olmadığına dikkat ettim. Zira örneğin bir üçgen varsaydığımda onun üç açısının iki dik açıya eşit olması gerektiğini iyice görüyordum, ama bu nedenle beni

5 Her şeyin Tanrı'nın gücüne ne şekilde bağımlı olduğunun bu analizi genellikle "süreğen yaratım" diye adlandırılan (örn. bkz. *Meditasyonlar*, III; *Felsefenin İlkeleri*, I, mad. 21) Kartezyen teoriye atıfta bulunmaktadır. Zamanın her anı bir önceki andan bağımsızdır, Tanrı'nın bir şeyi yaratmasıyla o şeyin var olmaya devam etmesini sağlayan eylemi aynıdır.

6 Bu paragraftaki tezler *Beşinci Meditasyon*'da sunulan tezlere tekabül etmektedir.

7 Tayin edilebilir sınırları olmayan. Descartes sonsuzu (*infini*) (her vechesiyle tam sonsuz olan sadece Tanrı'dır) belirsizden (*indéfini*) ayırır.

dünyada böyle bir üçgenin var olduğuna inandıran hiçbir şey göremiyordum. Bunun yerine kusursuz bir varlığa dair sahip olduğum fikri incelemeye dönerek, tıpkı bir üçgen fikrinde üç açısının iki dik açıya eşit olmasının ya da bir küre fikrinde onun tüm parçalarının merkezine eşit uzaklıkta olmasının kapsanması gibi, hatta çok daha açık şekilde varoluşun o kusursuz varlıkta kapsandığını görüyordum, dolayısıyla da bu kusursuz varlık olan Tanrı'nın olduğu ya da var olduğu en az herhangi bir geometri tanıtlaması kadar kesindir.[8]

Ama birçoklarının onu bilmekte ve hatta ruhlarının ne olduğunu bilmekte güçlük bulunduğuna kani olmasına neden olan şey onların zihinlerini hiçbir zaman duyusal şeylerin ötesine yükseltmemeleridir, bunlar her şeyi ancak maddi şeyler için özel bir düşünme biçimi olan hayal ederek irdelemeye öylesine alışmışlardır ki hayal edilebilir olmayan her şey onlara anlaşılmazmış gibi gelir. Bu filozofların bile ilk önce duyularda bulunmayan hiçbir şeyin anlama yetisinde olamayacağını okullarda düstur olarak kabul etmelerinden yeterince bellidir,[9] oysa Tanrı ve ruh fikirlerinin asla duyularda var olmadıkları kesindir. Bana öyle geliyor ki bunları kavrayabilmek için hayal güçlerini kullanmak isteyenler sanki sesleri işitmek ya da kokuları koklamak için gözlerini kullanmayı isteyenler gibi davranırlar. Yalnız şöyle de bir fark vardır: Görme duyusu nesnelerin doğruluğu konusunda bize koklama ya da işitme duyularından daha az güvence

8 Descartes bazen daha da ileri giderek Tanrı'nın varlığının matematik hakikatlerden "daha kesin" bir hakikat olduğunu öne sürer. Böylece Tanrı'nın varoluşu matematik hakikatlerden daha temel bir hakikattir. Matematik yapmayı bilmeksizin Tanrı'nın varlığından emin olabilirim, buna karşılık daha önceden Tanrı'nın var olduğunu ve onun yanıltan ya da kandıran bir varlık olmadığını ispatlamadan matematiksel hakikatlerin geçerliliğinden tamamıyla emin olamam, zira bu durumda gerekli metafizik temel eksiktir.

9 Burada getirilen eleştiri Aquinalı Thomas ile takipçilerini hedef almaktadır. Bu düşünürlere göre her bilginin kaynağı duyulardadır, hatta maddi olmayan şeylere (Tanrı, ruh) ilişkin bildiklerimiz bile duyusal verilerden hareketle yapılan zihinsel bir inşa sonucudur.

vermez, hâlbuki eğer anlama gücümüz araya girmese ne hayal gücümüz ne de duyularımız herhangi bir şey konusunda bize asla güvence veremeyecektir.[10]

Sonunda ortaya koyduğum kanıtlara rağmen Tanrı'nın ve ruhlarının varoluşuna hâlâ yeterince ikna olmayan insanlar varsa, bir bedene sahip olunması, gezegenlerin, yeryüzünün ve benzeri şeylerin var olması gibi belki de daha güvenilir olduklarını düşündükleri tüm diğer şeylerin daha az kesin olduğunu bilmelerini isterim. Zira böyle şeylere ilişkin yüksek ihtimalli bir güvence[11] olsa da –çünkü göründüğü üzere garabete düşmeden bunlardan şüphe edemeyiz– yine de metafizik bir kesinlik söz konusu olduğu zaman, uyurken de gerçekte bunlar hiç de var olmadığı hâlde başka bir bedenimiz olduğunu, başka yıldızlar, başka bir yeryüzü gördüğümüzü hayal edebildiğimiz göz önüne alınırsa, bu şeylerden emin olmamak için bunun yeter bir neden olduğunu akıldan yoksun olmadıkça inkâr edemeyiz. Zira düşte gelen düşünceler çoğunlukla uyanıkken gelenlerden daha az canlı ve daha az berrak değillerken bunların değil de diğerlerinin yanlış olduklarını nereden bilebiliriz? En üstün zihinler konuyu canlarının istediği gibi inceleseler de Tanrı'nın varoluşunu önceden kabullenmezlerse bu

10 Anlama gücünün önceliği üzerine yapılan bu vurgu zihnin yetileri arasındaki (burada duyular, hayal gücü, anlama gücü) ilişkilere dair karmaşık Kartezyen öğretiyi yanlış anlamamıza sebep olabilir. Somut bir nesnenin bilinmesinde duyumun ve hayal gücünün hiçbir rolü olmadığı doğru değildir, ama bir nesnenin özüne dair fikir bizde ancak anlama gücüyle vardır. Duyum ve hayal gücü bu asli belirlenimi teyit eder ya da belirgin kılar.

11 Mutlak olmayan, ancak âdetlere ve gündelik işlere (pratiklere) ilişkin yeterli olan kesinlik (*assurance morale*). Descartes *Felsefenin İlkeleri*'nde (IV, mad. 205 ve 206, AT, IX-2, 323 ve 324) kesinliği (*certitude*) şöyle tanımlar: "Burada iki tür kesinlik ayırt edeceğim: İlkine yüksek olasılıklı (*morale*) denir, yani âdetlerimizi düzenlemek için yeterlidir. İkinci tür kesinlik ise şeyin hükmettiğimizden başka türlü olmasının kesinlikle imkânsız olmasıdır." Yani yüksek olasılıklı kesinlik (*certitude morale*) eylemimizle ilişkilidir, mutlak (ya da metafizik) kesinlik (*certitude plus que morale*) ise aklımızla.

kuşkuyu gidermek için yeterli hiçbir kanıt sunabileceklerini sanmıyorum. Zira ilk olarak daha önce bir kural diye kabul ettiğim şeyin kendisi, yani çok açık ve çok seçik kavradığımız şeylerin hepsinin doğru olması bile ancak Tanrı olduğu ya da var olduğu, kusursuz bir varlık olduğu ve bizdeki her şey ondan geldiği için güvenilirdir. Buradan da şu çıkar ki gerçek şeyler olan ve açık ve seçik oldukları ölçüde Tanrı'dan gelen fikirlerimiz ve kavramlarımız ancak doğru olabilirler. Öyle ki hayli sıklıkla yanlışlık barındıran fikir ve kavramlarımız varsa bile belki de bunlar sadece yokluktan pay aldıkları için karmaşık ve bulanık bir şeylere sahip olanlardır, yani biz tamamıyla kusursuz olmadığımız için bunlar bizde böyle karmaşık hâlde vardırlar. Yanlışlığın ya da kusurun olduğu hâliyle Tanrı'dan kaynaklanmasının hakikatin ya da kusursuzluğun yokluktan gelmesinden daha az itici olmadığı apaçıktır. Ama bizde bulunan gerçek ve doğru her şeyin kusursuz ve sonsuz bir varlıktan geldiğini bilmeseydik, bunlar ne kadar açık ve seçik olurlarsa olsunlar, onların doğru olma kusursuzluğu taşıdıkları konusunda bize güvence verecek hiçbir sebebimiz olmayacaktı.

İmdi Tanrı ile ruhun bilgisi böylece bu kural konusunda bize kesinlik verdikten sonra, uykudayken hayal ettiğimiz düşlerin uyanıkken sahip olduğumuz düşüncelerin doğruluğundan bizi asla kuşkuya düşürmemesi gerektiğini anlamak pek kolaydır. Zira uyurken bile son derece seçik bir fikre sahip olunuyorsa, örneğin bir geometrici yeni bir kanıtlama buluyorsa, uyuyor olması bunun doğru olmasını engelleyemeyecektir. Düşlerimizin bize çeşitli nesneleri dışsal duyularımızın sebep olduğuyla aynı biçimde sunmalarından ibaret olan en sıradan yanılgıya gelince, bunun böyle fikirlerin doğruluğundan kuşku duymamıza yol açmasının önemi yoktur, çünkü bu fikirler uyuyor olmasak bile bizi yine hayli sıklıkla aldatabilirler, tıpkı sarılık hastalığı olanların tüm renkleri sarı gördükleri, oldukça uzaktaki yıldızların

ya da başka cisimlerin bize olduklarından çok daha küçük göründükleri zaman olduğu gibi. Zira son olarak, ister uyanık ister uykuda olalım, bizi ikna edecek tek şey yalnızca aklımızın apaçıklığıdır. Ve hayal gücümüzden ya da duyularımızdan değil, aklımızdan söz ettiğime de dikkat edilsin. Tıpkı Güneş'i çok açık görmemize rağmen bu yüzden onun onu gördüğümüz büyüklükte olduğuna hükmetmememiz gerektiği gibi, dünyada bir masal hayvanı bulunduğu sonucuna varmadan da bir keçinin gövdesi üzerine oturtulmuş bir aslan başını seçik olarak pekâlâ hayal edebiliriz; zira akıl bu şekilde gördüğümüz ya da hayal ettiğimiz şeyin hakikaten olduğunu bize dayatmaz. Ama tüm fikirlerimizin ya da kavramlarımızın bir doğruluk temeline sahip olması gerektiği konusunda dayatmada bulunur, zira tamamen kusursuz ve hakiki olan Tanrı'nın bunları bize bu doğruluk temeli olmaksızın koymuş olması mümkün değildir. Ve muhakemelerimiz uyurken asla uyanıkken olduğumuz kadar apaçık ve tam olmadığı için, bazen hayallerimiz o sırada uyanıkken olduğumuz kadar ya da daha canlı ve berrak olsalar bile, tamamen kusursuz olmamamız nedeniyle düşüncelerimizin hepsi doğru olamayacağından, bunların sahip oldukları doğruluğun kaçınılmaz olarak düşlediklerimizden ziyade uyanıkken sahip olduğumuz düşüncelerde bulunması gerektiğini de akıl bize zorla kabul ettirir.

Beşinci Bölüm

Burada bu ilk hakikatlerden çıkarsadığım diğer hakikatlerin tüm zincirini devam ettirmekten ve göstermekten memnun olacaktım. Ama bunun için aramı bozmayı hiç arzulamadığım bilginlerin kendi aralarındaki tartışmalı birçok sorundan şimdi söz etmem gerekeceğinden, bundan geri durmam ve kamunun bunlar konusunda daha etraflıca bilgilendirilmesinin yararlı olup olmayacağını daha bilge olanların yargılamasına bırakmak üzere sadece bu hakikatlerin neler olduklarını söylemem daha iyi olacaktır sanırım. Tanrı'nın ve ruhun varoluşunu ispatlamak için yararlandığım ilkeden başka hiçbir ilke varsaymamak ve bana geometricilerin önceden ispatlamalarını yapmış olduklarından daha açık ve daha kesin gibi görünmeyen hiçbir şeyi doğru diye kabul etmemek konusunda aldığım karara her zaman sıkı sıkıya bağlı kaldım. Yine de şunu söylemeye cesaret edebilirim ki felsefede ele alınması âdet olmuş belli başlı tüm güçlüklere ilişkin kendimi tatmin etme yolunu pek kısa sürede bulmakla kalmayıp aynı zamanda bazı yasalar da saptadım. Tanrı bu yasaları doğada öyle tesis etmiş ve onlara dair kavramları ruhlarımıza öyle nakşetmiştir ki bunlara yeterince kafa yorduktan sonra onların dünyada var olan ve vuku bulan her şeyde tamı tamına gözlendiğinden şüphe edemeyiz. Sonra bu yasaların nasıl düzenli biçimde birbirini izlediğini irdeleyerek, bana öyle geliyor ki önceden öğrenmiş ya da hatta

öğrenmeyi ümit etmiş olduğum her şeyden daha faydalı ve daha önemli pek çok hakikat keşfettim.

Bu hakikatlerin başlıcalarını bazı düşüncelerin beni yayımlamaktan alıkoyduğu bir incelemede[1] açıklamaya çalıştığım için burada yapabileceğimin en iyisi onun ne içerdiğini özet olarak anlatmak. O incelemeyi yazmaya başlamadan önce maddi şeylerin doğasına ilişkin bildiğimi düşündüğüm her şeyi orada sunmak niyetindeydim. Ama tıpkı ressamların düz bir tabloda katı bir cismin tüm farklı yüzlerini aynı ölçüde iyi temsil edemeyecekleri için gün ışığına karşı koydukları başlıca yüzlerden bir tekini seçerek, diğerlerini ancak buna bakarken görülebilsinler diye gölgede bırakmaları gibi, ben de düşüncemdekilerin hepsini konuşmama koyamayacağımdan korkarak sadece ışıktan ne anladığımı uzun uzadıya ortaya koymaya, daha sonra bu vesileyle buna ışığın tamamı bunlardan doğduğu için Güneş ve sabit yıldızlar, ışığı aktardıkları için gökler, ışığı yansıttıkları için gezegenler, kuyruklu yıldızlar ve yeryüzü ve özellikle de renkli, saydam ya da parlak oldukları için yeryüzündeki tüm cisimler ve bunların seyircisi olduğu için de insan hakkında bir şeyler eklemeye giriştim. Hatta tüm bu şeyleri biraz hafifletmek ve bunlar hakkında bilginler arasında kabul edilmiş kanıları izlemek ya da çürütmek zorunda kalmadan üzerlerinde vardığım yargıları daha özgürce dile getirebilmek için bütün bu dünyayı bilginlerin tartışmalarına bırakmaya ve eğer Tanrı şimdi hayalî uzaylarda bir yerde yeni bir dünya meydana getirmek için yeterli maddeyi yaratsaydı, eğer bu maddenin farklı parçalarını çeşitli biçimlerde ve düzensizce hareket et-

1 Söz konusu inceleme Descartes'ın 1629 ile 1633 arasında kaleme aldığı ve kendi fiziğinin temel ilkelerini açıkladığı *Dünya veya Işığa Dair İnceleme* başlıklı çalışmadır. *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın beşinci bölümünün tamamı bu incelemenin bir özetini sunar, ana konularını tekrar eder, bazı konular ise 1644'te *Felsefenin İlkeleri*'nde geliştirilir. Descartes, Galileo'nun mahkûm edildiğini öğrenince *Dünya veya Işığa Dair İnceleme*'yi yayımlamaktan vazgeçmiştir. Bu çalışma ancak onun ölümünden sonra 1664'te yayımlanmıştır.

tirseydi, öyle ki bundan ancak şairlerin hayal edebileceği kadar karmaşık bir kaos oluşturseydı ve ardından doğaya olağan seyrini verip kendi tesis ettiği yasalar uyarınca hareket etmeye bıraksaydı bu yeni dünyada neler olup biteceğinden bahsetmeye karar verdim. Böylece ilkin bu maddeyi tasvir ettim ve onu öyle takdim etmeye çalıştım ki demin Tanrı ve ruh üzerine söylenmiş olanlar dışında bence dünyada bundan daha açık ve daha anlaşılabilir hiçbir şey yoktur, zira onda okullarda tartışılan biçimlerden ya da niteliklerden hiçbirinin bulunmadığını ya da genel itibarıyla bilgisi ruhlarımız için görmezden bile gelemeyeceğimiz ölçüde doğal olmayan herhangi bir şey olmadığını özellikle varsaydım. Dahası doğanın yasalarının neler olduklarını gösterdim ve kanıtlarımı Tanrı'nın sonsuz kusursuzluklarından başka hiçbir ilke üzerine dayandırmaksızın, haklarında herhangi bir kuşku taşınabilecek olanların tümünü ispatlamaya ve Tanrı başka dünyalar yaratmış olsaydı bile bunların hepsinde yine bu yasaların gözleneceğini göstermeye çalıştım. Bundan sonra bu kaosun maddesinin en büyük bölümünün bu yasalar uyarınca onu nasıl göklerimize[2] benzer kılacak şekilde bir düzen ve nizam alacağını, bu arada nasıl bu parçalardan bazılarının bir yeryüzü, bazılarının gezegenler ve kuyruklu yıldızlar, bazılarının da bir Güneş ve sabit yıldızlar oluşturacağını gösterdim. Ve burada ışık konusu üzerinde durarak, Güneş'te ve yıldızlarda bulunması gereken ışığın hangisi olduğunu ve onun nasıl buralardan bir anda göklerin uçsuz bucaksız mekânlarını katettiğini, gezegenlerden ve kuyruklu yıldızlardan nasıl yeryüzüne yansıdığını uzun uzadıya açıkladım. Bu gökler ile yıldızların tözüne, durumuna, hareketlerine ve tüm çeşitli niteliklerine ilişkin birçok şeyi de buna ekledim, öyle ki bu dünyada olup da tasvir ettiğim dünyadakilere tamamen benzer görünmeyecek ya da en azından benzer görünmesi mümkün olmayacak hiçbir şeyin

2 Evrenimize.

saptanamayacağından sanırım yeterince söz ettim. Oradan da özel olarak yeryüzü bahsine geçtim: Tanrı'nın bu yeryüzünü oluşturan maddeye hiçbir ağırlık vermemiş olduğunu bilhassa varsaymış olmama rağmen, maddenin tüm parçaları nasıl olup da tam olarak yeryüzünün merkezine doğru yönelmeyi bırakmıyordu; yeryüzünün sathında su ve hava var olduğundan, göklerin ve gezegenlerin, özellikle de Ay'ın düzenlenişi tüm koşullarıyla nasıl da bizim denizlerimizde görülenlere benzer med cezirlere ve yanı sıra yine dönencelerin arasında görüldüğü gibi hem suda hem de havada doğudan batıya belli bir akışa neden oluyordu; orada dağlar, denizler, pınarlar ve ırmaklar nasıl doğallıkla oluşabiliyordu ve madenler yataklarda nasıl meydana geliyor, bitkiler kırlarda nasıl büyüyor ve genel olarak karışık ya da bileşik diye adlandırılan tüm cisimler orada nasıl ürüyorlardı? Ve diğer şeyler arasında yıldızlardan başka, dünyada ışık ürettiğini bildiğim tek şeyin ateş olması nedeniyle onun doğasına ait olan her şeyi, nasıl oluştuğunu, nasıl beslendiğini, nasıl bazen sadece ısısız ışığa bazen de sadece ışıksız ısıya sahip olduğunu, çeşitli cisimlere çeşitli renkleri ve çeşitli başka nitelikleri nasıl verdiğini, cisimlerden kimilerini eritirken diğerlerini nasıl katılaştırdığını, neredeyse hepsini nasıl yakıp tüketebildiğini ya da küle ve dumana çevirdiğini ve son olarak da tek bir şiddetli eylemle camı meydana getirdiğini en açık biçimde anlatmaya çalıştım; küllerin cama dönüşmesi bana doğada vuku bulan herhangi bir dönüşüm kadar harika göründüğü için bunu tasvir etmekten özellikle zevk aldım.

Bununla birlikte tüm bu şeylerden bu dünyanın öne sürdüğüm tarzda yaratılmış olduğu sonucunu çıkarmak istemiyordum, çünkü başlangıcından beri Tanrı'nın onu olması gerektiği gibi yaratmış olması çok daha gerçeğe yakındır. Ama şu açıktır ve ilahiyatçılar arasında genel kabul görmüş bir kanıdır ki Tanrı'nın şimdi dünyayı muhafaza eden eylemi onu yarattığı eylemle tamamen aynıdır; buna göre başlan-

gıçta Tanrı ona bir kaos biçimi vermiş olsa da doğa yasalarını tesis edip bir kez onu olağan seyrinde hareket ettirdi mi yaratılış mucizesine halel getirmeksizin salt maddi olan her şeyin sırf bu yüzden zamanla onları şimdi gördüğümüz hâle geldiğine inanabiliriz. Bunların doğasını kavramak bu biçimde yavaş yavaş doğduklarını gördüğümüzde onları tamamen olup bitmiş olarak düşündüğümüzde olduğundan çok daha kolaydır.

Cansız cisimlerin ve bitkilerin tasvirinden canlıların ve özellikle de insanların tasvirine geçtim. Ama onlardan geriye kalanlarla aynı üslupta,[3] yani etkileri nedenlerle ispatlayarak ve doğanın onları hangi unsurlarla veya tohumlarla, hangi tarzda üreteceğini göstererek bahsedecek yeterli bilgiye henüz sahip olmadığımdan, Tanrı'nın insan vücudunu oluştururken daha önce tasvir ettiğimden başka bir madde kullanmaksızın ve ona başlangıçta herhangi akıl sahibi bir ruh ya da bitkisel veya duyusal[4] ruh hizmeti görecek başka bir şey koymaksızın, uzuvlarının dış görüntüsünden iç organlarının yapısına kadar onu tamamen bizimkilerden birine benzer olarak oluşturduğunu varsaymakla yetindim; [buna göre insan vücudu] kalpte daha önce açıklamış olduğum ışıksız ateşlerden birini tutuşturur, bu ateşi ancak

3 Descartes burada daha önce fiziksel fenomenlerden söz ederken kullandığı "genetik" (türeyişe ilişkin) yönteme bilgisinin yetersizliğinden dolayı bu konuda başvuramadığını vurguluyor. Dolayısıyla cisimlerin/bedenlerin (*le corps*) oluşum sürecini açıklama iddiasında bulunmak yerine, nasıl işlediklerini betimlemekle yetiniyor. Ancak 1648'de *İnsan Vücudunun Tasviri* ya da *Ceninin Oluşumu* başlıklı incelemede (bu inceleme ölümünden sonra *İnsan* ile birlikte 1664 yılında yayımlanacaktır) işler değişecektir. Başlığın da işaret ettiği gibi, o zaman betimleyici anatomiye insan vücudunun türeyişine ilişkin bir açıklama denemesi ekleyecektir.

4 Aristoteles'i takip eden skolastiklere göre farklı ruhlar, yani farklı canlılık ilkeleri ayırt edebiliriz. Buna göre bitkisel ruh büyümeyi ve beslenmeyi, duyusal ruh duyumu ve ussal ruh düşünmeyi temin eder. Uzamlı şey ile düşünen şey arasında kesin bir ayrım getiren Descartes ise bu şemayı reddeder. Bedenin mekanik işleyişini anlamak ve açıklamak için ruha başvurmaya gerek yoktur.

kurumadan önce kapalı bir yere konulmuş otu ısıtan ya da posası fıçıda mayalanmaya bırakılmış yeni şarapları kaynatan bir doğaya sahipmiş gibi kavrıyordum. Zira bu bedende buna uygun şekilde var olabilecek işlevleri incelediğimde, orada biz düşünmeksizin, dolayısıyla ruhun, yani yukarıda doğasının sadece düşünmek olduğu söylenen bedenden ayrı olan bu bölümün hiçbir katkısı olmaksızın var olabilen tüm işlevleri aynen buldum ki akıl sahibi olmayan hayvanların bu bakımdan bize benzedikleri söylenebilir, ama bedende düşünceye bağlı oldukları için insan olarak yalnızca bize ait olan işlevlerin hiçbirini bulamadımsa da daha sonra Tanrı'nın akıl sahibi bir ruh yaratmış olduğunu ve onu tasvir ettiğim biçimde bu bedenle birleştirmiş olduğunu varsaydığımda bunların hepsini buldum.

Ama orada bu konuyu hangi biçimde incelediğimin görülebilmesi için buraya kalbin ve atardamarların hareketinin açıklamasını koymak istiyorum, bu hayvanlarda gözlemlenen ilk ve en genel hareket olduğu için tüm diğer hareketlerle ilgili ne düşünülmesi gerektiği konusunda ona göre kolayca hüküm verilecektir. Bu konuda söyleyeceklerimin daha kolay anlaşılabilmesi için anatomiyle hiç uğraşmamış olanların bunu okumadan önce insanınkine her bakımdan çok benzediği için akciğere sahip büyük bir hayvanın yüreğini kendi gözlerinin önünde kestirme ve orada bulunan iki odayı ya da oyuğu görme zahmetine girmelerini isterim. İlk olarak kalbin sağ yanındaki odaya hayli geniş iki boru karşılık gelir, yani ana kan toplayıcı olan ve bedenin diğer tüm toplardamarlarının dallanıp budaklandığı bir ağaç gövdesine benzeyen ana toplardamar[5] ve aslında kaynağını kalpten alıp buradan çıktıktan sonra akciğerin her yerine yayılan pek çok dala ayrılan bir atardamar olduğu için böyle kötü bir

5 Kanı kalbe götüren damar (*la veine cave*). Bu noktada Descartes'ın sonradan bazı karışıklıkları eleştirmek için toplardamarlar ve atardamarlar arasında yaptığı ayrımı hatırlatalım: Atardamarlar kanı kalpten organlara götürürken, toplardamarlar organları beslemiş olan kanı kalbe geri getirir.

şekilde adlandırılmış olan atar toplardamar.[6] İkinci olarak kalbin sol yanındaki boşluğa da yine aynı biçimde, öncekiler kadar ya da onlardan daha geniş iki boru karşılık gelir, ilki yine kötü biçimde adlandırılan toplar atardamardır,[7] zira bu toplardamardan başka bir şey değildir, akciğerlerden gelir ve burada akciğer atardamarının ve solunumla gelen havanın girdiği soluk borusu denilen yolun dallarıyla birbirine geçerek pek çok dala ayrılır; diğeriyse kalpten çıkarak dallarını tüm bedene gönderen büyük atardamardır.[8] Aynı zamanda bu kişilere bu iki boşlukta bulunan dört girişi açıp kapayan küçük kapılara benzeyen on bir kapakçığın da özenle gösterilmesini isterim; bunların üçü ana toplardamarın girişine öyle yerleştirilmişlerdir ki içindeki kanın kalbin sağ boşluğuna akmasını hiçbir şekilde engelleyemezler, bununla birlikte kanın oradan çıkabilmesine tam olarak mâni olurlar; üçü akciğer atardamarının girişindedir, tam ters biçimde yerleştirilmiş olduklarından bu boşlukta bulunan kanın akciğerlere geçmesine müsaade ederken akciğerlerdeki kanın oraya geri dönmesine izin vermezler ve böylece toplar atardamarın girişinde bulunan diğer ikisi kanın akciğerlerden kalbin solundaki boşluğa akmasına yol verirken dönmesine karşı koyar ve büyük atardamarın girişinde bulunan üçü kanın kalpten çıkmasına izin verirken oraya geri dönmesine mâni olur. Toplar atardamarın ağzı bulunduğu yer dolayısıyla oval olduğundan iki kapakçıkla rahatlıkla kapatılabildiği hâlde diğerlerinin ağızları yuvarlak olduğundan üç kapakçıkla daha iyi kapatılabilmeleri dışında bu kapakçıkların sayısı konusunda başkaca bir sebep aramaya gerek yoktur. Dahası büyük atardamar ile atar toplardamarın toplar atardamar ile ana toplardamardan çok daha sert ve çok daha sağlam yapıda olduklarına ve bu son ikisinin kalbe girmeden önce

6 Kalpten akciğerlere giden akciğer atardamarı (*la veine artérieuse*).

7 Kanı akciğerlerden kalbe geri getiren akciğer toplardamarı (*l'artère veineuse*).

8 Aort.

genişleyerek orada yüreğinkine çok benzer bir etten oluşmuş olan ve kalbin kulakçıkları diye adlandırılan iki kese oluşturduklarına, kalpte vücudun herhangi bir başka bölgesinde bulunandan daima daha fazla ısı olduğuna ve nihayet bu ısının kalbin boşluklarına birkaç damla kan girdiğinde oldukça sıcak bir kaba damla damla akıtıldıklarında tüm sıvıların genellikle yaptığı gibi bu kanın da hemen şişip genleşmesine neden olduğuna dikkatlerinin çekilmesini isterim.

Bundan sonra yüreğin hareketini açıklamak için şundan başka bir şey söylememe gerek yok: Kalbin boşlukları kanla dolu olmadığında kan zorunlu olarak ana toplardamardan sağ boşluğa ve atar toplardamardan sol boşluğa akar, çünkü bu iki damar her zaman kanla dolu olup kalbe açılan ağızları o sırada kapalı olamaz, ama her biri bir boşluğa olmak üzere birkaç damla kan bu şekilde kalbe girer girmez girdikleri ağızlar hayli geniş ve geldikleri damarlar kanla dolu olduğundan ancak çok iri olabilen bu damlalar orada buldukları sıcaklık yüzünden seyrelip şişer ve bu yolla tüm kalbi şişirerek geldikleri iki damarın ağzında bulunan beş küçük kapıcığı itip kapatırlar, böylece kalbe daha fazla kan inmesini engellerler ve gitgide seyrelmeyi sürdürerek çıktıkları diğer iki damarın girişlerinde bulunan diğer altı küçük kapıyı itip açarak atar toplardamarın ve büyük atardamarın tüm dallarını kalple aşağı yukarı aynı anda şişirirler, hemen sonra kalp aynı bu atardamarlar gibi içine giren kanın soğuması nedeniyle büzülür, atardamarların altı küçük kapısı tekrar kapanırken ana toplardamarın ve toplar atardamarın beş küçük kapısı tekrar açılarak diğer birkaç damla kana yol verir, bunlar da tıpkı öncekiler gibi kalp ile atardamarları bir kez daha şişirirler. Bu şekilde kalbe giren kan kalbin kulakçıkları denilen iki kese içinden geçtiği için bu keselerin hareketi kalbin hareketinin tersidir ve kalp şişerken onlar büzülürler. Geri kalanına gelince, matematiksel ispatlamaların gücünü bilmeyen ve gerçek kanıtları gerçeğe yakın

olanlardan ayırt etmeye alışmamış kişiler bunu incelemeden yadsımakta acele etmesinler diye, az yukarıda açıkladığım hareketin aynen bir saatin hareketinin denge ağırlıklarının şeklinin ve çarklarının gücünden oluşması gibi, sırf kalpte gözlerle bakıldığında görülebilen organların yapısından, parmaklarla dokunulduğunda orada hissedilen ısıdan ve kanın deneyle tanınabilen doğasından da zorunlu olarak ileri geldiği konusunda onları uyarmak isterim.

Ama eğer toplardamarlardaki kanın bu şekilde sürekli kalbe aktığı hâlde nasıl tükenmediği ve kalpten geçen kanın hepsi oraya gittiği hâlde atardamarların nasıl fazla kanla dolmadığı sorulursa, buna sadece İngiltere'den bir hekim[9] tarafından önceden yazılmış olanlarla yanıt vermem yeterlidir; bu konuda buzları kırdığı ve atardamarların uçlarında birçok geçit bulunduğunu, atardamarların yürekten aldıkları kanın toplardamarların küçük dallarına girdiğini, oradan da hemen yüreğe döndüğünü, buna göre kanın akışının sürekli bir dolaşımdan başka bir şey olmadığını öğreten ilk kişi olduğu için onu övmek gerekir. Bunu cerrahların sıradan deneyimiyle ispatlar; cerrahlar toplardamarı açtıkları yerin üzerinden kolu orta sıkılıkta bağladıklarında kanın böyle bir bağlama yapmamış oldukları zamankinden daha bol akmasına sebep olurlar. Zira açıktır ki orta sıkılıktaki bağ şimdiden kolun içinde olan kanın toplardamar yoluyla kalbe dönüşünü önleyebilse de atardamarlar vasıtasıyla kola sürekli yeniden kan gelmesine engel olmaz, çünkü atardamarlar toplardamarların altında yer alır ve çeperleri daha sert olduğundan sıkıştırılmaları daha zordur; bundan ötürü kal-

9 Söz konusu İngiliz hekim 1628 yılında *Hayvanlarda Kalbin ve Kanın Hareketi Üstüne Anatomik İnceleme* başlıklı bir eser yayımlayan William Harvey'dir (1578-1657). Descartes bu eseri 1632'de okumuştur. Descartes'ın burada kabul ettiği gibi, kan dolaşımını keşfeden Harvey'dir. Ancak Descartes, Harvey'in dolaşım hakkında yaptığı açıklamayı, yani onun kalbin bir pompa gibi çalıştığı yönündeki –aslında doğru olan– teorisini kabul etmez.

be gelen kan atardamarlardan ele geçmek için elden toplardamarlar aracılığıyla kalbe geri dönmek için harcadığından daha fazla güç harcar. Ve bu kan koldaki toplardamarlardan birindeki açıklıktan çıktığına göre, bağın altında, yani kolun uçlarına doğru kanın atardamarlardan oraya gelmesini sağlayan bazı geçitler olmalıdır mutlaka. İngiliz hekim kanın akışıyla ilgili söylediklerini bu kadar iyi kanıtlıyor; buna göre kanın akışını sağlayan birtakım küçük çeperler toplardamarlar boyunca çeşitli yerlerde öyle düzenlenmişlerdir ki kanın bedenin ortasından uçlara doğru geçmesine asla izin vermezken, yalnızca uçlardan yüreğe dönmesine müsaade ederler; dahası tecrübe göstermiştir ki kalbe çok yakın bir yerde sıkıca bağlanmış olsa dahi yürekle bağ arasında tek bir atardamar bile kesildiği takdirde vücuttaki tüm kan çok kısa sürede oradan çıkabilir, öyle ki oradan çıkacak kanın başka bir yerden geldiğini tahayyül etmek için hiçbir neden yoktur.

Ancak kanın bu hareketinin gerçek nedeninin benim söylediğim olduğunu gösteren birçok başka şey vardır. İlk önce toplardamarlardan çıkan kanla atardamarlardan çıkan kan arasında gözlemlenen fark ancak şundan kaynaklanabilir: Kan kalpten geçerken damıtılmış ve âdeta süzülmüş olduğundan, oradan çıktıktan hemen sonra, yani atardamarlardayken kalbe girmeden öncekinden, yani toplardamarlardayken olduğundan daha ince, daha canlı ve daha sıcaktır. Dikkat edilirse bu fark kalp civarında gayet iyi görülürken, kalbe daha uzak bölgelerde pek o kadar ortaya çıkmaz. Sonra atar toplardamar ile ana toplardamarı oluşturan çeperlerin sertliği kanın onlara toplardamarlara olduğundan daha güçlü çarptığını yeterince gösterir. Peki kalbin sol boşluğu ile büyük atardamar neden sağ boşluk ile toplar atardamardan daha büyük ve daha geniş olsun? Bunun sebebi toplar atardamardaki kanın kalpten geçtikten sonra derhâl akciğerlere gittiği için doğrudan ana toplardamardan gelen kandan daha ince olması ve daha kuvvetli bi-

çimde ve daha kolayca seyrelmesidir. Yoksa hekimler kanın kalbin ısısı dolayısıyla öncekine nazaran ne kadar hızlı ya da kuvvetli seyreldiğini bilmeseler, nabız yoklarken kanın doğasının değişmesine göre ne gibi bir tahminde bulunabilirler? Ve bu sıcaklığın diğer uzuvlara nasıl iletildiği incelenirse, bunun kalpten geçerken yeniden ısınan ve oradan da tüm bedene yayılan kan vasıtasıyla olduğunu kabul etmek gerekmez mi? Bundan da şuna varılır ki vücudun herhangi bir bölümünden kan çıkarılıp alınırsa aynı yolla oradaki ısı da ortadan kaldırılmış olur, dahası yürek akkor bir demir kadar kızgın olsa da ayaklara ve ellere sürekli yeni kan göndermedikçe onları yeniden şimdi olduğu gibi ısıtmaya yetmezdi. Bundan ayrıca solunumun gerçek yararının kalbin sağ boşluğundan seyrelip âdeta buhar hâlini aldıktan sonra akciğere gelen kanın sol boşluğa tekrar düşmeden önce orada yoğunlaşarak tekrar kana dönüşmesini sağlamak için akciğere yeterince taze hava taşımak olduğunu da anlarız, aksi takdirde kan orada bulunan ateşi beslemeye hizmet etmek için uygun olmazdı. Bu husus akciğere sahip olmayan hayvanların yüreklerinde de sadece bir boşluk bulunduğunu ve anne karnında kapalıyken akciğerlerini kullanamayan çocuklarda kanın ana toplardamardan kalbin sol boşluğuna aktığı bir açıklığın ve kanın akciğerden geçmeksizin atar toplardamardan büyük atardamara gelmesini sağlayan bir oluğun olduğunu görmemizle doğrulanır. Sonra eğer kalp atardamarlar aracılığıyla mideye sıcaklık ve bunun yanı sıra kanın mideye giren etleri eritmeye yardım eden en akıcı kısımlarından bazılarını göndermeseydi, midede sindirim nasıl olabilirdi? Peki kanın her gün belki yüz, belki de iki yüz kereden fazla kalpten tekrar tekrar geçerek damıtıldığı göz önünde bulundurulursa, bu etlerin özsuyunu kana dönüştüren eylemi anlamak daha kolay olmaz mı? Beslenmeyi ve bedende çeşitli sıvı maddelerin nasıl üretildiğini açıklamak için ihtiyaç duyulan tek şey kanın seyrelerek kalpten atarda-

marların uçlarına doğru geçmesini sağlayan kuvvetin kanın bazı parçalarının bulundukları uzuvların parçaları arasında durmalarına ve oralarda kovaladıkları diğer bazı parçaların yerlerini almalarına ve karşılaştıkları gözeneklerin durumuna, biçimine ya da küçüklüğüne göre kimilerinin başka yerlere değil de aynen farklı tahıl tanelerini birbirinden ayırmaya yarayan çeşitli şekillerde delinmiş eleklerde görüldüğü gibi belirli yerlere doğru gitmelerine neden olduğunu söylemektir. Son olarak tüm bunlarda en dikkat çeken şey pek hafif bir yele ya da daha ziyade çok saf ve canlı bir aleve benzeyen, kalpten beyne sürekli olarak büyük bir bollukta yükselip oradan sinirler aracılığıyla kaslara giden ve tüm uzuvlara hareket veren can ruhlarının[10] üretilmesidir; kanın daha hareketli ve daha nüfuz edici olduklarından bu ruhları oluşturmaya en uygun parçalarının başka yerden ziyade kalbe doğru gitmeleri konusunda şundan başka bir neden tasavvur etmeye lüzum yoktur: Bu parçaları beyne taşıyan atardamarlar kalpten en düz çizgi hâlinde gelenlerdir ve doğa yasalarıyla aynı olan mekanik yasalarına göre, birçok şeyin hepsi için yeterli yer bulunmadığı hâlde aynı yöne doğru yönelmesi gibi, kalbin sol boşluğundan çıkan kan parçaları beyne doğru yöneldiğinde bunların en zayıf ve en az hareketli olanları daha güçlü olanlar tarafından yollarından saptırılır ve böylece oraya sadece en güçlü olanlar varır.

10 Yanlış anlamaya mahal verebilecek bu ifadeyi (*esprits animaux*) anlarken, onun Latincede "hava, soluk, yel" anlamına gelen *spiritus* kelimesinden geldiği unutulmamalıdır. Can ruhları tamamen fiziksel şeyler olup sinir sisteminin açıklanmasında gizli güçlere başvurmak istemeyen Descartes'ın fizyolojisinde bugün nöroelektirik adı verilen uyarıların oynadığı rolü üstlenirler. Sinir sistemindeki bilginin nakledilmesi için aracı konumunda olan can ruhlarıyla ilgili Descartes şöyle yazar: "Benim burada 'ruhlar' dediğim şeyler sadece cisimlerdir, bir meşaleden fırlayan kıvılcımlar gibi çok hızlı hareket eden son derece küçük cisimler olmaktan başka özellikleri yoktur," (*Ruhun Tutkuları*, Kısım I, madde 10) ve "Kasların tüm hareketleri ve benzer şekilde tüm duyumlar sinirlere bağlıdır. Bu sinirler beyinden gelen ince tellere ve tüplere benzerler. Tıpkı beyin gibi, 'can ruhları' olarak adlandırılan ince bir hava ya da rüzgârı içerirler". (Age, Kısım I, madde 7).

Tüm bunları daha önce yayımlama niyetinde olduğum incelemede hayli ayrıntılı biçimde açıklamıştım. O incelemede daha sonra insan vücudunun içindeki can ruhlarının uzuvları hareket ettirebilmesi için –örneğin başları kesildikten kısa bir süre sonra bile artık canlı olmadıkları hâlde hâlâ kıpırdadıkları ve toprağı ısırdıkları görülür– sinirlerin ve kasların hangi yapıda olması gerektiğini; uykuya, uyanıklığa ve düşlere yol açmak için beyinde hangi değişikliklerin olması gerektiği; ışığın, seslerin, kokuların, tatların, sıcaklığın ve dış nesnelerin tüm diğer niteliklerinin duyular aracılığıyla beyne çeşitli fikirleri nasıl nakşettiklerini; açlığın, susuzluğun ve diğer tüm içsel tutkuların kendi fikirlerini beyne nasıl gönderebildiklerini; bu fikirlerin alındığı beyinde neyin ortak duyu olarak, neyin bu fikirleri muhafaza eden bellek olarak ve tıpkı kendilerini bedenin duyularına sunan dış nesneler ve bedende bulunan iç tutkular söz konusu olduğunda uzuvlarımızın irade onları yönlendirmeksizin çeşitli şekillerde hareket edebilmesi gibi neyin bu fikirleri çeşitli şekillerde değiştirip yenilerini oluşturabilen ve aynı yolla can ruhlarını kaslara dağıtarak bu bedenin uzuvlarını çeşitli şekillerde oynatabilen hayal gücü olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermiştim. Her hayvanın bedeninde var olan kemiklerin, kasların, sinirlerin, atardamarların, toplardamarların ve tüm diğer parçaların oluşturduğu büyük yığına nazaran insan hünerinin pek fazla parça kullanmaksızın ne kadar çeşitli *otomatlar* ya da hareketli makineler yapabildiğini bildiklerinden, Tanrı'nın ellerinden çıkmış olan bu bedeni insanlar tarafından icat edilebilecek olanlardan karşılaştırılamaz derecede iyi düzenlenmiş ve en harikulade hareketlere yetenekli bir makine olarak görecek kişilere bu anlattıklarım hiç de tuhaf gelmeyecektir. Maymunun ya da akıl sahibi olmayan bir başka hayvanın organlarını ve dış görünüşünü andıran böyle makineler olsaydı, bunların her bakımdan bu hayvanlarla aynı doğada olmadıklarını kabul

etmek üzere elimizde hiçbir vasıta olmayacağını göstermek için bu nokta üzerinde bilhassa durdum. Aksine bedenlerimizle benzerlik taşıyan ve yine mümkün mertebe fiilen bizim eylemlerimizi taklit eden makineler var olsaydı, yine de bu yüzden bunların hakiki insanlar olmadıklarını saptamak için elimizde daima çok kesin iki vasıta bulunacaktır. Bunlardan birincisi makinelerin bizim başkalarına fikirlerimizi bildirmek için yaptığımız gibi söz ve işaretleri ikisini birleştirerek asla kullanamayacak olmalarıdır. Zira sözleri söyleyebilecek, hatta bazı sözlere karşılık verebilecek ve hatta organlarında bazı değişikliklere neden olacak bedensel etkilere ilişkin bazı sözler sarf edebilecek şekilde, örneğin belli bir yerine dokunduğumuzda kendisinden ne istendiğini sorabilecek, başka bir yerine dokunduğumuzda canını acıttığımızı haykırabilecek ve buna benzer şeyler yapabilecek tarzda bir makine yapıldığını pekâlâ tasarlayabilsek de onun en aklı kıt insanın dahi yapabildiği şeyi, yani karşısında söylenenlere uygun ve anlamlı yanıtlar vermek için bu sözleri çeşitli biçimlerde harmanlayıp düzenleyebileceğini tasavvur edemeyiz. İkincisiyse makineler birçok şeyi herhangi birimiz kadar, hatta belki de daha iyi yapsalar dahi başka bazı şeyleri yapmakta kaçınılmaz olarak başarısız olacaklardır, böylelikle de biz onların bilgiyle değil, sadece organlarının [mekanik] yapısı uyarınca hareket ettiklerini keşfederiz. Zira akıl her hâl ve şartta hizmet görebilen evrensel bir aletken, bu organların her özel eylem için belirli özel bir düzenlemeye gereksinimleri vardır; bundan da bir makinede onu hayatın tüm durumlarında tıpkı aklımızın bizi harekete geçirdiği gibi harekete geçirmeye yetecek çeşitlilikte düzenleme bulunmasının fiilen olanaksız olduğu çıkar. İmdi, bu iki yolla insanlarla hayvanlar arasındaki fark da bilinebilir. Zira çıldırmış olanlar da dâhil, çeşitli sözleri uygun düzende bir araya getirip bunlarla düşüncelerini anlatacağı bir konuşma meydana getiremeyecek kadar aklı kıt ve ahmak

bir insan olmaması ve tersine ne kadar kusursuz ve doğuştan tam donanımlı olursa olsun aynısını yapabilecek başka bir hayvan bulunmaması çok dikkat çekici bir şeydir. Bu hayvanlarda [konuşmak için gerekli] organların eksik olmasından ileri gelmez, zira saksağanların ve papağanların tıpkı bizim gibi sözler söyleyebildiği, gelgelelim bizim gibi, yani söylediklerini düşündüklerini göstererek konuşamadıkları görülür. Hâlbuki sağır ve dilsiz olarak doğduklarından, başkalarının konuşmasına yarayan organlardan en az hayvanlar kadar yoksun olan insanlar genellikle yanlarında bulunup onların dilini öğrenecek vakte sahip olanlara meramlarını anlatabilmek için kendi kendilerine bazı işaretler icat etme âdetindedirler. Ve bu durum yalnızca hayvanların insanlardan daha az akla sahip olduklarına değil, onların hiç akla sahip olmadıklarına delalet eder. Zira görüldüğü üzere konuşabilmek için pek az akla gerek vardır; öyle ki insanlar arasında olduğu gibi aynı türden hayvanlar arasındaki eşitsizliğe ve bazılarının diğerlerinden daha kolay eğitildiğine dikkat edildiğinde, eğer onların ruhu bizimkinden tamamen farklı bir doğada olmasaydı, türünde en kusursuz olan bir maymun ya da bir papağanın en ahmak ya da en azından dimağı bozuk bir çocuğa bu bakımdan eşit olmaması inanılır olmayacaktı. Tutkulara delalet eden ve hayvanlar tarafından olduğu kadar makineler tarafından da taklit edilebilen hareketleri sözlerle karıştırmamak ve bazı eski insanların yaptığı gibi, biz dillerini anlamasak da hayvanların konuştuğunu düşünmemek gerekir. Zira bu doğru olsaydı, hayvanlar bizimkilere benzer pek çok organa sahip olduklarına göre hemcinslerine olduğu gibi bize de meramlarını anlatabilirlerdi. Yine şu da hayli dikkat çekici bir şeydir ki bazı eylemlerinde bizden daha fazla hüner gösteren birçok hayvan olsa da bunların yine de başka birçok eylemde hiç de aynı hüneri gösteremedikleri görülür; öyle ki bizden daha iyi yaptıkları şeyler zekâya sahip olduklarını

ispatlamaz, zira bu durumda hepimizden daha fazla zekâya sahip olur ve tüm başka şeyleri de bizden daha iyi yaparlardı, dolayısıyla bu daha ziyade onların hiç zekâya sahip olmadığını ve organlarının yapısına göre onlarda eylemde bulunanın doğa olduğunu ispatlar,[11] aynen sadece çarklardan ve yaylardan oluşan bir duvar saatinin gösterdiğimiz tüm ihtiyata rağmen saatleri bizden daha doğru saydığını ve vakti bizden daha doğru ölçtüğünü gördüğümüz gibi.

Bundan sonra akıl sahibi ruhu tasvir etmiş ve onun bahsettiğim tüm diğer şeyler gibi kesinlikle maddenin gücünden çıkarılamayacağını, ama bilhassa yaratılmış olması gerektiğini ve onun insan bedeninde belki uzuvlarını hareket ettirmek için olmak dışında gemisindeki kaptan gibi oturmasının yetmediğini, fakat bedeni hareket ettirmekten başka bizimkilere benzer duygulara ve arzulara sahip olmak ve böylece hakiki bir insan meydana getirmek için nasıl sıkı sıkıya bedene katılmasının ve onunla birleşmesinin gerektiğini göstermiştim. Dahası en önemlilerden biri olduğu için, burada ruh konusu üzerinde biraz genişçe durdum; zira Tanrı'yı yadsıyanların yukarıda yeterince çürüttüğüme inandığım yanılgılarından sonra, zayıf ruhları erdemin dosdoğru yolundan hayvanların ruhunun bizimkiyle aynı doğada olduğunu ve dolayısıyla bu hayattan sonrası için sineklerin ve karıncaların duyduğundan daha fazla korku ve ümit beslememiz gerektiğini tahayyül etmekten daha çok uzaklaştıran bir yanılgı yoktur. Oysa hayvanların ruhu ile insanların ruhunun ne kadar farklı olduğunu bildiğimizde bizimkinin bedenden tamamen bağımsız bir doğada olduğunu ve netice itibarıyla bedenle birlikte ölmeye maruz olmadığını ispatlayan sebepleri çok daha iyi anlarız, sonra insan ruhunu yok edecek başka nedenler göremediğimizden, doğal olarak onun ölümsüz olduğu yargısında bulunmaya itiliriz.

11 Onları organlarının düzenlenişine göre doğanın hareket ettirdiğini ispatlar.

Altıncı Bölüm

Tüm bu şeyleri içeren incelemenin sonuna ulaşmamdan bu yana üç yıl oldu,[1] tam onu bir matbaacının ellerine teslim etmek üzere yeniden gözden geçirmeye başlıyordum ki saygı duyduğum ve eylemlerim üzerindeki otoriteleri aklımın kendi düşüncelerim üzerinde taşıdığı otoriteden hiç de az olmayan bazı kişilerin kısa bir süre önce başka biri tarafından yayımlanan fizikle ilgili bir görüşü onaylamadıklarını öğrendim; bu görüşte olduğumu söylemek istemiyorum, ama her ne kadar onların sansüründen önce bu görüşte dine ya da devlete zararlı olacağını ve dolayısıyla aklıma yattığı takdirde bunu yazmaktan beni alıkoyacağını tahayyül edebildiğim herhangi bir şey görmemiş olsam da çok kesin kanıtlarına sahip olmadığım yeni görüşlere asla inanmamak ve herhangi bir kişinin aleyhine dönecek bir şey yazmamak konusunda büyük özen göstermeme rağmen yine de düşüncelerim arasında yanılgıya düştüğüm herhangi birinin bulunmasından korktum. Bu da beni görüşlerimi yayımlama konusunda vermiş olduğum kararı değiştirmek zorunda bırakmaya yetti. Zira bir zamanlar beni bu kararı almaya iten sebepler çok güçlü olsa da beni kitap yazma işinden nefret etmeye götüren eğilimim çok geçmeden bunları yayımla-

1 1633 yılının sonlarına doğru. Paragrafın devamı Galileo'nun mahkûmiyetini ve Descartes'ın *Dünya veya Işığa Dair İnceleme*'yi yayımlama kararından vazgeçmesini anlatıyor.

maktan beni mazur kılacak yeterince başka sebep bulmamı sağladı. Ve bunlar her yönden öyle sebeplerdir ki burada bu görüşleri ifade etmem sadece kendi çıkarıma olmakla kalmaz, aynı zamanda kamunun da bunları bilmesinde belki bazı yararlar vardır.

Kendi zihnimden gelen düşüncelere asla fazla değer biçmedim ve kullandığım yöntemden kurgusal bilimlere[2] özgü bazı güçlükler konusunda kendimi tatmin etmekten ya da onun bana öğrettiği kanıtlarla ahlaki eylemlerime çekidüzen vermeye çalışmaktan başka bir semere toplamadığım sürece düşüncelerime dair herhangi bir şey yazmak mecburiyetinde olduğuma inanmadım. Zira ahlaki eylem söz konusu olduğunda herkes kendi davranışının doğruluğu konusunda öylesine emindir ki Tanrı'nın kendi halkları üzerinde egemenlik bahşettiği ya da peygamber olmak için kendilerine yeterince fazilet ve şevk verdiği kişilerden başkalarına bu konuda herhangi bir şey değiştirmek için müsaade edilseydi, ne kadar kafa varsa o kadar reformcu bulunabilirdi ve ben de her ne kadar kendi kurgularım bana büyük haz verse dahi başkalarının da belki onlara daha bile fazla haz veren kendi kurguları olduğuna inandım. Ama fiziğe ilişkin bazı genel kavramlar edinip de bunları bazı özel zorluklarda sınamaya başlar başlamaz bunların bizi nereye kadar götürebileceklerini ve şimdiye kadar kullanılan ilkelerden ne kadar farklı olduklarını görerek, bizi elimizden geldiğince insanların genel iyiliği için çalışmaya zorlayan yasaya karşı büyük bir suç işlemeksizin bunları gizli tutamayacağıma aklım yattı. Zira bu kavramlar bana yaşam için çok yararlı bilgilere ulaşmanın mümkün olduğunu ve okullarda öğretilen bu kurgusal

2 Kurgusal bilimler (*sciences spéculatives*). Tüm bu paragraf boyunca "spekülatif" neredeyse aşağılayıcı bir nüansa sahip olup "salt teorik, pratik kullanımı olmayan, yararsız" anlamına gelmektedir. Görüleceği üzere metnin devamı skolastiklerin "spekülatif felsefesi"nin karşısına Descartes'ın temellerini attığını düşündüğü ve gelişmesini görmeyi umut ettiği "pratik" felsefeyi koyar.

felsefe yerine uygulamalı bir felsefe bulunabileceğini gösterdi; öyle ki bu felsefe sayesinde ateşin, suyun, havanın, yıldızların, göklerin ve bizi çevreleyen diğer tüm cisimlerin gücünü ve davranışlarını zanaatkârlarımızın çeşitli mesleklerini tanıdığımız kadar seçiklikle bilerek onları kendilerine özgü tüm uygulamalarda aynı biçimde kullanabilir ve böylece kendimizi doğanın efendileri ve sahipleri kılabilirdik. Bu ise sadece yeryüzünün nimetlerinden ve orada bulunan tüm kolaylıklardan zahmetsizce yararlanmayı sağlayacak sonsuz sayıda aygıt icat etmek için değil, ama esas itibarıyla kuşkusuz yaşamdaki en birinci nimet ve tüm diğer nimetlerin temeli olan sağlığın korunması için de arzulanacak bir şeydir; zira zihin bile bünyeye ve vücuttaki organların yapı ve düzenlenişine o kadar güçlü biçimde bağımlıdır ki insanları topluca şimdiye kadar olduklarından daha bilge ve daha hünerli kılacak bir yol bulmak mümkün olsa, sanırım bunun hekimlikte aranması gerekir. Doğrusu bugün uygulanan hekimlik yararı pek öyle dikkate değer olan çok az şey içerir. Ama onu hor görmek gibi bir niyetim olmasa dahi bunu meslek edinenler de dâhil, hekimlikte bilinenlerin bilinmesi gerekenlere kıyasla hiç denecek kadar az olduğunu ve eğer hastalıkların nedenleri ve doğanın bize sağladığı ilaçlar hakkında yeterli bilgi sahibi olunsaydı, hem bedenin hem de zihnin sayısız hastalığından, hatta belki de ihtiyarlıkla gelen güçten düşmeden bağışık olunabileceğini kabul etmeyecek hiç kimse bulunmadığına eminim. Şimdi tüm yaşamımı böylesine elzem bir bilimi araştırmaya adamayı amaç edindiğim ve yaşamın kısalığı ya da deneyim[3] eksikliği engel olmadığı takdirde, sonunda mutlaka bu bilimi bulmaya götürecekmiş gibi görünen bir yolla karşılaştığım için, bu iki engele karşı en iyi çarenin, bulmuş olduğum pek az şeyi sadakatle

3 Descartes burada gerekli deneylerin yokluğundan bahsediyor. Yani, somut olgularla ilişkiyi dert etmeden sadece a priori çıkarsamalarla yetinerek elde edilen bir dizi sonuç gören karikatürün tersine, ilerleyen bölümde Kartezyen bilim anlayışında deney konusuna yapılan ısrarlı vurgu dikkat çekiyor.

kamuya bildirmek ve gelişmiş zihinsel yeteneklere sahip kişileri, her biri kendi eğilimine ve gücüne göre olmak üzere, yapılması gereken deneylere katkıda bulunmak ve öğrendikleri her şeyi yine kamuya aktarmak suretiyle bu bilimi daha ileriye götürmek için çalışmaya davet etmek olduğuna hükmettim, zira böylece arkadan gelenler öncekilerin bıraktığı yerden başlayıp pek çok insanın yaşamlarını ve çalışmalarını birleştirdiğinden, hep birlikte herkesin tek başına yapabileceğinden çok daha fazla yol katetmiş oluruz.

Hatta deneylere ilişkin olarak bilgide ne kadar ilerlenirse onların da o kadar gerekli olduğunu görüyordum. Zira başlangıç için, seyrek görülen ve teferruat gerektiren[4] deneylerdense, sadece kendilerini duyularımıza kendiliklerinden sunan ve üzerlerine azıcık kafa yorunca göz ardı edemeyecek olduklarımızdan yararlanmak daha iyidir; bunun sebebi daha harcıâlem olan ve daha sık gözlemlenenlerin nedenleri henüz bilinmediğinde bu daha seyrek olanların bizi yanıltmasıdır, çünkü bunların bağlı olduğu koşullar neredeyse her zaman öylesine özel ve küçüktür ki bunları saptamak çok zordur. Ama bunda izlediğim sıra şöyleydi: İlk önce genel itibarıyla dünyada olan ya da olabilecek her şeyin ilkelerini ya da ilk nedenlerini bulmaya çalıştım, ancak bunu yaparken dünyayı yaratanın ancak Tanrı olduğunu göz önünde tuttum ve bunları doğal olarak ruhumuzda bulunan bazı hakikat tohumlarından başka bir yerden çıkarmadım. Bundan sonra bu nedenlerden çıkarsanabilecek ilk ve en olağan sonuçların hangileri olduğunu inceledim ve bana öyle geliyor ki bu yolla gökleri, yıldızları, bir yeryüzünü ve hatta yeryüzü üzerindeki havayı, ateşi, mineralleri ve buna benzer en yaygın, en basit, dolayısıyla da tanınmaları en kolay bazı başka şeyleri buldum. Ardından daha özel olanlarına inmeyi istediğimde karşıma öyle bir çeşitlilik çıktı ki yeryüzünde

4 Gözlenmesi zor olan ve daha karmaşık düzenek ve aletler gerektiren deneyler (*plus rares et étudiées*).

bulunan cisimlerin şekillerini ve türlerini Tanrı onları oraya koymak istemiş olsaydı yeryüzünde var olabilecek sonsuz sayıda diğerlerinden ayırt etmenin ve dolayısıyla nedenlere etkileri yoluyla ulaşılamıyorsa ve pek çok hususi deneyden yararlanılamıyorsa onları kendimiz için faydalı kılmanın insan zihni için imkânsız olduğu inancına vardım. Bundan sonra da şimdiye kadar kendilerini duyularıma sunmuş olan tüm nesneleri yeniden zihnimden geçirirken, bulmuş olduğum ilkelerle kolayca açıklayamayacağım hiçbir şeyin gözüme çarpmadığını çekinmeden söyleyebilirim. Ancak doğanın gücü öyle büyük ve öyle engin, bu ilkelerse öyle basit ve öyle geneldir ki bunlardan pek çok değişik şekilde çıkarsanabileceğini önceden bilmediğim neredeyse hiçbir özel etki görmediğimi itiraf etmem gerek. Yaşadığım en büyük güçlük genellikle etkinin bu değişik şekillerden hangisine göre bu ilkelere bağlı olduğunu bulmak; zira bunun için bu değişik biçimlerden biriyle açıklandığında verdikleri sonuç diğeriyle açıklandığında verdikleri sonuçla aynı olmayan bazı deneyleri yeniden incelemekten başka bir yol bilmiyorum. Dahası öyle bir noktaya gelmiş bulunuyorum ki sanırım bu amaca hizmet edecek olanlardan çoğunu gerçekleştirmek için hangi yolun tutulması gerektiğini biliyorum, ama yine görüyorum ki bu deneyler öyle bir mahiyete sahiptir ve o kadar çok sayıdadır ki sahip olduğumun bin katı fazlası bile olsa ne gelirim ne de ellerim hepsine yeter. Öyle ki bundan böyle doğanın bilgisinde deney yapmak için sahip olduğum imkânlar ölçüsünde ilerleyebileceğim. Yazdığım inceleme ile tanıtmayı ve ondan kamunun sağlayacağı yararı çok açıkça göstermeyi umduğum şeyler bunlardı; böylece genel olarak insanların iyiliğini arzulayan herkesi, yani sadece sözde ya da görünüşte değil de gerçekten erdemli olan herkesi hem şimdiden yapmış oldukları deneyleri bana iletmeye hem de hâlâ yapılmayı bekleyen deneylerin araştırılmasında bana yardımcı olmaya zorlayacaktım.

Ama o zamandan bu yana beni görüşümü değiştirmeye iten ve doğruluklarını keşfettiğim ölçüde önemli olduklarına hükmettiğim her şeyi hakikaten yazmaya devam etmem ve sanki bunları yayımlayacakmış gibi özen göstermem gerektiğini düşünmeye yönelten başka sebepler ortaya çıktı. Bunda amacım hem onları incelemek için daha çok fırsata sahip olmak, zira kuşkusuz insanın kendi başına yaptıklarına kıyasla birçokları tarafından görüleceğine inandığı şeyleri daima daha yakından incelediği gibi, çoğu kez kavramaya başladığımda doğru görünen şeyler de kâğıda dökmeye kalktığımda bana yanlış görünmüştür, hem de elimden geldiğince kamuya yararlı olma konusunda hiçbir fırsatı kaçırmamaktı; öyle ki eğer yazılarımın bir değeri varsa, ölümümden sonra yazılarımı ele geçirecek kişiler onları en uygun biçimde kullanabileceklerdi. Ama ben hayattayken bunların yayımlanmalarına kesinlikle rıza göstermeyecektim, çünkü yol açabilecekleri itirazlar ve tartışmalar ya da bana sağlayabilecekleri şöhret kendimi yetiştirmek için kullanmak niyetinde olduğum vakti kaybetmeme neden olmamalıydı. Zira her insanın elinden geldiğince başkalarının iyiliğine katkıda bulunma yükümlülüğü taşıdığı ve kimseye faydası dokunmamanın tam anlamıyla hiçbir değer taşımamak olduğu doğruysa da meşguliyetlerimizin şimdiki zamandan daha ileriye uzanması ve torunlarımıza daha fazla yararı dokunacak şeyleri yapmak söz konusu olduğunda şu an yaşayanlara bir parça faydası olacak şeyleri bir kenara bırakmak gerektiği de bir o kadar doğrudur. Aslında şimdiye kadar öğrenmiş olduklarımın bilmediğim ama öğrenebilmekten de ümidimi kesmediğim şeylere nazaran neredeyse bir hiç olduğunu kabul ediyorum. Çünkü bilimlerde hakikati yavaş yavaş keşfedenlerin durumu ile zengin olmaya başladıklarında büyük kazançlar sağlamak için gösterdikleri çaba fakirken küçük miktarlar kazanmak için katlanmak zorunda kaldıkları zahmetten çok daha az olanların durumuyla aşağı yukarı ay-

nıdır. Ya da bunlar güçleri genellikle kazandıkları zaferlerle orantılı olarak artan ve bir savaşı kaybettikten sonra ayakta kalmak için ihtiyaç duydukları hüner bir savaşı kazandıktan sonra şehirleri ve uç illeri almak için gösterdiklerinden daha fazla olan ordu komutanlarıyla kıyaslanabilir. Zira hakikatin bilgisine ulaşmamıza engel olan güçlüklerin ve hataların üstesinden gelmeye çalışmak hakikaten de savaşlar vermeye benzer. Biraz genel ve önemli bir konu hakkında yanlış bir kanı edinmek bir savaş kaybetmek demektir. Bu kanıyı edinmezden önceki hâlimize dönebilmek için sonradan göstermemiz gereken beceri büyük ilerlemeler kaydetmek için şimdiden sağlam ilkelere sahip olduğumuzda gerekenden daha fazladır. Bana gelince, eğer bilimlerde bazı hakikatler bulduysam (ki bu kitabın[5] içerdiği şeylerin birkaç hakikat bulduğum yargısına vardıracağını umuyorum), diyebilirim ki bunlar üstesinden geldiğim başlıca beş altı güçlüğün sonuçları ve eklentileridir ve bunları talihin benden yana olduğu savaşlar sayıyorum. Hatta tasarımı bütünüyle gerçekleştirmek için sadece buna benzer bir iki savaş daha kazanmamın yeteceğini ve yaşım henüz çok ilerlememiş olduğundan, doğanın olağan seyrine göre bu amaca ulaşmak için hâlâ yeterince vaktim olacağını söylemekten çekinmeyeceğim. Ancak geriye kalan zamanımı kullanabilmek için ne kadar umudum olursa, onu tutumlu kullanmaya da o kadar mecbur olduğuma inanıyorum ve eğer fiziğimin temellerini yayımlasaydım kuşkusuz bu vakti kaybetmeme yol açacak birçok vesile yaratacaktım. Zira bunların neredeyse hepsi inanmak için anlaşılmalarının yeteceği kadar apaçık olmasına ve aralarında ispatını sunamayacağımı düşündüğüm tek bir tane bile bulunmamasına rağmen, yine de başka insanların tüm farklı kanılarıyla uyuşmaları mümkün olmadığı

5 1637 yılında sunulduğu hâliyle kitabın içinde bulunanlar, yani sadece *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın altı bölümü değil, aynı zamanda yönteme dair denemeler olan *Dioptrik, Meteorlar* ve *Géométrie*.

için bunların doğuracağı itirazların beni sık sık yolumdan alıkoyacağını önceden görüyorum.

Bu karşı çıkışların hem bana hatalarımı göstermek hem de eğer elimde işe yarar bir şeyler varsa başkalarının bu yolla bunlar hakkında daha çok bilgi sahibi olması için yararlı oldukları ve birçok insan tek bir insandan daha iyi gördüğüne göre bunları şimdiden kullanmaya başlayanların yaptıkları buluşlarla bana yardım edebilecekleri söylenebilir. Ama yanılgıya son derece açık olduğumu kabul ettiğim ve aklıma ilk gelen düşüncelere neredeyse hiçbir zaman güvenmediğim hâlde, bana yapılabilecek itirazlar konusundaki deneyimim bunlardan herhangi bir fayda ummama mâni oluyor; zira dostlarım saydığım kişiler kadar kendilerine karşı kayıtsız olduğumu düşündüğüm bazı başka insanların, hatta bana besledikleri sevgiden dolayı dostlarımın göremediklerini kötülük ve hasetleriyle açığa vuracağını bildiğim bazı kişilerin bile yargılarını daha önceden sıkça sınamadan geçirdim, ama konumdan hayli uzak olması dışında hiç öngöremediğim bir şeye itiraz edildiği çok nadirdir, öyle ki görüşlerimi en az benim kadar keskin ya da hakkaniyetle eleştiren biriyle neredeyse hiç karşılaşmadım. Yine okullarda uygulanan tartışma ve münazara yoluyla daha önceden bilinmeyen herhangi bir hakikatin keşfedildiğini de hiç görmüş değilim. Çünkü her iki taraf da galip gelmeye çalıştığında lehteki ve aleyhteki kanıtları tartmak yerine doğruya benzer görüneni öne çıkarmaya uğraşır; hem uzun süre iyi avukatlık yapmış olanlar bu sebeple en iyi yargıçlar olacaktır diye bir şey yoktur.

Düşüncelerimin iletilmesinden başkalarının elde edeceği yarara gelince, bu da çok büyük olmayacaktır, çünkü henüz onları uygulamaya geçirmeden önce pek çok şey eklemenin gerekmeyeceği kadar geliştirmiş değilim. Bunu yapabilecek biri varsa, bu kişinin başkasından ziyade ben olacağımı gurura kapılmadan söyleyebileceğimi düşünüyorum. Bunun

sebebi dünyada benimkiyle karşılaştırılamayacak derecede üstün zihinlerin bulunmaması değil, insanın bir şeyi başkasından öğrendiği zaman kendi kendine bulduğunda olduğu kadar iyi kavrayıp özümseyemeyecek olmasıdır. Bu durum şu anki meselemiz açısından öylesine doğrudur ki kendi görüşlerimden bazılarını anlattığım sırada onları gayet seçik biçimde anlar görünen çok zeki kişilere sık sık açıklamış olmama rağmen, bunları daha sonra tekrar ettiklerinde neredeyse her zaman onları bana ait olduğunu artık kabul edemeyeceğim şekilde değiştirdiklerini fark ettim. Bu vesileyle gelecek kuşaklardan bizzat benim ağzımdan çıkmadığı sürece bana ait olduğu söylenecek şeylere inanmamalarını burada memnuniyetle rica ediyorum. Bu yüzden elimizde yazıları bulunmayan tüm o eski filozoflara atfedilen saçmalıklara hiç şaşırmadığım gibi, buradan hareketle düşüncelerinin son derece mantık dışı olduğuna değil, bunlar zamanlarının en üstün zekâları olduğuna göre, yalnızca düşüncelerinin bize yanlış aktarıldığına hükmediyorum. Nitekim izleyicilerinden birinin onları aştığının görüldüğü neredeyse hiç olmamıştır. Ve eminim ki şimdi Aristoteles'i en tutkulu biçimde takip edenler eğer doğa hakkında onun kadar bilgili olsalardı, daha fazlasına asla sahip olamayacakları takdirde bile kendilerini mutlu sayarlardı. Bu kişiler kendilerini destekleyen ağaçlardan daha yukarı çıkmaya asla meyletmeyen, hatta çoğu kez en yüksek noktalarına vardıktan sonra tekrar aşağıya inen sarmaşıklara benzerler. Zira yine bana öyle geliyor ki yazarı tarafından anlaşılır biçimde açıklanan tüm şeyleri bilmekle yetinmeyip bunlardan başka onun haklarında hiçbir şey söylemediği ve hatta belki de hiç düşünmediği birçok güçlüğün çözümünü bulmaya kalkışan bu kişiler gerisin geri aşağıya inerler, yani bunları incelemekten sakındıkları takdirde olacaklarından âdeta daha az biliyor hâle gelirler. Bununla birlikte bunların felsefe yapma tarzı vasat zekâya sahip olanlar için pek uygundur, zira kullandıkları ayrımların ve ilkelerin

belirsizliği onların her şey hakkında sanki bunları biliyorlarmışçasına bir pervasızlıkla konuşabilmelerine neden olur, ikna etmeyi beceremeden söyledikleri her şeyi en incelikli ve usta olanlara karşı savunurlar. Bu bakımdan onlar bence gözleri gören biriyle alta düşmeden kavga edebilmek için onu kapkaranlık bir mağaranın derinlerine çeken bir köre benzerler ve kullandığım felsefi ilkeleri yayımlamaktan geri durmamın böyle kişilerin çıkarına olduğunu söyleyebilirim. Zira bu ilkeler çok basit ve apaçık olduklarından bunları yayımlayarak dövüşmek için indikleri mağarada bir pencere açmış ve içeri gün ışığı sızdırmış gibi olurum. Ama en iyi kafalar bile bunları tanımayı temenni etmezler, zira her şey üzerine konuşabilmek ve âlim olma şanını elde etmek istiyorlarsa, bazı konularda ancak yavaş yavaş keşfedilen ve başka konulardan bahsetmek söz konusu olduğunda insanı bilgisizliğini samimiyetle itiraf etmeye zorlayan hakikati araştırmak yerine her türlü konuda çok zahmet çekmeden bulunabilecek olan görünüşte doğrularla yetinerek bunu kolayca başarabilirler. Birkaç hakikatin bilgisini her şeyi bilir görünme övüngenliğine tercih ederlerse ki kuşkusuz bu çok daha tercihe şayandır ve benimkine benzer bir tasarıyı izlemek isterlerse, bunun için onlara bu konuşmada zaten söylemiş olduklarımdan daha fazlasını söylememe ihtiyaçları yoktur. Zira eğer benim ulaştığım noktadan daha ileriye gitmeye muktedirseler, benim bulduğumu düşündüğüm şeyleri kendi başlarına bulmak konusunda da haydi haydi başarılı olacaklardır. Kaldı ki her şeyi daima ancak belli bir sıra ve düzen içinde incelediğim için, hâlâ keşfedilmeyi bekleyen şeylerin şimdiye kadar rastladıklarımdan daha zor ve daha gizli oldukları kesindir ve bunu benden değil de kendi başlarına öğrenmek onlara çok daha büyük bir haz verecektir. Bunun da ötesinde ilkin kolay şeyleri arayıp ardından derece derece daha güç olan başkalarına yavaş yavaş geçerek elde ettikleri alışkanlık benim öğrettiklerimin yapabileceğinden

daha çok işlerine yarayacaktır. Nitekim gençliğimden beri ispatlarını aradığım tüm hakikatler bana daha o zaman öğretilmiş olsa ve onları öğrenmek için hiçbir zahmete katlanmasam, eminim ki ben de herhâlde başka hiçbir hakikati bilemezdim ve en azından bu hakikatleri aramak için gayret ettiğim ölçüde hep yenilerini bulmamı sağladıklarını düşündüğüm alışkanlık ve kolaylığı da asla kazanamazdım. Kısacası eğer dünyada başkası tarafından değil de ancak ona başlamış olan tarafından layıkıyla tamamlanabilecek bir eser varsa o da benim üzerine çalıştığımdır.

Bu amaca hizmet edecek deneylere gelince, tek başına bir insanın bunların hepsini yapmaya yetemeyeceği doğrudur. Gelgelelim kendisininkilerden başka elleri de bu amaçla faydalı bir biçimde kullanamayacaktır, ama zanaatkârlarınki ve ödeme yapabileceği buna benzer insanlarınki bunun dışındadır, zira çok etkili bir araç olan kazanç umudu bu insanların onlara buyrulan her şeyi tamı tamına yapmalarını sağlar. Zira ister meraktan, ister öğrenme arzusuyla kendisine bir ihtimal yardımlarını sunacak gönüllüler ise genellikle iş yapmaktan ziyade vaatte bulunmakla kalırlar ve hiçbiri asla gerçekleşmeyecek güzel öneriler getirmekten başka bir şey yapmazlar; dahası girdikleri sıkıntının karşılığının da bazı güçlüklerin izah edilmesiyle ya da hiç olmazsa yitirecekleri zamanın pek azına değecek kimi iltifatlarla ve gereksiz görüşmelerle mutlaka ödenmesini isterler. Başkalarının daha önce yaptığı deneylere gelince, bunları o kişiye iletmek isteseler bile sır olarak adlandıranların[6] bunu asla yapmayacakları çoğunlukla öyle çok teferruattan ve gereksiz bileşen ve malzemeden oluşur ki bunlardan hakikati çözmek[7] onun için çok zahmetli olacaktır. Bu deneyleri yapanlar bunları kendi ilkelerine uygun göstermeye gayret

6 Simyacıların sırlarından bahsediliyor.

7 Burada şifresini çözmek ya da sökmek (*déchiffrage*) kelimesi kullanılıyor, zira Descartes bazen dünyada hakikatin keşfedilmesini şifreli bir mektubun çözülmesiyle karşılaştırır. Örneğin bkz. *Kurallar*, X.

etmiş olduklarından neredeyse hepsinin çok kötü, hatta çok yanlış açıklandığını görmekle kalmayacak, işine yarayacak birkaç tanesi olsa bile bunları ayıklamak için harcanması gereken zamana değmeyeceklerdir. Öyle ki eğer dünyada olabilecek en önemli ve halk için en yararlı şeyleri bulmaya muktedir olduğu kesin olarak bilinen biri olsaydı ve bu nedenle diğer insanlar o kişiye tasarısını tamamlayabilmesi için tüm imkânlarla yardım etmeye çabalasalardı, ihtiyaç duyacağı deneylerin masraflarını karşılamaktan ve dahası herhangi birinin yaratacağı rahatsızlığın onun boş vaktini çalmasını önlemekten başka onun için bir şey yapabileceklerini sanmıyorum. Ama olağanüstü bir vaatte bulunacak kadar kendime güvenmemem ve muhataplarımın[8] tasarılarımla muhakkak çok ilgileneceğini hayal etmek gibi boş düşüncelere kapılmamam bir yana, kimden gelirse gelsin layık olmadığıma inanılan herhangi bir lütfa gönül indirecek kadar da ruh yüceliğinden yoksun değilim.

Üst üste eklenen tüm bu mülahazalar nedeniyle üç yıl önce elimdeki incelemeyi ortaya dökmekten vazgeçtim ve hatta yaşadığım sürece böylesine genel kapsamlı ve fiziğimin temellerinin anlaşılmasını sağlayacak başka herhangi bir incelemeyi de yayımlamama kararı aldım. Ama o zamandan beri beni buraya birkaç özel deneme[9] koymak ve kamuya yaptıklarımın ve tasarılarımın bir izahını vermek zorunda bırakan iki sebep daha ortaya çıktı. Bunların ilki eğer bunu yapmazsam bazı yazılarımı yayımlatmak konusundaki niyetimi bilen birçok kişinin aklına bundan kaçınmamın nedenlerinin benim için gerçekte olduklarından çok daha aleyhte olduklarının gelebilecek olmasıydı. Çünkü her ne kadar

8 Burada Descartes *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın muhatap aldığı insanların bütününden bahsediyor ve *public* kelimesinin iki anlamıyla oynuyor olması ihtimal dâhilindedir. Zira kelime halkı, kamuyu belirttiği gibi, âlimlere çeşitli mükâfatlar ve gelirler bahşeden devlet erkini de kastediyor olabilir.

9 *Yöntem Üzerine Konuşma*'yı izleyen üç deneme: *Dioptrik*, *Meteorlar* ve *Geometri*.

aşırı şan şöhreti hiç sevmesem, hatta her şeyden çok değer verdiğim rahatlığa aykırı olduğuna hükmettiğim için ondan nefret etsem de yaptıklarımı sanki bunlar suçmuş gibi saklamaya da asla çalışmadım veya tanınmamak için bir sürü tedbire başvurmadım; çünkü hem bunun bana zarar vereceğine inanıyordum hem de bu bende aradığım eksiksiz kafa dinginliğini bozacak bir tür endişe yaratacaktı. Böylece tanınma ya da tanınmama gayreti arasında daima kayıtsız kaldığım hâlde belli bir şöhret kazanmamı engelleyemediğim için, en azından kötü şöhret sahibi olmaktan sakınmak amacıyla elimden gelenin en iyisini yapmam gerektiğini düşündüm. Beni yazmaya mecbur bırakan diğer sebepse şudur: Başkalarının yardımı olmadan yapmamın imkânsız olduğu sayısız deneye ihtiyaç duyduğumdan kendimi eğitmek yönündeki tasarımın her geçen gün daha fazla gecikmeye uğradığını görünce, her ne kadar kamunun benim ilgilerime büyük teveccüh göstereceğini umacak kadar övüngenliğe kapılmasam da benden sonra yaşayacaklara tasarılarıma nasıl katkıda bulunabileceklerini anlatmayı ihmal ettiğim takdirde yaptıklarımdan çok daha iyi pek çok şey bırakabileceğimi öne sürerek bir gün bana sitem edecek olanlara karşı kendi davamı savunmak konusunda güçsüz düşmek de istemem.

Çok fazla tartışmaya konu olmadan ve beni ilkelerimi arzu ettiğimden daha fazla beyan etmeye mecbur bırakmadan bilimlerde neleri yapıp neleri yapamayacağımı açıkça göstermeme imkân tanıyacak kimi konuları seçmemin kolay olduğunu düşündüm. Bu konuda başarılı olup olmadığımı söyleyemeyeceğim ve kendi yazılarımdan bahsederek kimsenin yargısına tesir etmek de istemem, ama onların incelenmesinden memnuniyet duyarım ve insanların bunu yapması için daha çok vesile olsun diye, yazdıklarıma itirazı olan herkesin bunları yayıncıma gönderme zahmetine girmesini rica ediyorum, onun aracılığıyla bunlardan haberim olacağından bu itirazlara aynı zamanda cevaplarımı da eklemeye

çalışacağım[10] ve bu yolla okuyucular itirazlar ile cevapları bir arada görerek hakikate dair çok daha kolayca yargıya varacaklardır. Zira bunlara uzun cevaplar vermeyi değil, sadece eğer farkına varırsam yaptığım hataları tüm samimiyetimle kabul etmeyi ya da hata göremezsem durmadan birinden diğerine atlamayayım diye herhangi yeni bir konu hakkında bir açıklama eklemeksizin yalnızca yazdıklarımı savunmak için gerekli olduğuna inandığım şeyleri dile getirmeyi vaat ediyorum. *Dioptrik* ile *Meteorlar*'ın başında bahsettiğim şeylerden bazıları bunları varsayımlar olarak adlandırdığım ve ispatlamak istemiyormuş gibi göründüğüm için başlangıçta şaşırtıcı gelse de hepsini dikkatle okuma sabrı gösterilirse sonunda tatmin edici bulunacaklarını umuyorum. Zira bana göre orada kanıtlar birbirini öyle bir şekilde izlemektedir ki sonuncular onların nedenleri olan birinciler tarafından ispatlandığı gibi, karşılıklı olarak bu birinciler de onların etkileri olan sonuncular tarafından ispatlanmaktadır. Yalnız böyle yaparak mantıkçıların kısır döngü diye adlandırdıkları hatayı işlediğim de akla gelmesin; zira deney bu sonuçların çoğunu çok kesin kıldığından onları çıkarsadığım nedenler de bunları ispatlamaktan ziyade açıklamaya yarar, tam tersine sonuçlar tarafından ispatlananlar nedenlerdir. Ve bunları varsayımlar olarak adlandırmamdaki tek amaç onları daha önce açıklamış olduğum ilk hakikatlerden çıkarsayabileceğimi düşündüğümün bilinmesidir; ama bir başkasının yirmi yılda düşündüğü her şeyi kendilerine birkaç cümleyle anlatılır anlatılmaz bir günde öğrenebileceklerini sanan ve kavrayışlı ve ateşli oldukları ölçüde yanılgıya daha açık ve hakikate daha yeteneksiz olan bazı zihinlerin bana ait olduğunu sandıkları ilkeler üzerine saçma sapan bir felsefe inşa etmeye kalkışmalarını ve sonucun vebalinin de bana yüklетilmesini engellemek için bunu yapmayı özellik-

10 İtirazları ve cevapları eş zamanlı olarak yayımlamaktan bahseden Descartes bunu 1641 yılında *Meditasyonlar*'la yapmıştır.

le istemedim. Çünkü tamamen bana ait olan görüşleri yeni diye savunacak değilim, kaldı ki kanıtları iyice irdelenirse bunların aynı konular üzerinde sahip olunabilecek başka görüşlerden daha olağan dışı ve tuhaf görünmeyecek derecede yalın ve sağduyuya uygun bulunacaklarına eminim. Hem herhangi birini ilk bulan kişi olmakla da övündüğüm yok, ama bunları daha önce başkaları tarafından söylenmiş ya da söylenmemiş oldukları için değil, sadece akıl beni onlara inandırdığı için kabul ettim.

Eğer zanaatkârlar *Dioptrik*'te açıklanan buluşu hemen tatbik edemezlerse bu yüzden onun kötü olduğunun söylenebileceğini sanmıyorum, zira tasvir ettiğim makineleri herhangi bir teferruatı atlamadan yapmak ve ayarlamak için beceri ve alışkanlık gerektiğinden, ilk denemede başarılı olmaları hâlinde birinin önüne iyi bir nota kitabı konulduğu için bir günde kusursuz biçimde lavta çalmayı öğrenmesi durumunda olduğundan daha az şaşırmazdım. Eğer öğretmenlerimin dili olan Latinceyle değil de ülkemin dili olan Fransızcayla yazıyorsam, bunun sebebi saflığını kaybetmemiş doğal akıllarını kullananların görüşlerimi sadece eskilerin kitaplarına inananlardan daha iyi yargılayabileceklerini ummamdır. Ve sağduyuyu öğrenimle birleştiren kişilere gelince, ki bana sadece onların hakemlik etmesini dilerim, eminim düşüncelerimi avamın diliyle açıkladığım için kanıtlarımı duymak istemeyecek kadar Latince taraftarı olmayacaklardır.

Dahası gelecekte bilimlerde yapmayı umduğum ilerlemelerden burada ayrıntılı olarak bahsetmek ve yerine getirebileceğimden emin olmadığım herhangi bir sözle kendimi kamu karşısında bağlamak istemiyorum. Ama ömrümün geri kalan kısmını doğanın bir bilgisini elde etmeye çalışmaktan başka bir şeye harcamamaya karar verdiğimi söyleyeceğim sadece; bu öyle bir bilgidir ki tıp alanında şimdiye kadar erişilmiş olanlardan daha güvenilir ilkeleri bunlardan

çıkarmak mümkün olacaktır. Ayrıca eğilimim beni başka her türlü tasarıdan, en başta da birilerine ancak başkalarına zarar vererek yararlı olabilecek tasarılardan[11] öyle uzak tutuyor ki eğer bazı koşullar beni bunlarla uğraşmaya mecbur bırakırsa bunlarda başarılı olabileceğimi hiç sanmıyorum. Böylelikle dünyada bana itibar sağlayamayacağını gayet iyi bildiğim bir beyanda bulunuyorum, ama böyle bir itibarı da asla arzu ediyor değilim. Hiçbir engelle karşılaşmaksızın boş vakte sahip olmamı sağlayanlara bana yeryüzündeki en şerefli mevkileri sunacak kişilere olduğundan her zaman daha çok minnet borçlu olacağım.

11 Bazı yorumcular Descartes'ın burada kendi yeni biliminin askerî alanda kullanılması ihtimalinden çekindiği değerlendirmesini yapmışlardır.

Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi

1. J. Austen, GURUR VE ÖNYARGI, Çev. H. Koç
2. Novalis, GECEYE ÖVGÜLER, Çev. A. Cemal
3. O. Wilde, MUTLU PRENS -Bütün Masallar, Bütün Öyküler-, Çev. R. Hakmen - F. Özgüven
4. H. C. Andersen, SEÇME MASALLAR, Çev. M. Alpar
5. KEREM İLE ASLI, Haz. Çev. İ. Öztürk
6. H. James, YÜREK BURGUSU, Çev. N. Aytür
7. R. M. Rilke, DUINO AĞITLARI, Çev. Z. Aksu Yılmazer
8. H. de Balzac, MODESTE MIGNON, Çev. O. Rifat - S. Rifat
9. F. G. Lorca, KANLI DÜĞÜN, Çev. R. Hakmen
10. Şeyh Galib, HÜSN Ü AŞK, Çev. A. Gölpınarlı
11. J. W. von Goethe, YARAT EY SANATÇI, Çev. A. Cemal
12. Platon, GORGİAS, Çev. M. Rifat - S. Rifat
13. E. A. Poe, DEDEKTİF (AUGUSTE DUPIN) ÖYKÜLERİ, Çev. M. Fuat - Y. Salman - D. Hakyemez
14. G. Flaubert, ERMİŞ ANTONIUS VE ŞEYTAN, Çev. S. Eyüboğlu
15. G. Flaubert, YERLEŞİK DÜŞÜNCELER SÖZLÜĞÜ, Çev. S. Rifat - E. Gökteke
16. C. Baudelaire, PARİS SIKINTISI, Çev. T. Yücel
17. Iuvenalis, YERGİLER, Çev. Ç. Dürüşken - Alova
18. YUNUS EMRE, HAYATI VE BÜTÜN ŞİİRLERİ, Haz. A. Gölpınarlı
19. E. Dickinson, SEÇME ŞİİRLER, Çev. S. Özpalabıyıklar
20. A. Dumas, fils, KAMELYALI KADIN, Çev. T. Yücel
21. Ömer Hayyam, DÖRTLÜKLER, Çev. S. Eyüboğlu
22. A. Schopenhauer, YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR, Çev. M. Tüzel
23. M. de Montaigne, DENEMELER, Çev. S. Eyüboğlu
24. Platon, DEVLET, Çev. S. Eyüboğlu - M. A. Cimcoz
25. F. Rabelais, GARGANTUA, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol - A. Erhat
26. İ. A. Gonçarov, OBLOMOV, Çev. S. Eyüboğlu - E. Güney
27. T. More, UTOPIA, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol - M. Urgan
28. Herodotos, TARİH, Çev. M. Ökmen

29. S. Kierkegaard, KAYGI KAVRAMI, Çev. T. Armaner
30. Platon, ŞÖLEN - DOSTLUK, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
31. A. S. Puşkin, YÜZBAŞININ KIZI -Bütün Romanlar, Bütün Öyküler-, Çev. A. Behramoğlu
32. A. S. Puşkin, SEVİYORDUM SİZİ, Çev. A. Behramoğlu
33. G. Flaubert, MADAME BOVARY, Çev. N. Ataç - S. E. Siyavuşgil
34. İ. S. Turgenyev, BABALAR VE OĞULLAR, Çev. E. Altay
35. A. P. Çehov, KÖPEĞİYLE DOLAŞAN KADIN, Çev. E. Altay
36. A. P. Çehov, BÜYÜK OYUNLAR, Çev. A. Behramoğlu
37. Molière, CİMRİ, Çev. S. Eyüboğlu
38. W. Shakespeare, MACBETH, Çev. S. Eyüboğlu
39. W. Shakespeare, ANTONIUS VE KLEOPATRA, Çev. S. Eyüboğlu
40. N. V. Gogol, AKŞAM TOPLANTILARI, Çev. E. Altay
41. Narayana, HİTOPADEŞA, Çev. K. Kaya
42. Feridüddin Attâr, MANTIK AL-TAYR, Çev. A. Gölpınarlı
43. Yamamoto, HAGAKURE: SAKLI YAPRAKLAR, Çev. H. C. Erkin
44. Aristophanes, EŞEKARILARI, KADINLAR SAVAŞI VE DİĞER OYUNLAR, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
45. F. M. Dostoyevski, SUÇ VE CEZA, Çev. M. Beyhan
46. M. de Unamuno, SİS, Çev. Y. Ersoy Canpolat
47. H. Ibsen, BRAND - PEER GYNT, Çev. S. B. Göknil - Z. İpşiroğlu
48. N. V. Gogol, BİR DELİNİN ANI DEFTERİ, Çev. M. Beyhan
49. J. J. Rousseau, TOPLUM SÖZLEŞMESİ, Çev. V. Günyol
50. A. Smith, MİLLETLERİN ZENGİNLİĞİ, Çev. H. Derin
51. J. de La Fontaine, MASALLAR, Çev. S. Eyüboğlu
52. J. Swift, GULLIVER'İN GEZİLERİ, Çev. İ. Şahinbaş
53. H. de Balzac, URSULE MIROUËT, Çev. S. Rifat - S. Rifat
54. Mevlânâ, RUBAİLER, Çev. H. Â. Yücel
55. Seneca, MEDEA, Çev. Ç. Dürüşken
56. W. Shakespeare, JULIUS CAESAR, Çev. S. Eyüboğlu
57. J. J. Rousseau, BİLİMLER VE SANAT ÜSTÜNE SÖYLEV, Çev. S. Eyüboğlu
58. M. Wollstonecraft, KADIN HAKLARININ GEREKÇELENDİRİLMESİ, Çev. D. Hakyemez
59. H. James, KISA ROMANLAR, UZUN ÖYKÜLER, Çev. N. Aytür - Ü. Aytür
60. Mirze Elekber Sabir, HOPHOPNAME (Seçmeler), Çev. İ. Öztürk
61. F. M. Dostoyevski, KARAMAZOV KARDEŞLER, Çev. N. Y. Taluy
62. Şudraka, TOPRAK ARABACIK (Mriçchakatika), Çev. K. Kaya
63. J. J. Rousseau, DİLLERİN KÖKENİ ÜSTÜNE DENEME, Çev. Ö. Albayrak
64. D. Diderot, AKTÖRLÜK ÜZERİNE AYKIRI DÜŞÜNCELER, Çev. S. E. Siyavuşgil
65. J. P. Eckermann, YAŞAMININ SON YILLARINDA GOETHE İLE KONUŞMALAR, Çev. M. Kahraman
66. Seneca, PHAEDRA, Çev. Ç. Dürüşken

67. M. de Unamuno, ABEL SANCHEZ -Tutkulu Bir Aşk Hikâyesi- TULA TEYZE, Çev. Y. Ersoy Canpolat
68. W. Shakespeare, PERICLES, Çev. H. Koç
69. L. N. Tolstoy, SANAT NEDİR, Çev. M. Beyhan
70. W. Shakespeare, III. RICHARD, Çev. Ö. Nutku
71. Mevlânâ, DİVÂN-I KEBİR, Çev. A. Gölpınarlı
72. T. De Quincey, BİR İNGİLİZ AFYON TİRYAKİSİNİN İTİRAFLARI, Çev. B. Boran
73. W. Shakespeare, ATİNALI TIMON, Çev. S. Eyüboğlu
74. J. Austen, AKIL VE TUTKU, Çev. H. Koç
75. A. Rimbaud, ILLUMINATIONS, Çev. C. Alkor
76. M. de Cervantes Saavedra, YÜCE SULTAN, Çev. Y. Ersoy Canpolat
77. D. Ricardo, SİYASAL İKTİSADIN VE VERGİLENDİRMENİN İLKELERİ, Çev. B. Zeren
78. W. Shakespeare, HAMLET, Çev. S. Eyüboğlu
79. F. M. Dostoyevski, EZİLENLER, Çev. N. Y. Taluy
80. A. Dumas, BİNBİR HAYALET, Çev. A. Özgüner
81. H. de Balzac, EVDE KALMIŞ KIZ, Çev. Y. Avunç
82. E.T.A. Hoffman, SEÇME MASALLAR, Çev. İ. Kantemir
83. N. Machiavelli, HÜKÜMDAR, Çev. N. Adabağ
84. M. Twain, SEÇME ÖYKÜLER, Çev. Y. Salman
85. L. N. Tolstoy, HACI MURAT, Çev. M. Beyhan
86. G. Galilei, İKİ BÜYÜK DÜNYA SİSTEMİ ÜZERİNE DİYALOG, Çev. R. Aşçıoğlu
87. F. M. Dostoyevski, ÖLÜLER EVİNDEN ANILAR, Çev. N. Y. Taluy
88. F. Bacon, SEÇME AFORİZMALAR, Çev. C. C. Çevik
89. W. Blake, MASUMİYET VE TECRÜBE ŞARKILARI, Çev. S. Özpalabıyıklar
90. F. M. Dostoyevski, YERALTINDAN NOTLAR, Çev. N. Y. Taluy
91. Prokopios, BİZANS'IN GİZLİ TARİHİ, Çev. O. Duru
92. W. Shakespeare, OTHELLO, Çev. Ö. Nutku
93. G. de Villehardouin - H. de Valenciennes, IV. HAÇLI SEFERİ KRONİKLERİ, Çev. A. Berktay
94. UPANİSHADLAR, Çev. K. Kaya
95. M. E. Han Galib, GALİB DİVÂNI, Çev. C. Soydan
96. J. Swift, ALÇAKGÖNÜLLÜ BİR ÖNERİ, Çev. D. Hakyemez
97. Sappho, FRAGMANLAR, Çev. Alova
98. W. Shakespeare, KURU GÜRÜLTÜ, Çev. S. Sanlı
99. V. B. Ibañez, MAHŞERİN DÖRT ATLISI, Çev. N. G. Işık
100. H. James, GÜVERCİNİN KANATLARI, Çev. R. Hakmen
101. G. de Maupassant, GEZGİN SATICI, Çev. B. Onaran
102. Seneca, TROIALI KADINLAR, Çev. Ç. Dürüşken
103. H. de Balzac, BİR HAVVA KIZI, Çev. B. Kuzucuoğlu
104. W. Shakespeare, KRAL LEAR, Çev. Ö. Nutku
105. M. Shikibu, MURASAKİ SHİKİBU'NUN GÜNLÜĞÜ, Çev. E. Esen

106. J. J. Rousseau, EMİLE, Çev. Y. Avunç
107. A. Dumas, ÜÇ SİLAHŞOR, Çev. V. Yalçıntoklu
108. İ. S. Turgenyev, RUDİN - İLK AŞK - İLKBAHAR SELLERİ, Çev. E. Altay
109. L. N. Tolstoy, SİVASTOPOL, Çev. M. Beyhan
110. J. W. von Goethe, YAŞAMIMDAN ŞİİR VE HAKİKAT, Çev. M. Kahraman
111. L. N. Tolstoy, DİRİLİŞ, Çev. A. Hacıhasanoğlu
112. H. de Balzac, SUYU BULANDIRAN KIZ, Çev. Y. Avunç
113. A. Daudet, PAZARTESİ HİKÂYELERİ, Çev. S. E. Siyavuşgil
114. W. Shakespeare, SONELER, Çev. T. S. Halman
115. K. Mansfield, KATIKSIZ MUTLULUK, Çev. Oya Dalgıç
116. Ephesoslu Hipponaks, BÜTÜN FRAGMANLAR, Çev. Alova
117. F. Nietzsche, ECCE HOMO, Çev. M. Tüzel
118. N. V. Gogol, MÜFETTİŞ, Çev. K. Karasulu
119. Nizamü'l-Mülk, SİYASETNAME, Çev. M. T. Ayar
120. H. de Balzac, TILSIMLI DERİ, Çev. V. Yalçıntoklu
121. F. M. Dostoyevski, STEPANÇİKOVO KÖYÜ, Çev. N. Y. Taluy
122. G. Sand, THÉRÈSE VE LAURENT, Çev. V. Yalçıntoklu
123. W. Shakespeare, ROMEO VE JULIET, Çev. Ö. Nutku
124. F. Nietzsche, TRAGEDYANIN DOĞUŞU, Çev. M. Tüzel
125. Ovidius, AŞK SANATI, Çev. Ç. Dürüşken
126. P. J. Proudhon, MÜLKİYET NEDİR?, Çev. D. Çetinkasap
127. H. de Balzac, PIERRETTE, Çev. Y. Avunç
128. L. N. Tolstoy, KAFKAS TUTSAĞI, Çev. M. Beyhan
129. N. Copernicus, GÖKSEL KÜRELERİN DEVİNİMLERİ ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
130. N. V. Gogol, TARAS BULBA VE MİRGOROD ÖYKÜLERİ, Çev. E. Altay
131. W. Shakespeare, ON İKİNCİ GECE, Çev. S. Sanlı
132. A. Daudet, SAPHO, Çev. T. Yücel
133. F. M. Dostoyevski, ÖTEKİ, Çev. T. Akgün
134. F. Nietzsche, PUTLARIN ALACAKARANLIĞI, Çev. M. Tüzel
135. É. Zola, GERMINAL, Çev. B. Onaran
136. J. O. y Gasset, KİTLELERİN AYAKLANMASI, Çev. N. G. Işık
137. Euripides, BAKKHALAR, Çev. S. Eyüboğlu
138. W. Shakespeare, YETER Kİ SONU İYİ BİTSİN, Çev. Ö. Nutku
139. N. V. Gogol, ÖLÜ CANLAR, Çev. M. Beyhan
140. Plutarkhos, LYKURGOS'UN HAYATI, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol
141. W. Shakespeare, YANLIŞLIKLAR KOMEDYASI, Çev. Ö. Nutku
142. H. von Kleist, DÜELLO -Bütün Öyküler- Çev. İ. Kantemir
143. L. de Vega, OLMEDO ŞÖVALYESİ, Çev. Y. Ersoy Canpolat
144. F. M. Dostoyevski, EV SAHİBESİ, Çev. T. Akgün
145. W. Shakespeare, KRAL JOHN'UN YAŞAMI VE ÖLÜMÜ, Çev. H. Çalışkan

146. H. de Balzac, LOUIS LAMBERT, Çev. O. Rifat - S. Rifat
147. Mahmûd-ı Şebüsterî, GÜLŞEN-İ RÂZ, Çev. A. Gölpınarlı
148. Molière, KADINLAR MEKTEBİ, Çev. B. Tuncel
149. Catullus, BÜTÜN ŞİİRLERİ, Çev. Ç. Dürüşken - Alova
150. Somadeva, MASAL IRMAKLARININ OKYANUSU, Çev. K. Kaya
151. Hafız-ı Şirazî, HAFIZ DÎVÂNI, Çev. A. Gölpınarlı
152. Euripides, YAKARICILAR, Çev. S. Sandalcı
153. W. Shakespeare-J. Fletcher, CARDENIO, Çev. Ö. Nutku
154. Molière, GEORGE DANDIN, Çev. S. Kuray
155. J. W. von Goethe, GENÇ WERTHER'İN ACILARI, Çev. M. Kahraman
156. F. Nietzsche, BÖYLE SÖYLEDİ ZERDÜŞT, Çev. M. Tüzel
157. W. Shakespeare, KISASA KISAS, Çev. Ö. Nutku
158. J. O. y Gasset, SİSTEM OLARAK TARİH, Çev. N. G. Işık
159. C. de la Barca, HAYAT BİR RÜYADIR, Çev. B. Sabuncu
160. F. Nietzsche, DİONYSOS DİTHYRAMBOSLARI, Çev. A. Cemal
161. L. N. Tolstoy, ANNA KARENİNA, Çev. A. Hacıhasanoğlu
162. G. de Maupassant, GÜZEL DOST, Çev. A. Özgüner
163. Euripides, RESOS, Çev. S. Sandalcı
164. Sophokles, KRAL OİDİPUS, Çev. B. Tuncel
165. F. M. Dostoyevski, BUDALA, Çev. E. Altay
166. W. Shakespeare, KRAL VIII. HENRY, Çev. H. Çalışkan
167. D. Diderot, KÖRLER ÜZERİNE MEKTUP - SAĞIRLAR ÜZERİNE MEKTUP, Çev. A. Cemgil - D. Cemgil
168. T. Paine, AKIL ÇAĞI, Çev. A. İ. Dalgıç
169. W. Shakespeare, VENEDİK TACİRİ, Çev. Ö. Nutku
170. G. Eliot, SILAS MARNER, Çev. F. Kâhya
171. H. de Balzac, MUTLAK PEŞİNDE, Çev. S. Rifat - O. Rifat - S. Rifat
172. W. Shakespeare, BİR YAZ GECESİ RÜYASI, Çev. Ö. Nutku
173. A. de Musset, MARIANNE'İN KALBİ, Çev. B. Tuncel - S. Eyüboğlu
174. F. M. Dostoyevski, EZİNNİLER, Çev. M. Beyhan
175. A. S. Puşkin, BORİS GODUNOV, Çev. Ö. Özer
176. W. Shakespeare, HIRÇIN KIZ, Çev. Ö. Nutku
177. İ. S. Turgenyev, DUMAN, Çev. E. Altay
178. Sophokles, ELEKTRA, Çev. A. Erhat
179. J. Austen, NORTHANGER MANASTIRI, Çev. H. Koç
180. D. Defoe, ROBINSON CRUSOE, Çev. F. Kâhya
181. W. Shakespeare - J. Fletcher, İKİ SOYLU AKRABA, Çev. Ö. Nutku
182. Platon, SOKRATES'İN SAVUNMASI, Çev. A. Çokona
183. L. N. Tolstoy, İNSAN NEYLE YAŞAR? , Çev. K. Karasulu
184. N. V. Gogol, EVLENME - KUMARBAZLAR, Çev. K. Karasulu
185-1. F. Nietzsche, İNSANCA, PEK İNSANCA, Çev. M. Tüzel
185-2. F. Nietzsche, KARIŞIK KANILAR VE ÖZDEYİŞLER, Çev. M. Tüzel
185-3. F. Nietzsche, GEZGİN VE GÖLGESİ, Çev. M. Tüzel
186. A. P. Çehov, AYI -Dokuz Kısa Oyun-, Çev. T. Akgün

187. J. M. Keynes, PARA ÜZERİNE BİR İNCELEME, Çev. C. Gerçek
188. H. Fielding, JOSEPH ANDREWS, Çev. F. B. Aydar
189. C. Brontë, PROFESÖR, Çev. G. Varım
190. Kalidasa, MALAVİKA VE AGNİMİTRA, Çev. H. D. Can
191. W. Shakespeare, NASIL HOŞUNUZA GİDERSE, Çev. Ö. Nutku
192. Aiskhylos, ZİNCİRE VURULMUŞ PROMETHEUS, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
193. E. Rostand, CYRANO DE BERGERAC, Çev. S. E. Siyavuşgil
194. É. Zola, YAŞAMA SEVİNCİ, Çev. B. Onaran
195. F. M. Dostoyevski, KUMARBAZ, Çev. K. Karasulu
196. S. Kierkegaard, FELSEFE PARÇALARI YA DA BİR PARÇA FELSEFE, Çev. D. Şahiner
197. Cicero, YÜKÜMLÜLÜKLER ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
198. D. Diderot, RAMEAU'NUN YEĞENİ, Çev. A. Cemgil
199. W. Shakespeare, KRAL V. HENRY, Çev. H. Çalışkan
200. L. N. Tolstoy, KREUTZER SONAT, Çev. A. Hacıhasanoğlu
201. S. Kierkegaard, BAŞTAN ÇIKARICININ GÜNLÜĞÜ, Çev. N. Beier
202. Aisopos, MASALLAR, Çev. İ. Çokona
203. W. Shakespeare, CYMBELINE, Çev. Ö. Nutku
204. Aristoteles, ATİNALILARIN DEVLETİ, Çev. A. Çokona
205. V. Hugo, BİR İDAM MAHKÛMUNUN SON GÜNÜ, Çev. V. Yalçıntoklu
206. D. Diderot, FELSEFE KONUŞMALARI, Çev. A. Cemgil
207. W. Shakespeare, VERONALI İKİ SOYLU DELİKANLI, Çev. Ö. Nutku
208. Molière, İNSANDAN KAÇAN, Çev. B. Tuncel
209. L. N. Tolstoy, ÜÇ ÖLÜM, Çev. G. Ç. Kızılırmak
210. Stendhal, KIRMIZI VE SİYAH, Çev. B. Onaran
211. Feridüddin Attâr, İLÂHİNAME, Çev. A. Gölpınarlı
212. D. Diderot, KADERCİ JACQUES VE EFENDİSİ, Çev. A. Cemgil
213. V. Hugo, NOTRE DAME'IN KAMBURU, Çev. V. Yalçıntoklu
214. W. Shakespeare, CORIOLANUS'UN TRAGEDYASI, Çev. Ö. Nutku
215. Euripides, MEDEA, Çev. A. Çokona
216. W. Shakespeare, TROILUS VE CRESSIDA, Çev. S. Eyüboğlu - M. Urgan
217. H. Bergson, GÜLME, Çev. D. Çetinkasap
218. W. Shakespeare, KIŞ MASALI, Çev. Ö. Nutku
219. Homeros, İLYADA, Çev. A. Erhat - A. Kadir
220. Homeros, ODYSSEİA, Çev. A. Erhat - A. Kadir
221. W. Shakespeare, KRAL IV. HENRY - I, Çev. H. Çalışkan
222. W. Shakespeare, KRAL IV. HENRY - II, Çev. H. Çalışkan
223. L. N. Tolstoy, İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ, Çev. M. Beyhan
224. W. Shakespeare, AŞKIN EMEĞİ BOŞUNA, Çev. Ö. Nutku
225. W. Shakespeare, AŞK VE ANLATI ŞİİRLERİ, Çev. T. S. Halman
226. C. Goldoni, SEVGİLİLER, Çev. N. Adabağ - L. Tecer
227. F. M. Dostoyevski, BEYAZ GECELER, Çev. B. Zeren
228. Sophokles, ANTİGONE, Çev. A. Çokona

229. W. Shakespeare, TITUS ANDRONICUS, Çev. Ö. Nutku
230. L. N. Tolstoy, ÇOCUKLUK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
231. M. Y. Lermontov, HANÇER -Seçme Şiir ve Manzumeler-, Çev. A. Behramoğlu
232. Sophokles, TRAKHİSLİ KADINLAR, Çev. A. Çokona
233. W. Shakespeare, II. RICHARD, Çev. Ö. Nutku
234. Sun Zi (Sun Tzu), SAVAŞ SANATI, Çev. P. Otkan - G. Fidan
235. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - I, Çev. Ö. Nutku
236. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - II, Çev. Ö. Nutku
237. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - III, Çev. Ö. Nutku
238. J. W. von Goethe, ALMAN GÖÇMENLERİN SOHBETLERİ, Çev. T. Tayanç
239. W. Shakespeare, WINDSOR'UN ŞEN KADINLARI, Çev. H. Çalışkan
240. GILGAMIŞ DESTANI, Çev. S. Maden
241. C. Baudelaire, ÖZEL GÜNCELER - APAÇIK YÜREĞİM, Çev. S. Maden
242. W. Shakespeare, FIRTINA, Çev. Ö. Nutku
243. İbn Kalânisî, ŞAM TARİHİNE ZEYL, Çev. O. Özatağ
244. Yusuf Has Hacib, KUTADGU BİLİG, Çev. A. Çakan
245. L. N. Tolstoy, İLKGENÇLİK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
246. Sophokles, PHİLOKTETES, Çev. A. Çokona
247. K. Kolomb, SEYİR DEFTERLERİ, Çev. S. Maden
248. C. Goldoni, LOKANTACI KADIN, Çev. N. Adabağ
249. Plutarkhos, THESEUS - ROMULUS, Çev. İ. Çokona
250. V. Hugo, SEFİLLER, Çev. V. Yalçıntoklu
251. Plutarkhos, İSKENDER - SEZAR, Çev. İ. Çokona
252. Montesquieu, İRAN MEKTUPLARI, Çev. B. Günen
253. C. Baudelaire, KÖTÜLÜK ÇİÇEKLERİ, Çev. S. Maden
254. İ. S. Turgenyev, HAM TOPRAK, Çev. E. Altay
255. L. N. Tolstoy, GENÇLİK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
256. Ksenophon, ANABASİS -On Binler'in Dönüşü-, Çev. A. Çokona
257. A. de Musset, LORENZACCIO, Çev. B. Günen
258. É. Zola, NANA, Çev. B. Onaran
259. Sophokles, AİAS, Çev. A. Çokona
260. Bâkî, DİVÂN, Çev. F. Öztürk
261. F. Nietzsche, DAVID STRAUSS, İTİRAFÇI VE YAZAR, Çev. M. Tüzel
262. F. Nietzsche, TARİHİN YAŞAM İÇİN YARARI VE SAKINCASI, Çev. M. Tüzel
263. F. Nietzsche, EĞİTİCİ OLARAK SCHOPENHAUER, Çev. M. Tüzel
264. F. Nietzsche, RICHARD WAGNER BAYREUTH'TA, Çev. M. Tüzel
265. A. de Musset, ŞAMDANCI, Çev. B. Tuncel - S. Eyüboğlu
266. Michelangelo, CENNETİN ANAHTARLARI, Çev. T. S. Halman
267. D. Diderot, RAHİBE, Çev. A. Cemgil
268. Edib Ahmed Yükneki, ATEBETÜ'L-HAKAYIK, Çev. A. Çakan
269. İ. S. Turgenyev, BAŞKANIN ZİYAFETİ - PARASIZLIK - BEKÂR, Çev. N. Y. Taluy

270. Aristoteles, POETİKA -Şiir Sanatı Üzerine-, Çev. A. Çokona - Ö. Aygün
271. Hippokrates, AFORİZMALAR, Çev. E. Çoraklı
272. G. Leopardi, ŞARKILAR, Çev. N. Adabağ
273. Herodas, MİMOSLAR, Çev. Alova
274. Molière, HASTALIK HASTASI, Çev. B. Günen
275. Laozi, TAO TE CHİNG -DAO DE JİNG-, Çev. S. Özbey
276. BÂBİL YARATILIŞ DESTANI -Enuma Eliş-, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
277. M. Shelley, FRANKENSTEIN YA DA MODERN PROMETHEUS, Çev. Y. Yavuz
278. Erasmus, DELİLİĞE ÖVGÜ, Çev. Y. Sivri
279. A. Dumas, SAINTE-HERMINE ŞÖVALYESİ, Çev. H. Bayrı
280. Sophokles, OİDİPUS KOLONOS'TA, Çev. A. Çokona
281. A. Dumas, SİYAH LALE, Çev. V. Yalçıntoklu
282. A. Sewell, SİYAH İNCİ, Çev. A. Berktay
283. C. Marlowe, PARİS'TE KATLİAM, Çev. Ö. Nutku
284. F. Nietzsche, İYİNİN VE KÖTÜNÜN ÖTESİNDE, Çev. M. Tüzel
285. C. Marlowe, KARTACA KRALİÇESİ DİDO, Çev. Ö. Nutku
286. Hesiodos, THEOGONİA - İŞLER VE GÜNLER, Çev. A. Erhat - S. Eyüboğlu
287. Horatius, ARS POETICA -Şiir Sanatı-, Çev. C. C. Çevik
288. W. Shakespeare, ÇİFTE İHANET, Çev. Ö. Nutku
289. Molière, KİBARLIK BUDALASI, Çev. B. Günen
290. Semonides ve Altı İambos Şairi, ŞİİRLER VE BÜTÜN FRAGMANLAR, Çev. Alova
291. D. Defoe, VEBA YILI GÜNLÜĞÜ, Çev. İ. Kanternir
292. O. Wilde, ÖNEMSİZ BİR KADIN, Çev. P. D. Deveci
293. L. N. Tolstoy, EFENDİ İLE UŞAĞI, Çev. A. Hacıhasanoğlu
294. H. de Balzac, VADİDEKİ ZAMBAK, Çev. V. Yalçıntoklu
295. C. Marlowe, MALTALI YAHUDİ, Çev. Ö. Nutku
296. H. Melville, KATİP BARTLEBY, Çev. H. Koç
297. Cicero, YASALAR ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
298. E.T.A. Hoffman, MATMAZEL DE SCUDÉRY, Çev. G. Zeytinoğlu
299. SÜMER KRAL DESTANLARI, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
300. L. N. Tolstoy, SAVAŞ VE BARIŞ, Çev. T. Akgün
301. Plutarkhos, DEMOSTHENES - CICERO, Çev. İ. Çokona
302. Farabî, İDEAL DEVLET, Çev. A. Arslan
303. C. Marlowe, II. EDWARD, Çev. Ö. Nutku
304. Montesquieu, KANUNLARIN RUHU ÜZERİNE, Çev. B. Günen
305. Cicero, YAŞLI CATO VEYA YAŞLILIK ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
306. Stendhal, PARMA MANASTIRI, Çev. B. Onaran
307. A. Daudet, DEĞİRMENİMDEN MEKTUPLAR, Çev. S. E. Siyavuşgil
308. Euripides, İPHİGENİA AULİS'TE, Çev. A. Çokona
309. Euripides, İPHİGENİA TAURİS'TE, Çev. A. Çokona
310. Pascal, DÜŞÜNCELER, Çev. D. Çetinkasap
311. M. de Staël, ALMANYA ÜZERİNE, Çev. H. A. Karahasan

312. Seneca, BİLGENİN SARSILMAZLIĞI ÜZERİNE- İNZİVA ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
313. D. Hume, İNSANIN ANLAMA YETİSİ ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA, Çev. F. B. Aydar
314. F. Bacon, DENEMELER -Güvenilir Öğütler ya da Meselelerin Özü-, Çev. C. C. Çevik - M. Çakan
315. BABİL HEMEROLOJİ SERİSİ -Uğurlu ve Uğursuz Günler Takvimi-, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
316. H. Walpole, OTRANTO ŞATOSU, Çev. Z. Avcı
317. İ. S. Turgenyev, AVCININ NOTLARI, Çev. E. Altay
318. H. de Balzac, SARRASINE, Çev. A. Berktay
319. Farabî, MUTLULUĞUN KAZANILMASI, Çev. A. Arslan
320. M. Luther, DOKSAN BEŞ TEZ, Çev. C. C. Çevik
321. F. Rabelais, PANTAGRUEL, Çev. N. Yıldız
322. Kritovulos, KRİTOVULOS TARİHİ, Çev. A. Çokona
323. C. Marlowe, BÜYÜK TİMURLENK I-II, Çev. Ö. Nutku
324. Ahmedî, İSKENDERNÂME, Çev. F. Öztürk
325. M. Aurelius, KENDİME DÜŞÜNCELER, Çev. Y. E. Ceren
326. Cicero, DOSTLUK ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
327. DEDE KORKUT HİKÂYELERİ, Çev. A. Çakan
328. Aristophanes, PLOUTOS, Çev. E. Gören-E. Yavuz
329. É. Zola, HAYVANLAŞAN İNSAN, Çev. A. Özgüner
330. RİGVEDA, Çev. K. Kaya
331. S. T. Coleridge, YAŞLI DENİZCİNİN EZGİSİ, Çev. H. Koçak
332. A. Dumas, MONTE CRISTO KONTU, Çev. V. Yalçıntoklu
333. L.N. Tolstoy, KAZAKLAR, Çev. M. Beyhan
334. O. Wilde, DORIAN GRAY'İN PORTRESİ, Çev. D. Z. Batumlu
335. İ.S. Turgenyev, KLARA MİLİÇ, Çev. C. D. Akyüz
336. R. Apollonios, ARGONAUTİKA, Çev. A. Çokona
337. S. Le Fanu, CARMILLA, Çev. Y. Yavuz
338. Seneca, MUTLU YAŞAM ÜZERİNE-YAŞAMIN KISALIĞI ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
339. F. Engels, AİLENİN, DEVLETİN VE ÖZEL MÜLKİYETİN KÖKENİ, Çev. M. Tüzel
340. T. L. Peacock, KARABASAN MANASTIRI, Çev. Y. Yavuz
341. H. von Kleist, AMPHİTRYON, Çev. M. Kahraman
342. H. de Balzac, EUGÉNIE GRANDET, Çev. V. Yalçıntoklu
343. W. Whitman, ÇİMEN YAPRAKLARI, Çev. F. Öz
344. Montesquieu, ROMALILARIN YÜCELİK VE ÇÖKÜŞÜNÜN NEDENLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER, Çev. B. Günen
345. Beaumarchais, SEVILLA BERBERİ VEYA NAFİLE TEDBİR, Çev. B. Günen
346. W. James, PRAGMATİZM, Çev. F. B. Aydar
347. Euripides, ANDROMAKHE, Çev. A. Çokona

348. Farabî, İLİMLERİN SAYIMI, Çev. A. Arslan
349. G. Büchner, DANTON'UN ÖLÜMÜ, Çev. M. Tüzel
350. GILGAMIŞ HİKÂYELERİ, Çev. S. F. Adalı-A. T. Görgü
351. Aristophanes, KADIN MEBUSLAR, Çev. E. Gören-E. Yavuz
352. S. Empricus, PYRRHONCULUĞUN ESASLARI, Çev. C. C. Çevik
353. H. de Balzac, GORIOT BABA, Çev. V. Yalçıntoklu
354. G. E. Lessing, DÜZYAZI FABLLAR, Çev. Z. Aksu Yılmazer
355. Epiktetos, ENKHEIRIDION, Çev. C. C. Çevik
356. DHAMMAPADA, Çev. K. Kaya
357. Voltaire, SADIK VEYA KADER -BİR DOĞU MASALI-, Çev. B. Günen
358. Platon, PHAİDROS, Çev. A. Çokona
359. Beaumarchais, FİGARO'NUN DÜĞÜNÜ VEYA ÇILGIN GÜN, Çev. B. Günen
360. J. Cazotte, ÂŞIK ŞEYTAN, Çev. A. Terzi
361. V. Hugo, DENİZ İŞÇİLERİ, Çev. V. Yalçıntoklu
362. SUTTANİPĀTA, Çev. K. Kaya
363. T. Paine, SAĞDUYU, Çev. Ç. Öztek
364. J. H. Bernardin de Saint-Pierre, PAUL İLE VIRGINIE, Çev. İ. Atay
365. F. Hebbel, JUDITH, Çev. A. Fırat
366. Leukippos-Demokritos, ATOMCU FELSEFE FRAGMANLARI, Çev. C. C. Çevik
367. G. W. Leibniz, MONADOLOJİ, Çev. D. Çetinkasap
368. C. Dickens, DAVID COPPERFIELD, Çev. M. Arvas
369. G. Apollinaire, İKİ KIYININ AVARESİ, Çev. N. Özyıldırım
370. Aristoteles, RETORİK, Çev. A. Çokona
371. Herakleitos, FRAGMANLAR, Çev. C. C. Çevik
372. P. Lafargue, TEMBELLİK HAKKI, Çev. A. Berktay
373. PAPAĞANIN YETMİŞ MASALI –ŞUKASAPTATİ–, Çev. K. Kaya
374. C. Dickens, İKİ ŞEHRİN HİKÂYESİ, Çev. Z. Batumlu

René Descartes (1596-1650): Fransız matematikçi, bilim adamı ve filozof. Skolastik Aristotelesçiliği ilk terk edenlerdendir. Zihin-beden probleminin ilk modern versiyonunu formüle edip gözlem ve deneyi temel alan yeni bir bilimin gelişimine önayak olduğu için modern felsefenin babası olarak anılır. İlk kez 1637'de yazarının adı yer almaksızın yayımlanan Yöntem Üzerine Konuşma, *Descartes'ın geçmişinin muhasebesini yaptığı bir otobiyografi ve evrensel bilim projesinin girişini oluşturan bir felsefe ve bilim eseridir. Otoritelerden ve algılardan geldikleri için apaçıkmış gibi görünen bütün bilgileri yöntemsel şüpheye tabi tutarak bilim için sarsılmaz bir temel aramış ve bunu ilk kez* Yöntem Üzerine Konuşma*'da Fransızca ifade edilen "düşünüyorum, öyleyse varım" formülünde bulmuştur. Tasavvur ettiği dünya karşısında bilen özne üzerine dayanan bilim sistemini özetleyen bu formül daha çok Latince çevirisiyle "Cogito, ergo sum" diye bilinir.*

Murat Erşen (1976): Strasbourg Marc Bloch ve Galatasaray üniversitelerinde felsefe okudu. Çeşitli üniversitelerde misafir öğretim görevlisi olarak dersler verdi. Hâlen Lyon 3 Üniversitesi'nde siyaset felsefesi alanında doktora çalışmasını sürdürüyor. Özellikle felsefe alanında Fransızca ve İngilizceden çeviriler yapıyor. Aralarında Alain Badiou, Jacques Lacan, Leo Strauss, Jean-Luc Nancy, Jacques Rancière, Oscar Wilde, Lars Svendsen'in eserlerinin yer aldığı pek çok kitap ve makaleyi Türkçeye kazandırdı.

9 786257 070188

12 TL